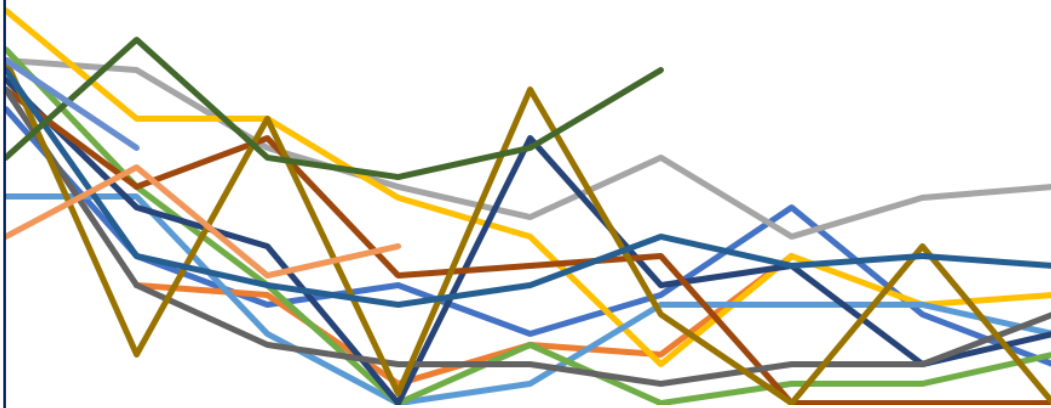

Pilot 'Resocialisatiebudget' Den Helder

"Geld is niet alles, maar alles is geld."

Eindrapportage | September 2022

Bureau Berg Onderzoek

Jonathan Berg & Dorien Mul

Colofon

Bureau Berg zoekt samen met gemeentes en maatschappelijke organisaties naar antwoorden op vragen rond zorg en welzijn. Dit onderzoek is uitgevoerd op verzoek van GGZ Noord-Holland-Noord en mede mogelijk gemaakt door Gemeente Den Helder, het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, het Ministerie van Justitie en Veiligheid en het Ministerie van Binnenlandse Zaken. Bij het onderzoek is een academisch comité betrokken van leden werkzaam (of met emeritaat) bij de Universiteit van Amsterdam, Amsterdam UMC, Hogeschool van Amsterdam, GGZ Noord-Holland-Noord en de Erasmus Universiteit (ESHPM).

Auteurs

Jonathan Berg, Msc

Dorien Mul, Msc

© Bureau Berg onderzoek

September 2022

Verspreiding van deze publicatie is toegestaan. Overname van informatie uit deze publicatie is toegestaan onder voorwaarde van bronvermelding.

Bureau Berg Onderzoek

Polderlaan 49B, Rotterdam

Mail: berg@eshpm.eur.nl

Web: www.bureaubergonderzoek.nl

Dankwoord

Onze dank gaat uit naar alle huidige en voormalige Forensisch ACT-cliënten die hebben deelgenomen aan deze pilot en hun persoonlijke verhaal met ons hebben gedeeld. Ook danken wij de betrokken casemanagers van het Forensisch ACT, in het bijzonder Ronald Buckert, voor al het extra werk dat zij hebben verricht in het kader van deze pilot. Verder gaat onze dank uit naar de medewerkers van het Veiligheidshuis en Ketenhuis voor hun medewerking aan het pilot onderzoek. Daarnaast willen wij Irene Veldhuis en Wouter Boekweit bedanken voor de begeleiding en de prettige samenwerking.

Prof. Dr. Karien Stronks, Dr. Sjoukje Botman, Dr. Christian Broër, Dr. Roeland van Geuns, en Dr. Annet Nugter danken wij voor hun deelname aan het raadgevend academisch comité en voor het bieden van hun kritische blik en deskundig advies tijdens het ontwerp van het onderzoek en het schrijven van de eindrapportage.

Dr. Jeroen van Wijngaarden, Dr. Lieke Oldenhof en Prof. Dr. Kim Putters danken wij voor hun input tijdens de analyse en het schrijven van de eindrapportage.

Ook gaat onze dank uit naar betrokken medewerkers binnen de gemeente Den Helder, in het bijzonder Anja Heemstra, Gerard de Vroome en Pieter Kos. En naar Gerard Witsmeer, werkzaam binnen de Rijksoverheid. Mede door jullie inzet is de pilot tot stand gekomen en tijdens de uitvoering in goede banen geleid.

Tot slot danken wij Zerline Henning voor de redactie.

De initiatiefnemers

Het initiatief voor deze pilot is genomen door Irene Veldhuis en Wouter Boekweit, indertijd beide werkzaam als hulpverlener in de forensische psychiatrie. Het lezen van enkele publicaties over de schaarstetheorie (Mullainathan & Shafir 2013; Bregman 2013) deed hen denken aan hun cliënten die onder druk van financieel tekort van het ene in het andere gat vallen en voor wie ze soms meer tijd kwijt zijn aan effecten van financieel tekort dan aan de werkelijke begeleiding. Zou het ook anders kunnen? Mede geïnspireerd door andere experimenten met onvoorwaardelijk inkomen (Hough & Rice 2010; Bregman 2017), besloten zij deze pilot te organiseren en vonden enkele cruciale medestanders die het idee van een inkomensexperiment voor deze kwetsbare en overlastgevende doelgroep ondersteunde. Tijdens de pilot waren zij projectleiders en betrokken bij de (reguliere) begeleiding van de deelnemers en organisatorische zaken.

Inhoudsopgave

Pilot Resocialisatiebudget.....	6
Leeswijzer	6
Theoretisch kader.....	8
Wat is er bekend uit vergelijkbare experimenten?.....	9
Programmatheorie.....	12
Doelgroep.....	12
Werkzame mechanismen in de aanpak	13
Verwachte uitkomsten.....	14
Beperkingen en risico's.....	15
Methode van onderzoek.....	16
Onderzoeksdesign	16
Deelnemers.....	17
Procedure.....	18
De interventie	19
Dataverzameling.....	19
Data-analyse.....	21
Privacy/ethische kwesties.....	22
1. De deelnemers.....	23
Een korte schets	23
Wat willen en verwachten de deelnemers van het leven?	28
2. Primaire effecten van het verhoogde inkomen	34
Wijze van uitbetaling	34
Waar gaven deelnemers het aan uit?.....	35
Schaarstebeleving en financiën.....	37
3. Secundaire uitkomsten op verschillende leefgebieden: Wat betekent het verhoogde inkomen voor de deelnemers?.....	43
Huishouden: een leefbare woning.....	43
Sociaal netwerk.....	55
(Arbeids)participatie	61
Politie, justitie en maatschappelijke overlast	68
Middelengebruik.....	76
4. Een blik op de toekomst en een terugblik op de pilot vanuit het perspectief van de deelnemers.....	80
Toekomstperspectief gedurende de pilot.....	80

Een terugblik op deelname aan de pilot.....	83
Het leven na de pilot	87
5. Mediërende factoren.....	92
Financieel bewind en moment van uitbetaling.....	92
Onvervulde zorgbehoeften	96
Repressie door politie.....	100
Covid-19 pandemie	103
6. Organisatorische en procesmatige uitdagingen.....	105
Uitval deelnemers	105
Juridisch aspect uitbetaling.....	107
Media-aandacht en maatschappelijk draagvlak.....	108
Tijdelijkheid van de pilot.....	108
7. Tot slot	112
Conclusies.....	112
Werkzame factoren.....	115
Belemmerende factoren.....	117
Overwegingen voor de toekomst.....	124
Reflectie van de onderzoekers.....	128
Literatuurlijst	130

Inhoudsopgave deelnemersverhalen

Floris.....	30	Jan.....	66
Lieke.....	32	Jim.....	75
Romano.....	40	Deborah.....	78
Jeremy.....	42	Benjamin.....	82
Thomas.....	45	Eva.....	95
Menno.....	53	Levi.....	102
Jayden.....	59	Kees.....	110

Een boer keek uit over zee en zag een schip en haar bemanning voor zijn ogen zinken. In wanhoop riep hij uit: "O zee, was het niet beter als niemand ooit de zeilen zou hijsen om jou te bevaren! Je bent een genadeloos natuurelement en een vijand van de mens."

Toen ze dit hoorde, verhief de zee zich in de vorm van een vrouw en antwoorde: "Spreek niet met zulke woorden. Ik veroorzaak deze kwaden niet. Het is de wind die mij tot zulke golven drijft. Je zult zien, zonder de wind zijn mijn wateren kalm en vredig."

-Vrij vertaald naar Aesop's fables (Gibbs 2002).

Dit experiment is erop gericht om het gedrag van de doelgroep te veranderen door hen uit de wind te houden.

Maar als je de wind wegneemt, is de zee dan rustig of roeren er zich nog andere dingen onder het oppervlak?

Pilot Resocialisatiebudget

“Het is leven. Het was wat meer zoals het leven hoort te zijn. Ik kan cadeautjes kopen met de kerst en verjaardagen. Ik kan gewoon boodschappen doen. Om niet alles te hoeven uitsluiten, omdat je geen geld hebt. Voor het eerst van mijn leven heb ik spaargeld. Dat is wel goed, een buffer, een beetje een basis.” – Floris

In de periode van januari 2019 tot en met december 2021 namen veertien cliënten in behandeling bij het team voor Forensisch Assertive Community Treatment (ACT) van GGZ Noord-Holland-Noord (GGZ-NHN) deel aan de pilot ‘Resocialisatiebudget’. Zij ontvingen gedurende hun deelname een vrij besteedbaar verhoogd inkomen (“resocialisatiebudget”)¹ om te onderzoeken of het doorbreken van de financiële schaarste waarin zij leven zou kunnen helpen om hun kwaliteit van leven te vergroten, delictgedrag te verminderen en de maatschappelijke overlast te beperken.

Omdat cliënten in de forensische psychiatrie vaak diverse problemen ervaren en andere mensen en de samenleving tot last zijn valt er maatschappelijk gezien veel te winnen met inzicht in deze werkwijze. Hoewel er andere experimenten zijn waarin een gegarandeerd minimuminkomen werd geboden, is deze pilot qua doelgroep uniek. De inzichten uit de pilot kunnen dan ook bijdragen aan een beter en meer genuanceerd begrip van bestaanszekerheid en inkomensondersteunende maatregelen voor mensen in kwetsbare posities.

Drie jaar lang volgden wij de ontwikkelingen die de diverse groep deelnemers doormaakten en tekenden wij hun verhalen op. In dit rapport leest u over de waargenomen ontwikkelingen in deze pilotstudie en krijgt u een inkijkje in de leefwereld van de deelnemers.

Leeswijzer

In dit rapport beantwoorden wij de onderzoeksvragen die wij bij de start van de pilot hebben geformuleerd. Voor we ingaan op onze bevindingen geven we allereerst een omschrijving van het theoretisch kader. Hierin beschrijven we in het kort de waargenomen effecten uit vergelijkbare experimenten. In het hoofdstuk dat volgt bespreken we de programmatheorie, waarbij we inzicht geven in de doelgroep en de aanpak van de interventie en de verwachte uitkomsten en beperkingen en risico’s. Daarna wijden we uit over de methoden van onderzoek. In hoofdstuk 1 introduceren we de deelnemers van de pilot. Dit doen we aan de hand van een beschrijving van hun jeugd en adolescentie en de aanleidingen voor het in zorg raken bij het Forensisch ACT-team. Daarnaast

¹ Hoewel ‘resocialisatiebudget’ de term is die door de gemeente en GGZ is gehanteerd, hebben de deelnemers het nooit als resocialisatiebudget gezien. Zij zagen het als een ‘verhoogd inkomen’. Aangezien het perspectief van de deelnemers leidend is in deze rapportage vinden wij het vanuit onderzoeksperspectief meer passend om de term verhoogd inkomen aan te houden.

geven we inzicht in hun leefsituatie bij aanvang van de pilot en in hun ontwikkelingswensen. Vanaf hoofdstuk 2 gaan we in op onze bevindingen en starten we met een beschrijving van de primaire effecten van het verhoogde inkomen. We beschrijven waar deelnemers het verhoogde inkomen zoal aan hebben besteed en welke ontwikkelingen zij doormaakten op het gebied van financiën en schaarstebeleving. Vervolgens bespreken we in hoofdstuk 3 de verdere uitwerking van het verhoogde inkomen door per onderzocht leefgebied inzicht te geven in de ontwikkelingen die de deelnemers doormaakten gedurende de pilot. In hoofdstuk 4 beschrijven wij hoe deelnemers gedurende de pilot naar de toekomst keken en geven wij aan de hand van het perspectief van de deelnemers ook een terugblik op de pilot. Wat heeft de pilot voor hen teweeggebracht? En welke tips gaven ze voor een eventueel vervolg of toekomstige projecten? We eindigen dit hoofdstuk met een korte impressie van het leven van de deelnemers na afloop van de pilot. In hoofdstuk 5 bespreken we een viertal mediërende factoren die (mogelijk) invloed hebben gehad op de verwachte uitwerkingen van het verhoogde inkomen. Vervolgens geven we in hoofdstuk 6 een overzicht van de organisatorische en procesmatige uitdagingen die gedurende de pilot naar voren kwamen. Tot slot beantwoorden we in hoofdstuk 7 de onderzoeksvragen en toetsen we de aanvankelijke verwachtingen en assumpties aan de hand van onze eerder beschreven bevindingen en bieden we enkele (praktische) overwegingen voor de uitvoering- en het ontwerp van toekomstige projecten en voor beleid. We sluiten dit rapport af met een reflectie op de uitkomsten vanuit het perspectief van ons als onderzoekers.

Om meer inzicht te krijgen in het leven van de individuele deelnemers en de ontwikkelingen die zij gedurende de pilot doormaakten, beschrijven wij per deelnemer de samenvatting van hun verhaallijn. Deze verhaallijnen zijn verspreid over hoofdstuk 1 t/m 6 en sluiten aan op de behandelde thematiek in het betreffende hoofdstuk.

De lezer die niet veel tijd heeft, kan ervoor kiezen om in hoofdstuk 1 t/m 6 enkel de stukken te lezen die in het blauw gearceerd staan boven elk subhoofdstuk. In deze stukken is telkens kernachtig samengevat waar we in dat subhoofdstuk op in gaan.

Theoretisch kader

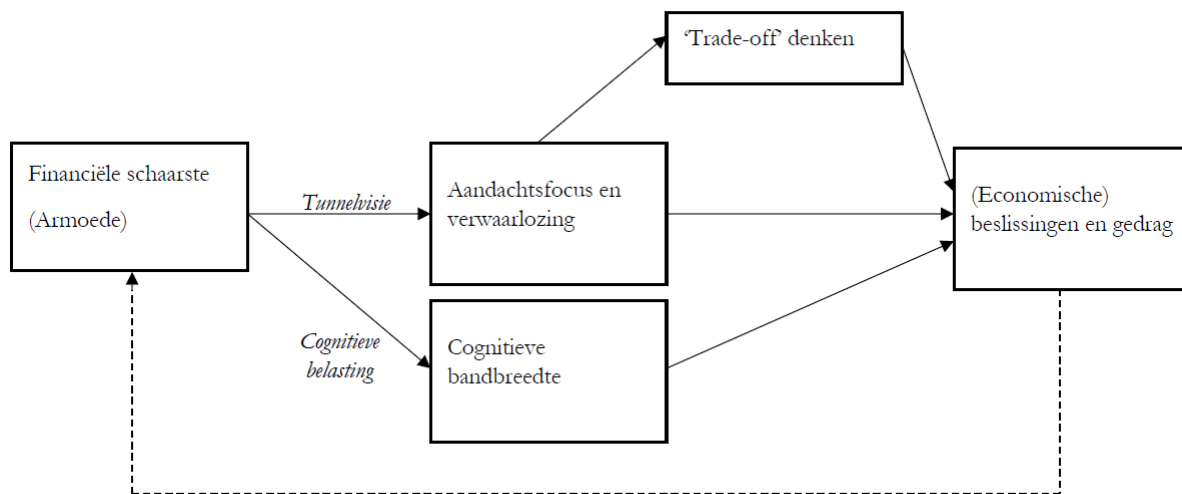
“Je kunt jezelf niet aan je haren uit het moeras trekken als je kaal bent.” – Dr. Joseph Hanlon

Het ontwerp van dit experiment is gebaseerd op de schaarstetheorie en de kerngedachte dat bepaalde gedragingen van de doelgroep samenhangen met de context van financiële schaarste waarin zij zich veelal bevinden.

De schaarstetheorie stelt dat wanneer het menselijke ontbrekt aan bijvoorbeeld tijd of geld zij in een ‘schaarstemindset’ geraken (Mullainathan & Shafir 2013). Dat kan iedereen overkomen. In eerste instantie levert deze psychologische toestand voordelen op: mensen worden alerter, efficiënter en zijn sterk gefocust op urgente kwesties die ze daardoor beter kunnen aanpakken. Er is echter ook een keerzijde aan deze eenzijdige focus. Doordat men zich concentreert op het ervaren schaarsteprobleem is er minder ‘mentale bandbreedte’ voor andere zaken. Wanneer het brein door schaarste wordt belast, kunnen mensen minder goed logisch redeneren, hebben minder aandacht, kunnen minder goed plannen en hebben minder impulscontrole (Mittal & Griskevicius 2014; Mullainathan & Shafir 2013). Schaarste ondermijnt zo het vermogen om uit de situatie te raken die de schaarste veroorzaakt, zoals verbeeld in figuur 1. Vanuit de schaarstetheorie beredeneerd, vertonen mensen die schaarste ervaren ‘onverstandig’ gedrag niet omdat ze onbekwaam zijn, maar omdat de context van schaarste hen daartoe dwingt (de Bruijn & Antonides 2022). Zo bezien kan het zinnig zijn om in behandel- en begeleidingsbeleid dat van oudsher is ingericht op individuele keuzes en gedrag (Holmes & Murray 2011) meer aandacht te besteden aan interventies gericht op de omstandigheden waarin mensen leven.

Onderzoek toont aan dat mensen die leven in armoede om te overleven soms coping strategieën toepassen die hen weliswaar door de dag heen helpen, maar op de lange termijn kunnen leiden tot grotere problemen (Hoogland & Berg 2016; Caplan & Schooler 2007). Mensen die leven in zeer kwetsbare omstandigheden, zoals cliënten van het Forensisch ACT, hebben een grotere kans op sociale marginalisatie en/of -uitsluiting (Schuyt & Voorham 2000; Verharen 2017) en het ontbreekt hen veelal aan een solide bestaansbasis (CBS 2018; College voor de Rechten van de Mens 2017). Zij zijn afhankelijk van een inkomen (uitkering) op het bestaansminimum en zijn onderhevig aan controles en bureaucratische belasting. Vanuit de schaarste-theorie beredeneerd, ondermijnt dat hun executieve functies, speelt het gedrag in de hand gericht op overleving op de korte termijn (wat gepaard kan gaan met ‘normoverschrijdend’ gedrag) en werpt het drempels op voor herstel en maatschappelijke participatie (zie figuur 1). De pilot die in Den Helder plaatsvond is erop gericht

‘negatieve spiralen’ van gedragingen en keuzes van Forensisch ACT-cliënten te doorbreken door hen financiële zekerheid te bieden, en zo hun executieve vermogens te ontlasten en ondersteunen.

Figuur 1. Theoretisch model van de schaarstetheorie, toegepast op financieel tekort en economische besluitvorming. Vertaald en overgenomen uit: de Bruijn & Antonides (2022).

Als Forensisch ACT-cliënten door de sociale context waarin zij leven minder mogelijkheid hebben of ervaren om keuzes te maken die leiden tot herstel en maatschappelijk geaccepteerd gedrag, dan valt te verwachten dat het bieden van een verhoogd inkomen de ruimte geeft tot keuzes die herstel bevorderen, overlastgevend- en delictgedrag vermindert en uiteindelijk leidt tot een vermindering van maatschappelijke overlast.

Wat is er bekend uit vergelijkbare experimenten?

Voor zover bekend is deze pilot het enige experiment specifiek gericht op de inkomenssituatie van mensen in de forensische psychiatrie. Toch geven vergelijkbare experimenten wel inzicht in de te verwachten en waargenomen effecten. Er kan hierbij een onderscheid worden gemaakt tussen twee soorten inkomensexperimenten. In de eerste categorie wordt getracht om een specifieke (zeer) kwetsbare populatie te verheffen, zoals daklozen. In de tweede categorie worden effecten van een gegarandeerd minimuminkomen onderzocht voor bredere populaties. In wat volgt, presenteren wij twee recente vergelijkbare experimenten en een overzicht van meer algemeen waargenomen effecten.

Pilot daklozen Londen

In 2009 werd in Londen aan 15 daklozen (die al 4 tot 45 jaar op straat sliepen) gevraagd wat zij nodig hadden om van de straat te komen en hen hiervoor een budget geboden (Hough & Rice

2010). Deelnemers werd niet verteld hoeveel budget er beschikbaar was. Zij konden zelf aangeven hoeveel ze nodig hadden. Vervolgens werden zij begeleid bij het maken van een plan voor de besteding van het gepersonaliseerde budget. Na de start van het experiment ontvingen zij (intensieve) begeleiding van de projectcoördinator om hun doelen te bereiken.

Dit resulteerde erin dat een groot deel van de deelnemers aan het einde van het experiment een woonverblijf hadden gevonden in een beschermde woonvorm, via een landelijke stichting voor dak- en thuislozen of in een hostel. Zij waren ook begonnen om toekomstplannen te maken, volgden scholing, herstelden familierelaties en werkten aan herstel van fysieke en mentale gezondheid en problemen met middelengebruik. Het gepersonaliseerde budget hielp om een vertrouwensrelatie op te bouwen met de projectcoördinator, bood deelnemers toegang tot accommodatie en maakte het mogelijk om crisissituaties te ondervangen en plannen te maken voor de toekomst. Het succes van dit experiment is volgens de auteurs gelegen in een combinatie van gepersonaliseerde budgetten waarin deelnemer keuzes en controle hebben *en* intensieve ondersteuning van één vertrouwde professional.

Het Bouwdepot

In 2020 kregen vijf (t)huisloze jongeren in verschillende Nederlandse steden een jaar lang een gegarandeerd minimuminkomen² (van Steenberg 2020). Hoewel er ook in deze pilot veel nadruk werd gelegd op vrije keuzes wat betreft de besteding werden deelnemers net als in de vorige pilot begeleid om op voorhand een bestedings-/ontwikkelingsplan te maken waarin ook afspraken met de begeleider werden vastgelegd. Daarnaast werd er vanuit het project getracht om schuldregelingen te treffen.

Als gevolg van een jaar financiële ondersteuning en begeleiding ervoeren de jongeren op de eerste plaats meer financiële rust. Ook zagen zij kansen om veranderingen in hun leven aan te brengen. Het vrijblijvende karakter van de financiële ondersteuning droeg daarnaast bij aan hun intrinsieke motivatie om te veranderen. Hoewel de leefomstandigheden van de deelnemers na een jaar nog steeds precair waren, leek het project een zekere stabilisatie en toekomstgerichtheid voor de jongeren te hebben gefaciliteerd.

Een opvallend verschil tussen de hiervoor beschreven projecten en de pilot die we in deze rapportage beschrijven, is dat er naast het bieden van een verhoogd gegarandeerd inkomen onder begeleiding persoonlijke doelen werden geformuleerd en dat deelnemers (intensieve) begeleiding ontvingen om deze doelen te bereiken. De bovengenoemde projecten interveniëren dus niet alleen

² De Bouwdepot pilot heeft gevolg gekregen en wordt uitgevoerd onder een grotere groep jongeren in verschillende steden. Voor meer info zie: <https://hetbouwdepot.nl/>

op de context van financiële schaarste zoals meer het geval is in deze pilot. In dat opzicht zijn andere experimenten die uitsluitend interveniëren op het gebied van inkomenszekerheid meer vergelijkbaar.

Overige (universele) experimenten

Sinds de jaren '70 zijn er verschillende experimenten geweest in hoge inkomenslanden die inzicht geven in de effecten van een gegarandeerd minimuminkomen. Het gaat dan veelal om experimenten met een meer universeel karakter.

Een verkenning van de literatuur toont dat deelnemers aan deze experimenten van een gegarandeerd minimuminkomen minder materiële deprivatie en (economische) stress ervaren (Adjuntament de Barcelona 2019; Kangas et al. 2019), meer voedselzekerheid hebben, beter eten en gezonder zijn (West et al. 2021). Ook ervaren deelnemers een duidelijke verbetering van de mentale gezondheid (Kangas et al. 2019), mede vanwege een vermindering van ervaren stigma en een hernieuwd gevoel van hoop voor de toekomst (Wilson & McDaid 2021). Hoewel een gegarandeerd minimuminkomen ertoe leidt dat kinderen minder psychiatrische stoornissen ontwikkelen, is het effect van inkomenssupplementen op psychopathologie van volwassenen niet aangetoond (Costello et al. 2010). Wel blijkt, in lijn met het Londense experiment (Hough & Rice 2010), een gegarandeerd inkomen effectief om dakloosheid te beëindigen en te voorkomen (Kerman 2021; Williams 2020), en vermindert het huiselijk geweld, gewelddadige misdaden, en misdaden in het algemeen (Akee et al. 2010; Calnitsky & Gonalons-Pons 2021). Naast de positieve effecten is er echter ook sprake van negatieve effecten. Er blijkt vanuit een gegarandeerd minimuminkomen vooralsnog geen of een negatief effect op arbeidsparticipatie (McDowell & Ferdosi 2021; Verho et al. 2022). Onderzoek naar effecten van een gegarandeerd minimuminkomen in Frankrijk wijst zelfs op het risico van “inactivity traps and labour disincentives” (Terracol 2009), hoewel hiervan vooral sprake zou zijn in de eerste zes tot negen maanden waarin een uitkering verstrekt wordt.

Programmatheorie

Op basis van de hiervoor beschreven wetenschappelijke theorie, maar ook vanuit professionele ervaringen en kennis van de doelgroep, zijn er door betrokkenen van de pilot bepaalde verwachtingen uitgesproken ter onderbouwing van de aanpak. Deze verwachtingen hebben betrekking op mogelijke uitwerkingen van het bieden van het verhoogde inkomen specifiek voor deze doelgroep en op de onderliggende mechanismen die tot bepaalde resultaten zouden kunnen leiden.

Aan de hand van beleidsdocumenten, interviews met de initiatiefnemers en interviews met betrokkenen vanuit de gemeente hebben wij deze assumpties geanalyseerd en hierna beschreven als de ‘programmatheorie’. De programmatheorie bestaat uit drie onderdelen: de doelgroep, hoe de aanpak van de pilot ‘werkt’, en wat het bieden van een verhoogd inkomen zou kunnen opleveren.

Doelgroep

In deze pilot is onderzocht wat er gebeurt als er middels een vrij besteedbaar verhoogd inkomen wordt geprobeerd om financiële schaarste te ondervangen voor de doelgroep van mensen in de ambulante forensische psychiatrie. Mensen in deze doelgroep hebben in de regel een hoog risico op delictrecidive of vertonen delictgedrag en lijden daarnaast aan een ernstige psychische stoornis, vaak in combinatie met een verslaving of een licht verstandelijke beperking (LVB). Zij hebben veelal een of meer delicten begaan, waarbij geweldsdelicten het meest voorkomend zijn. Alle deelnemers hebben in het verleden in detentie gezeten. Zij leven in financiële- en kansarmoede met weinig perspectief op verbetering van levensomstandigheden. Naast intensieve (bemoei)zorg van een forensisch team dat werkt volgens de principes van Assertive Community Treatment (van Vught 2015) ontvangen zij vaak reclasseringstoezicht en hulp van diverse andere professionals en instanties. Denk hierbij aan medewerkers van de reclassering, politie, justitie, bewindvoering, schuldhelpverlening, verslavingszorg, jeugdzorg, psychiatrische klinieken voor crisisopnames, sociale wijkteams, dagbestedingsplekken, UWV en het Veiligheids- en Ketenhuis.

Niet uitgesloten is dat de door de doelgroep gepleegde geweldsdelicten, die vaak impulsief zijn, mede veroorzaakt worden door schaarste en een gebrek aan een toekomstperspectief. Bij delicten gepleegd om in inkomsten te voorzien, waaronder geplande delicten zoals inbraken, straatroof en drugsdealen, is armoede mogelijk ook een belangrijke motivator.

Uitgangspunten:

- Cliënten in de forensische psychiatrie leven in de regel in armoede en hebben vaak schulden. Zij hebben daardoor onvoldoende financiële middelen om in hun basale behoeften te voorzien zoals voeding, kleding en huishoudelijke benodigdheden. Chronische financiële stress beperkt mogelijk hun cognitief vermogen. Ze zijn veelal vooral gericht op overleven op de korte termijn en niet goed in staat om consequenties van hun keuzes en gedrag op langere termijn te overzien.
- Geldtekort is voor de doelgroep onderdeel van een netwerk van problemen die elkaar versterken en in stand houden.
- Beïnvloeding van het delictgedrag of het behandelen van psychische klachten wordt beperkt door financiële schaarste waarop de hulpverlening geen invloed heeft.

Werkzame mechanismen in de aanpak

Door deelnemers aan de pilot voor een periode van drie jaar te voorzien van een vrij besteedbaar verhoogd inkomen zullen de deelnemers meer te besteden hebben en minder effecten van financiële schaarste ervaren. In deze aanpak staan drie verwachte mechanismen centraal:

Basale bestaanszekerheid

Doordat deelnemers meer besteedbaar inkomen hebben, kunnen zij voorzien in hun basale levensbehoeften. Daardoor zullen zij minder geneigd zijn om via criminele wegen aan hun behoeften te voldoen.

Psychologisch welzijn

Doordat deelnemers meer te besteden hebben, ervaren zij minder stress door schaarste. Hierdoor neemt hun cognitieve vermogen toe. Omdat hun cognitieve vermogen toeneemt, zijn zij beter in staat om gevolgen van keuzes op korte en lange termijn te overzien en kunnen daarin beter afwegingen maken. Daardoor vertonen zij gedrag dat helpt om toekomstige schaarste te voorkomen. Daarnaast ervaren zij door afname van acute financiële zorgen en stress meer ‘mentale bandbreedte’ om na te denken over wat ze zouden willen (veranderen) in hun leven en welke stappen ze kunnen zetten om daar naartoe te werken.

Sociaal contract: de gift en reciprociteit

“Gifts have the superb characteristic of being at the same time free and obligatory, altruistic and self-oriented.” - Aafke Komter

Deelnemers aan de pilot krijgen niet alleen de maandelijkse ‘gift’ van het verhoogd inkomen maar ook het vertrouwen dat zij het inkomen op een voor hun zinnige wijze zullen besteden. Het

inkomen is immers volledig vrij besteedbaar. Deze gift wordt mede gedaan vanuit een verwachting van reciprociteit (die overigens bewust onuitgesproken is gebleven). In het vertrouwen wat met het verhoogde inkomen wordt geschonken, schuilt een impliciete morele verplichting (Komter 2007) om het inkomen voor maatschappelijk geaccepteerde doeleinden te gebruiken.

Verwachte uitkomsten

Vanuit de hiervoor beschreven mechanismen is door betrokkenen de verwachting uitgesproken dat onder de deelnemers tijdens de pilot de volgende effecten worden waargenomen:

- Deelnemers brengen hun financiën op orde en maken minder schulden.
- Deelnemers zullen in staat blijken om zich niet alleen maar te richten op het voorzien in de basale behoeftes waardoor zij toekomen aan behoeftes op hoger niveau, zoals sociale relaties of maatschappelijke participatie:
 - Deelnemers worden actiever en participeren meer in de samenleving.
 - Deelnemers oriënteren zich op mogelijkheden tot werk of opleiding.
 - Sommige deelnemers zullen voorzien in een duurzaam zelf verdiend inkomen.
 - Deelnemers zullen werken aan (herstel van) hun sociaal netwerk.
- De behandeling van de GGZ verloopt beter en klachten nemen af.
- Deelnemers vallen minder snel terug in overlastgevend gedrag en plegen minder delicten.
- Deelnemers ervaren een hogere kwaliteit van leven.
- Negatieve interactie tussen bovenstaande factoren wordt voorkomen (c.q. vicieuze cirkels van armoede, delictgedrag, psychische klachten en/of verslaving worden doorbroken).

Doordat aan voorgaande verwachte effecten wordt voldaan is de verwachting dat tijdens en ook na het aflopen van de pilot:

- Deelnemers in staat zijn om structureel te voldoen in hun basale levensbehoeften.
- Deelnemers een structurele verbetering ervaren van hun kwaliteit van leven.
- De maatschappelijke schadelast structureel afneemt.
- Het Rijk en de gemeentes minder belast worden door een doelgroep die veelal veel zorg afneemt en druk legt op instanties.
- Burgers in een veiligere en rustigere gemeente wonen.

Beperkingen en risico's

- Delictrisico ligt deels vast in het verleden van personen, de zogenaamde statische factoren (Horn et al. 2016), en is dus beperkt te beïnvloeden. Daardoor zal de pilot voor de groep deelnemers met ernstige psychiatrische aandoeningen mogelijk niet voor iedereen de hierboven beschreven effecten hebben.
- Delinquent gedrag van vóór de pilot kan leiden tot vervolging en straf binnen de pilotperiode waardoor het verleden van deelnemers ontwikkelingen in het heden beperkt. Wanneer zij in detentie raken stopt het verhoogde inkomen gedurende de periode van detentie.
- Wanneer deelnemers verhuizen uit de gemeente is het vanuit de gemeente niet meer te onderhouden om het verhoogde inkomen te blijven betalen, en stopt deze.
- Een aantal deelnemers hebben een verslaving of hun verslaving is in remissie, voor hen zou meer geld kunnen leiden tot meer gebruik.

Methode van onderzoek

Onderzoeksdesign

Dit onderzoek heeft een kwalitatief longitudinaal onderzoeksdesign (Bryman 2008). Door eenzelfde groep deelnemers op verschillende, opeenvolgende meetmomenten te volgen, kan een meer realistisch begrip ontstaan van hoe en waarom zij leven zoals zij dat doen en over de bedoelde en onbedoelde effecten van beleid (Thomson 2007). In dit onderzoek is ervoor gekozen om alle cliënten van het Forensisch ACT-team van gemeente Den Helder een verhoogd inkomen te bieden. Hierdoor kon er geen controlegroep gevormd worden (d.w.z. een groep die het verhoogde inkomen niet kreeg). Daarnaast is ervoor gekozen om niet met een externe controlegroep te werken, zoals cliënten van een Forensisch ACT-team uit een andere gemeente, vanwege de geringe omvang van de onderzoekspopulatie en de unieke kenmerken van de deelnemers. De waarde van dit onderzoek is dus gelegen in het verkennende karakter en de zoektocht naar diepgang en nuance.

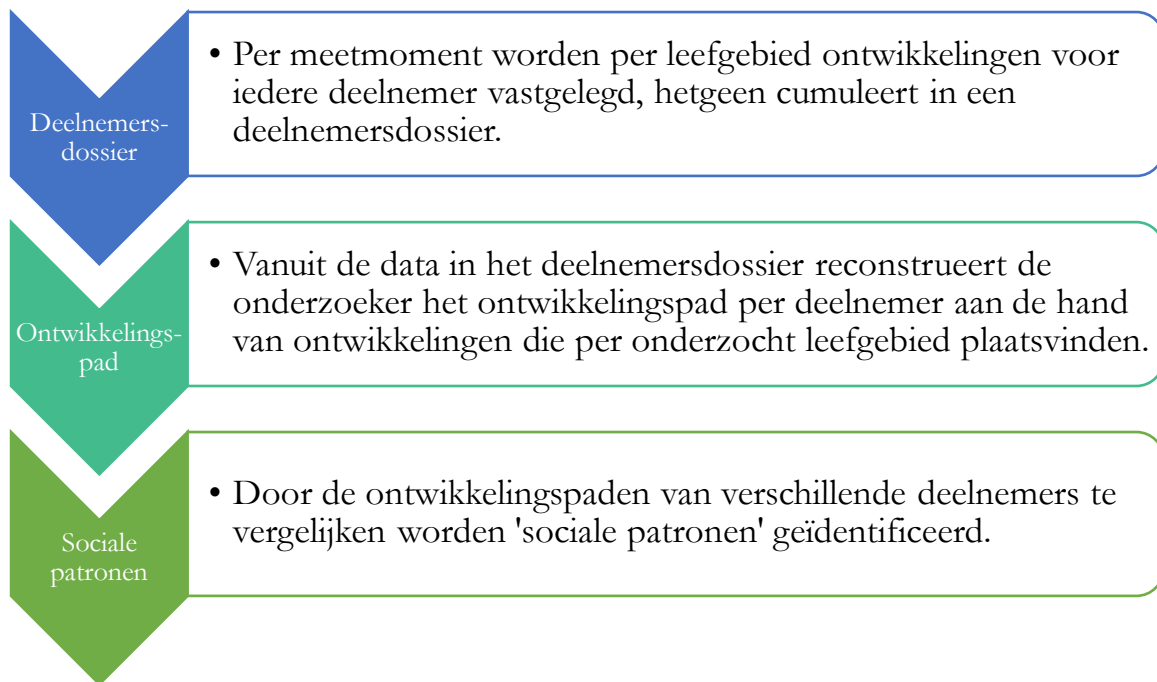
Om te onderzoeken in hoeverre de eerder beschreven beoogde effecten tijdens de pilot optraden, hebben wij de deelnemers gevolgd vanaf twee maanden voor de start van de pilot tot de laatste uitbetaling van het verhoogde inkomen. Daarbij waren de volgende vragen leidend:

Welke ontwikkelingen zijn er onder deelnemers waar te nemen nadat hen een verhoogd inkomen is toegekend?

- Welke ontwikkelingen zijn er wat betreft schaarste-effecten?
- Welke ontwikkelingen zijn er op de leefgebieden maatschappelijke participatie, contact met politie en justitie, middelengebruik, lichamelijk en psychosociaal functioneren en sociaal netwerk?

De bovengenoemde leefgebieden zijn geselecteerd aan de hand van een verkennende literatuurstudie over experimenten met een gegarandeerd minimuminkomen of schenkingen en betreffen de leefgebieden waarop in voorgaande studies effecten zijn gerapporteerd (zie pp. 9-11).

Om vast te leggen hoe de persoonlijke en sociale geschiedenis van deelnemers zich ontvouwen - in relatie tot de pilot- maakten wij gebruik van de *case history method* (Skinner 1956; Zainal 2007). Binnen deze methode wordt een groep deelnemers, een cohort, voor een langere periode gevolgd om tot een diepgaande beschrijving van sociaal gedrag (en keuzes) te komen. Bij deze onderzoeksmethode wordt gestreefd naar meer dan een chronologische beschrijving van verandering en wordt verkend hoe de individuen betrokken zijn bij het creëren van verandering in relatie tot een gegeven context (Thomson 2007; Thomson & Holland 2003). De case history method bestaat uit de volgende stappen:

Figuur 2. Stappen in de case history method.

Deelnemers

De pilot ging van start met veertien deelnemers (zie voor een omschrijving van de deelnemers hoofdstuk 1 op pp. 23). Hoewel de deelname in de pilot in zoverre onvoorwaardelijk was dat deelnemers het geld volledig vrij konden besteden, zijn met hen op voorhand de volgende randvoorwaarden besproken:

1. Woonachtig zijn in de gemeente. Het verhoogde inkomen wordt betaald door de gemeente vanuit een gedachte om maatschappelijke overlast te verminderen en om de leefbaarheid voor inwoners te vergroten. Door niet meer woonachtig te zijn in de betreffende gemeente is de besteding op gemeentelijk niveau niet te verantwoorden.
2. Medewerking aan interviews. Voor betrokken partijen is het onderzoek naar de ontwikkelingen onder de deelnemers een belangrijk en essentieel onderdeel van de pilot. Daarom valt deelname aan de pilot zonder medewerking aan de interviews niet te verantwoorden.
3. Niet in de gevangenis zitten. Indien een deelnemer in detentie raakt wordt het verhoogde inkomen tijdelijk stopgezet. Wanneer de deelnemer weer vrijkomt, en voldoet aan de vorige randvoorwaarden, wordt het verhoogde inkomen weer gestart. Redenatie achter deze maatregel was dat deelnemers in detentie geen kosten maken³ en betaling om in de gevangenis te zitten maatschappelijk gezien niet te verantwoorden is.

³ Dat klopt niet altijd. Van de deelnemers hoorden wij verschillende voorbeelden dat zij hun huis kwijtraakten op het moment dat zij in detentie raakten. Om niet dakloos te zijn bij vrijkomst, koos een deelnemer om zijn opgespaarde verhoogde inkomen te gebruiken om zijn huur te blijven betalen.

Procedure

In het najaar van 2018 werden alle toenmalige cliënten onder ambulante begeleiding van het Forensisch ACT-team via een gesprek en een informatiebrief door de projectcoördinatoren op de hoogte gesteld van de pilot en werd hen gevraagd of ze wilden meedoen aan de pilot. Alle veertien cliënten wilden dat. Er vond geen verdere selectie onder de cliënten plaats. Vervolgens zijn de cliënten door een van de onderzoekers opgebeld voor een eerste interviewafspraken, waarbij hen de optie werd gegeven voor de aanwezigheid van hun cliëntbegeleider. Tijdens de eerste interviewafspraken kregen de cliënten mondelinge en schriftelijke uitleg over het onderzoek, waarbij werd verteld over het aantal meetmomenten, de verschillende data die we verzamelden en de manier waarop werd omgegaan met de data. Daarnaast werd verteld dat ieder gedurende de pilot deelname aan het onderzoek kon stoppen zonder hier een reden voor te hoeven geven en dat dit geen gevolgen zou hebben voor de ondersteuning of behandeling die iemand op dat moment zou ontvangen van het Forensisch ACT-team. Daarbij werd ook duidelijk gemaakt dat wanneer een deelnemer wilde stoppen met het onderzoek dit ook betekende dat het verhoogde inkomen zou stoppen. Ook werd besproken dat de gesprekken met de onderzoekers vertrouwelijk waren en dat deze informatie niet gedeeld zou worden, behalve wanneer een cliënt een direct gevaar voor zichzelf of anderen zou blijken⁴. Alle veertien cliënten gaven aan nog steeds deel te willen nemen en tekenden een *informed consent* formulier. Vervolgens werd besproken op welke wijze we ieder het beste konden contacteren voor een volgend interview (per app, sms of belletje) en wie het fijn vond om de dag voor het geplande interview nog een sms of app te ontvangen ter herinnering aan de afspraak. Iedereen wilde dit.

Voorafgaande aan de start van de pilot is vooropgesteld dat de onafhankelijke onderzoekers (auteurs) verantwoordelijk waren voor het design en de uitvoering van het onderzoek en nadrukkelijk geen rol zouden hebben in de hulpverlening. Wanneer gedurende de interviews of tijdens contactmomenten zaken werden aangestipt die binnen het domein van hulpverlening vielen, lieten de onderzoekers aan de betreffende deelnemer weten dat diegene daarvoor terecht kon bij de cliëntbegeleider of een andere passende vorm van hulpverlening.

De procedure is goedgekeurd door de Wetenschappelijk Raad van GGZ-NHN en door de Ethische commissie van Erasmus School of Health Policy and Management.

⁴ Slechts in twee gevallen is er tijdens de pilot contact geweest tussen de onderzoeker en een ambulant begeleider/de pilotbegeleiders. Eenmaal omdat tijdens een interview een deelnemer door omstandigheden in extreem emotionele toestand haar huisraad met een hamer bewerkte. Andermaal omdat een deelnemer die uit zorg was in een ogenschijnlijke waan herhaaldelijk doodsb bedreigingen maakte naar een omwonende. In beide gevallen liep het goed af. Deelnemers kwamen tot rust mede dankzij ondersteuning van een GGZ-begeleider.

De interventie

Eind 2018 werd het toenmalige inkomen van iedere deelnemer vastgesteld. Het verschil tussen dit inkomen en het maandelijkse streefbedrag van 1350,- euro⁵ werd vervolgens vastgelegd als het uit te keren maandelijkse verhoogde inkomen, ongeacht eventuele ontwikkelingen in het inkomen van de deelnemers tijdens de pilot.

Gemiddeld ontvingen de deelnemers 344,- euro per maand. Het laagste bedrag was 89,- euro, het hoogste bedrag 414 euro. In acht nemend dat de meeste deelnemers onder bewind staan en moeten rondkomen van 40,- tot 70,- euro per week betekende dit in de praktijk veelal meer dan een verdubbeling van het besteedbare inkomen. Het verhoogde inkomen werd uitgekeerd in de vorm van bijzondere bijstand, waardoor schuldeisers geen beslag konden leggen op het geld. De projectleiders hebben op voorhand gesproken met alle bewindvoerders en aangegeven dat de deelnemers zelf mochten beslissen over de besteding van het geld, en dat het geld dus expliciet niet was bedoeld voor aflossing van schulden als de deelnemers dit niet zelf wilden.

Behalve het maandelijkse extra inkomen is er onder de doelgroep op geen enkele manier geïntervenieerd. De ambulante begeleiding die de deelnemers aan het begin allemaal ontvingen van GGZ-NHN vond plaats op reguliere wijze. Ook werd er aan het begin van de pilot niet met de deelnemers gesproken en dus geen afspraken gemaakt over doelmatige besteding van het pilotgeld.

Dataverzameling

Om de onderzoeksvragen te beantwoorden hebben wij de deelnemers van oktober 2018 tot januari 2022 gevolgd over totaal 9 meetmomenten (M0 – M8). In oktober 2018 vond een nulmeting plaats om de ontwikkeling van de deelnemers te kunnen relateren aan de pilot. Tijdens deze meting werd het recente levenspad, de huidige leefsituatie en de beleving van schaarste van de deelnemers vastgelegd. Gedurende de pilot zijn de deelnemers met regelmaat gestructureerd gevolgd. De meetmomenten M0 – M4 vonden per kwartaal plaats en de meetmomenten M5 – M8 om het half jaar.

Per meetmoment zijn semigestructureerde interviews en een invulvragenlijst onder de deelnemers afgenomen. De invulvragenlijst bestond uit de gevalideerde vragenlijst financiële schaarstebeleving (Werf et al. 2018) en een selectie van vragen per onderzocht leefgebied uit de gevalideerde

⁵ De wens was aanvankelijk om het streefbedrag gelijk te stellen aan het minimumloon. Er werd gekozen voor een bedrag van 1350,- omdat hiermee de pilot gezien het politieke draagvlak het meest realistisch uitvoerbaar zou zijn.

Gezondheidsmonitor (GGD Amsterdam 2016). De interviews vonden plaats bij de deelnemers thuis.⁶

Aanvullend aan de interviews met de deelnemers hebben wij na ieder interview onze observaties en reflecties vastgelegd. Ook zijn er vragenlijsten onder cliëntbegeleiders werkzaam bij het Forensisch ACT-team en onder regiehouders van het Veiligheidshuis en Ketenhuis afgenomen. Aan betrokken cliëntbegeleiders was gevraagd om per meetmoment een korte survey in te vullen over hun perspectief op de ontwikkelingen van de deelnemer wat betreft de onderzochte leefgebieden, en over de geboden begeleiding (die mogelijk in relatie staat tot de ontwikkeling van de betreffende deelnemer). De regiehouders van het Veiligheidshuis en Ketenhuis waren per meetmoment gevraagd om periodiek een korte survey in te vullen en aan te geven of -en waarom-deelnemers als casus ingebracht zijn tijdens overleggen.⁷

Voor de eindanalyse hebben we ook de door GGZ-NHN verzamelde gegevens over recidiverisico met de Forensische Ambulante Risico Evaluatie (FARE; Horn et al. 2016) meegenomen. De FARE werd periodiek afgenomen als onderdeel van het hulpverleningsproces. Voor de deelnemers die gedurende de pilot uit zorg zijn gegaan bij het Forensisch ACT kon geen vragenlijst meer door de cliëntbegeleider worden ingevuld. Wel is bij deze deelnemers nog periodiek de FARE afgenomen om ontwikkelingen over de volledige pilotperiode vast te leggen. Onder de deelnemers die vroegtijdig zijn uitgevallen is na uitval geen data meer verzameld. In de tabel op de volgende pagina ziet u een overzicht van de verzamelde data.

⁶ De eerste Covid-19 golf brak uit aan het begin van het tweede jaar van de pilot. In samenspraak met de GGZ-NHN is per meetmoment dat viel binnen een periode waarin Covid-maatregelen van kracht waren, besloten om de interviews af te nemen aan de hand van de richtlijnen die de Forensisch ACT-teams aanhielden voor cliëntafspraken ten tijde van Covid-19. Concreet betekende dit dat we bij de deelnemers langs konden gaan om een interview af te nemen, mits er gepaste afstand werd gehouden en deelnemer en onderzoeker geen covid-gerelateerde klachten hadden. Daarnaast vonden we het belangrijk dat de deelnemers zich veilig voelden bij het idee om in persoon af te spreken, omdat sommige deelnemers een kwetsbare gezondheid hadden. In het geval deelnemers liever niet in persoon wilde afspreken, gaven wij de optie voor een telefonisch interview. Twee deelnemers maakten hier (herhaaldelijk) gebruik van. De overige deelnemers hebben wij telkens thuis bezocht.

⁷ Met de regiehouders is vooraf besproken dat de deelnemers geenszins anders behandeld dienden te worden dan andere inwoners.

	Interviews	Vragenlijsten
Deelnemers	111	108
Clïentbegeleiders	1	92
Regiehouder Veiligheidshuis	0	116
Regiehouder Ketenhuis	0	116
Programmameiders (groepsinterviews) & stakeholder gemeente	3	0
Totaal	115	432

Tabel 1. Dataverzameling M0 – M8

Data-analyse

De passages uit de interviewopnames die aansloten bij de te monitoren leefgebieden zijn getranscribeerd en per leefgebied verwerkt in deelnemerdossiers. Hierin zijn de ontwikkelingen van de deelnemer per meetmoment per leefgebied opgetekend op basis van de interviews, vragenlijsten en onze observaties. De antwoorden op de vragenlijsten afgenomen onder cliëntbegeleiders en regiehouders van Veiligheids- en Ketenhuis zijn verwerkt in Excel. Op deze wijze zijn de antwoorden per meetmoment en per deelnemer makkelijk naast elkaar te leggen, zodat er meer inzicht verkregen kan worden in de ontwikkelingen in het leven van de deelnemer over tijd. Vervolgens hebben we vanuit een thematische analyse de deelnemerdossiers omgeschreven naar verhaallijnen. De verhaallijnen zijn geconstrueerd op basis van de ontwikkelingen die per meetmoment per leefgebied plaatsvonden, waarbij we de verzamelde data uit de interviews, de vragenlijsten afgenomen onder de cliëntbegeleiders en het Veiligheids- en Ketenhuis en onze observaties samenbrachten. Het samenbrengen van verschillende databronnen droeg door triangulatie (Bryman 2008, pp. 377-379) bij aan de validiteit van onze bevindingen.⁸ Als laatste stap in de analyse hebben we alle verhaallijnen samengevat door per leefgebied in het kort de lijn van ontwikkeling over tijd op te tekenen.

⁸ Veelal bevestigde de informatie die we kregen via de cliëntbegeleiders en het Keten- en Veiligheidshuis de door ons verzamelde data uit de interviews met de deelnemers. Wij kregen zelden nieuwe informatie en in enkele gevallen hadden we meer informatie over een situatie van de deelnemer vanuit de interviews dan dat de cliëntbegeleider aangaf te hebben.

Privacy/ethische kwesties

Ter bescherming van de anonimiteit van de deelnemers zijn hun namen door de onderzoekers direct omgezet in drie verschillende anonieme coderingen die respectievelijk gebruikt werden voor onderstaande doeleinden:

1. Het verwerken van de data.
2. Voor de vragenlijsten die elk meetmoment werden uitgestuurd naar de cliëntbegeleiders (de cliëntbegeleiders kregen los van de vragenlijsten een document opgestuurd waarin de anonieme coderingen per deelnemer voor wie zij een vragenlijst moesten invullen stond vermeld).
3. Voor de vragenlijsten die elk meetmoment werden uitgestuurd naar de regiehouders van het Veiligheidshuis en Ketenhuis (de regiehouders kregen los van de vragenlijsten een document opgestuurd waarin de anonieme coderingen per deelnemer voor wie zij een vragenlijst moesten invullen stond vermeld).

Verder werd de onderzoeksdata vergrendeld bewaard in een map op de beveiligde server van GGZ-NHN die enkel toegankelijk was voor de onderzoekers. Indien het nodig was om data te verzenden, dan werd dit enkel gedaan via een beveiligde verbinding (secure ftp-verbinding). De verzamelde data is onder gefingeerde namen verwerkt.

1. De deelnemers

De pilot ging van start met veertien deelnemers. Wij noemen ze: Benjamin, Deborah, Eva, Floris, Jan, Jayden, Jeremy, Jim, Kees, Levi, Lieke, Menno, Romano en Thomas.⁹ De leeftijd van de deelnemers bevond zich bij aanvang van de pilot tussen de eind 20 en begin 60. Tijdens de eerste thuisbezoeken voorafgaande aan de pilot troffen wij de deelnemers in soms erbarmelijke leefomstandigheden. Alle deelnemers leefden bij aanvang van de pilot op of onder de armoedegrens. Elf deelnemers hadden schulden en twaalf deelnemers stonden onder bewind en leefden van leefgeld. Vrijwel iedereen had moeite met rondkomen en geen tot weinig buffer. Een aantal leefden in huizen met achterstallig onderhoud en waarin essentieel meubilair of bijvoorbeeld een koelkast ontbrak. Sommige deelnemers misten een stabiel sociaal netwerk of ervoeren verdriet omdat ze hun kinderen niet meer zagen of mochten zien. Enkelen wilden juist het liefst sociaal contact vermijden en trokken zich terug. Velen maakten een gespannen en/of sombere indruk. Voor een paar deelnemers was het bestaan zo onverdraagzaam dat de dood en/of een afgezonderd leven de enige oplossing leek, overigens een terugkerend thema. Om de ontwikkelingen die de deelnemers doormaakten gedurende de drie jaar na onze eerste ontmoeting met hen beter te kunnen plaatsen, schetsen wij hier eerst een beeld van hun achtergrond en ontwikkelingswensen.

Een korte schets

Samengevat: De meeste deelnemers kenden een instabiele jeugd en velen groeiden op in een gewelddadige omgeving. Om hun bestaan dragelijker te maken ontwikkelden veel deelnemers op jonge leeftijd destructieve manieren van coping waardoor ze stapsgewijs in de problemen raakten. In enkele gevallen leek normoverschrijdend gedrag vooral voort te komen uit een combinatie van iemands persoonlijkheid en sociaalmaatschappelijke problematiek. De meeste deelnemers kwamen al vroeg in aanraking met politie of justitie. En velen bouwden door de jaren heen een lange geschiedenis met hen op. Dit kwam vaak door een opeenstapeling van problemen op verschillende leefgebieden, wat veelal leidde tot een soort kantelpunt waarbij deelnemers geen andere uitweg zagen dan het voorzetten van hun destructieve manieren van coping. Enkele andere deelnemers vervielen in normoverschrijdend gedrag omdat zij hier een deel van hun identiteit aan ontleenden. De delicten die deelnemers pleegden leidden vaak tot aanhoudingen, boetes en/of taakstraffen. Daarnaast hebben alle deelnemers ergens in hun leven voorafgaande aan de pilot een gevangenisstraf opgelegd gekregen. Vanwege de hoeveelheid contactmomenten met politie en

⁹ Alle namen zijn gefingeerd.

justitie en/of de aard van delicten waar deelnemers voor zijn veroordeeld, kwamen alle deelnemers uiteindelijk in behandeling bij het Forensisch ACT-team van GGZ-NHN.

Jeugd en adolescentie

Van de veertien deelnemers zijn er elf deelnemers in Nederland geboren. Drie deelnemers identificeerden zich als vrouw, elf deelnemers als man. Slechts twee deelnemers gaven aan een stabiele jeugd te hebben gehad. Een deelnemer kan zich er niet veel meer van herinneren als gevolg van een ongeluk in zijn adolescentie. Uit de verhalen van de overige elf deelnemers komt naar voren dat zij een roerige jeugd hebben gekend, veelal getekend door mishandeling en geweld. Zo vertelt Jayden, die zelf agressieproblemen heeft: “We hebben niet echt een best leven gehad met de familie. Mijn vader sloeg mijn moeder. Het was echt moeilijk, ik heb ook klappen gehad van mijn vader.” Daarnaast speelden verlies van dierbaren en armoede een rol in de jeugd van sommige deelnemers. Voor een aantal deelnemers leidde de situatie waarin ze zijn opgegroeid tot uithuisplaatsing. Een paar deelnemers ontwikkelden een posttraumatische stressstoornis naar aanleiding van gebeurtenissen in hun jonge jaren. Veel deelnemers ontwikkelden in hun jeugd of adolescentie nog andere psychische klachten en/of moeite met sociale situaties, die belemmeringen opwierpen in hun dagelijks leven. Sommigen ontvingen hier tijdens hun jeugd of adolescentie zorg voor in de vorm van therapie of een tijdelijke opname. Wat opvalt in de verhalen van de deelnemers is dat velen in een gewelddadige omgeving zijn opgegroeid en dat de meesten al vroeg in aanraking kwamen met politie of justitie.

Al vroeg in de problemen

Veel deelnemers ervoeren hun jonge jaren om verschillende redenen als moeilijk en vonden hun eigen coping strategieën om hun bestaan wat dragelijker te maken. Een van de strategieën was het zoeken van een toevlucht in alcohol en/of drugs. Zo vertelt Menno, die al op vroege leeftijd mentale problemen ervoer, dat hij aan het begin van zijn tienerjaren verschillende soorten drugs begon te gebruiken. De verdovende middelen hielpen onder andere om zijn eenzaamheid te verzachten. “De drugs was mijn vriendje”, aldus Menno. Hoewel de verdovende middelen het leven dragelijker maakten, veroorzaakten of versterkten ze veelal mentale problemen en/of agressief- en overlastgevend gedrag. Nog een andere coping strategie komt naar voren uit de verhalen van een paar deelnemers die opgroeiden in een milieu waar structureel geldtekort en criminaliteit aan de orde van de dag was. Zij ondernamen in hun jeugd illegale activiteiten om zichzelf en/of hun familie financieel bij te staan. Zo vertelt Levi, die zich als oudste broer verantwoordelijk voelde voor het gezin, dat hij als kind begon met “foute dingen” doen om wat geld te verdienen zodat hij bijvoorbeeld koekjes kon kopen voor zijn broertjes en zusjes, iets waar

geen geld voor was in zijn gezin. Wij zagen meerdere voorbeelden waar deelnemers al op vroege leeftijd destructieve manieren van coping ontwikkelden waardoor ze stapsgewijs in de problemen raakten.

Toch was de weg naar delictgedrag niet in alle gevallen te relateren aan omstandigheden. Zo groeide Jim op in een stabiel gezin en in kansrijke omstandigheden. Op de middelbare school begon hij met blowen en koos er vervolgens voor om aan het begin van zijn tienerjaren te gaan dealen. Net als bij Jim, leken bij enkele deelnemers de al op jonge leeftijd vertoonde normoverschrijdende gedragingen vooral voort te komen uit een combinatie van iemands persoonlijkheid en sociaalmaatschappelijke problematiek.

Scholing en werk

Als we kijken naar scholing valt het op dat de helft van de deelnemers na de basisschool of middelbare school is gestopt met leren. Zo hebben drie deelnemers hun middelbare school niet afgemaakt omdat ze geen aansluiting voelden bij hun medeleerlingen, zich niet konden voegen naar het schoolsysteem of omdat ze vanwege een incident van school werden gestuurd. Vier deelnemers zijn na het voorgezet onderwijs niet begonnen aan verdere scholing. Een deelnemer heeft na het voorgezet onderwijs de lagere huishoudschool afgemaakt. De overige zes deelnemers hebben een middelbare beroepsopleiding afgerond.

Voor de meeste deelnemers was het lastig om na hun scholing stabiel en legaal werk te vinden of te behouden vanwege missende benodigde diploma's, gebrekkige sociale vaardigheden en/of gezondheidsproblemen (mentaal en fysiek). Vier deelnemers zijn vanwege (mentale) gezondheidsproblemen arbeidsongeschikt verklaard. Twee andere deelnemers hebben een tijd fysiek zware arbeid verricht, maar vanwege de lichamelijke klachten die ze hierdoor kregen konden zij dit werk niet meer voortzetten. Daarnaast hielp de leefstijl van middelengebruik en/of criminele activiteiten, die sommigen zich al vroeg eigen hadden gemaakt, niet om op legale wijze een stabiel inkomen te verdienen.

Wegen naar structurele criminaliteit

Zoals al eerder benoemd zijn de meeste deelnemers in hun jeugd of adolescentie voor het eerst in aanraking gekomen met politie en justitie. Er waren ook enkele deelnemers die pas op latere leeftijd in aanraking kwamen met de politie. Dit had meestal te maken met een verandering in het leven waardoor hun al geringe basale zekerheid verder werd aangetast, bijvoorbeeld door het verlies van werk, of door een ontsporing vanwege mentale problemen. Voor een groot deel van de deelnemers geldt dat het niet bij één contactmoment met politie en justitie bleef.

Uit de verhalen van de deelnemers komt naar voren dat een opeenstapeling van problemen op verschillende leefgebieden veelal leidde tot een soort kantelpunt, waarbij sommige deelnemers geen andere mogelijkheid zagen dan hun middelengebruik, overlastgevende gedragingen en/of illegale activiteiten voort te zetten. In veel gevallen ging zo'n kantelmoment gepaard met gevoelens van machteloosheid, zoals Thomas omschrijft: “Je wil toch positief blijven, maar het leven laat je toch niet positief blijven.” Of met het gevoel niets meer te verliezen te hebben, wat soms werd versterkt door een eerdere veroordeling. Zo ervoer Levi de taakstraf die hij kreeg na een veroordeling in zijn adolescentie als een “mega stempel”. Het krijgen van de taakstraf gaf hem het gevoel dat het toch niet meer goed zou komen, waarna hij verder afgleed in het criminele milieu. Uit de verhalen van enkele deelnemers blijkt dat ze niet zozeer in de problemen kwamen doordat ze geen andere mogelijkheden meer zagen, maar meer omdat het “rellen” en “hosselen” behoorde tot hun manier van leven en ze hier een deel van hun identiteit aan ontleenden.

Het netwerk waar deelnemers in terechtkwamen na de vlucht in verdovende middelen of het ondernemen van illegale activiteiten om aan geld te komen stimuleerde niet om een ander pad te bewandelen. Veelal belandden deelnemers verder in de problemen door hun netwerk van gebruikers en “foute vrienden”. Zo werden deelnemers door mensen uit dit netwerk benaderd voor het uitvoeren van illegale activiteiten. Daarnaast zagen sommige deelnemers in hun gebruikersnetwerk de mogelijkheid om geld te verdienen en begonnen naast het gebruik van verdovende middelen ook met het verkopen hiervan.

Alles overziend, kenden veel deelnemers een lange geschiedenis met politie en justitie. De delicten die ze pleegden leidden vaak tot aanhoudingen, boetes en/of taakstraffen. Ook hebben alle deelnemers in een periode voorafgaande aan de pilot in detentie gezeten. Een deelnemer kreeg daarbij TBS. De delicten waarvoor deelnemers in detentie kwamen, waren: drugsmokkel, handel in verdovende middelen, overvallen, smaad en laster en geweldsdelicten (o.a. poging tot doodslag). Vanwege de hoeveelheid contactmomenten met politie en justitie en/of de aard van delicten waar deelnemers voor zijn veroordeeld, kwamen alle deelnemers uiteindelijk onder behandeling van de Forensische divisie van GGZ-NHN.

In zorg bij het Forensisch ACT

Alle deelnemers ontvingen bij aanvang van de pilot zorg van het Forensisch ACT-team van GGZ-NHN. De helft van de deelnemers stond bij aanvang van de pilot nog onder toezicht van de reclassering. Twaalf deelnemers waren destijds in zorg bij het Forensisch ACT vanwege psychische problematiek én veroordeling voor een delict. Het ging om vergrijpen als overvallen, diefstal, geweldsdelicten, drugshandel- en smokkel, bedreiging, agressie, mishandeling en overlastgevend

gedrag. Menno was vrijwillig in zorg gegaan bij het Forensisch ACT, in de hoop dat de forensische behandeling en aanpak kon helpen bij ernstige gedragsproblematiek die zich bij Menno kon manifesteren in overlast en vernieling in de buurt. Levi was eerder in zorg geweest bij het Forensisch ACT vanwege een veroordeling en psychische problematiek en had zich nadat zijn behandeling afgerond was, weer vrijwillig aangemeld bij de forensische divisie van GGZ-NHN naar aanleiding van een geweldsincident waarvoor hij was aangehouden. Door weer in zorg te gaan hoopte hij dat het Forensisch ACT hem kon helpen om geen “foute dingen” meer te doen en contact met politie en justitie te vermijden. Alle deelnemers hebben één of meer psychiatrische diagnoses, zoals: een (borderline) persoonlijkheidsstoornis, schizofrenie, posttraumatische stressstoornis, depressieve stoornis, angst- en paniekstoornis en bipolaire stoornis; zes deelnemers zijn gediagnosticeerd met een licht verstandelijke beperking (LVB). Bij de deelnemer die bij aanvang van de pilot nog geen psychiatrische diagnose had, werd tijdens de pilot een neuropsychologisch onderzoek uitgevoerd, maar volgens de cliëntbegeleider waren de uitslagen hiervan beïnvloed doordat de deelnemer meerdere malen onder invloed verscheen tijdens het onderzoek.

Wat willen en verwachten de deelnemers van het leven?

“Hoe moet ik naar de toekomst gaan kijken als ik geen rust heb?! Hoe moet ik naar de toekomst gaan kijken als ik niet lekker in mijn vel zit?! Hoe wil je aan de toekomst gaan werken als je geen toekomst hebt hiero. Nou succes met naar je toekomst zoeken, dabaag!” - Kees

Samengevat: Bij aanvang van de pilot ontbrak het de meeste deelnemers aan toekomstperspectief. Ondanks dat de meeste deelnemers weinig tot geen hoop hadden voor de toekomst konden zij, soms al bij aanvang van de pilot, maar vaak pas gedurende de pilot, omschrijven wat hun ontwikkelingswensen waren. Hoewel hun wensen van elkaar verschilden, kwamen ze allen neer op ideeën over een goed leven, bestaande uit; meer rust en ontspanning, geen geldzorgen en schuldenvrij zijn, een goede gezondheid, betekenisvolle liefde, een gezin en/of participatie. De ontwikkelingswensen van de deelnemers waren niet groots of spectaculair en resoneerden veelal met maatschappelijke idealen, waarvan de verwezenlijking voor veel burgers haast vanzelfsprekend is, maar voor de meeste deelnemers waren deze wensen om verschillende redenen niet tot nauwelijks bereikbaar.

Kenmerkend voor deze doelgroep is dat het hen veelal ontbreekt aan een toekomstperspectief. Door traumatische en teleurstellende ervaringen in het verleden en confrontatie met problemen en een onzeker bestaan in het heden zagen wij bij aanvang van de pilot dat vele deelnemers uitsluitend van dag tot dag leefden. Doordat veel deelnemers hun situatie als uitzichtloos ervoeren en geen mogelijkheden en ruimte zagen voor positieve verandering vonden veel deelnemers het moeilijk om vooruit te kijken. Soms leek de vraag vooral frustratie op te roepen. Het was alsof vele deelnemers leefden in een verlengd heden, een voortdurende tijdsyclus van dag tot dag waar ze niet meer uit kwamen of uit wilden komen. En de enkele deelnemers die wel over hun toekomst konden of wilden nadenken zagen het vaak somber in. Zo omschreef Floris: *“Het leven is een straf zeggen ze, een test voor het volgende bestaan. Elk leven is een worsteling, zelfs een boom moet geluk hebben dat er regen valt.”*

Ondanks dat de meeste deelnemers weinig tot geen hoop leken te hebben voor de toekomst kwam uit de interviews wel naar voren wat voor leven ze graag zouden willen en welke ontwikkelingen ze zich wensten. Enkele deelnemers konden dit bij aanvang van de pilot al verwoorden. Zo wilde Levi graag een leven met een stabiele basis en bestaanszekerheid, iets wat hij miste in zijn jeugd en adolescentie. Anderen konden hun ontwikkelingswensen pas gaandeweg de pilot omschrijven. De meeste deelnemers wensten zich een *“normaal”* leven of een leven met *“huisje, boompje, beestje”*.

Zo gaf Floris aan graag een normaal leven te willen met “een baantje, een rijbewijs en een auto, gewoon de sleur”. Ook Benjamin wilde, na een tijdlang in de gevangenis te hebben gezeten, graag een “gewoon leven” hebben, een beetje controle, zijn trauma’s verwerken en wat tot rust komen. Daarnaast wilde hij graag een vriendin om leuke dingen mee te doen, wat geld, een mooi huis en vertrouwen. Ook wenste hij weer wat vriendschappen op te doen en af en toe ‘s avonds te biljarten en een keer te klaverjassen. Er waren ook enkele deelnemers die zich het liefst wilden afzonderen. Zo wilde Deborah met name rust en dacht dit te kunnen bereiken door op afstand van anderen in een roes te leven:

“Ik heb zo verschrikkelijk veel meegemaakt en zoveel pijn gehad en ik voel nog zoveel pijn. Ik ben gewoon toe aan mijn zeven goede jaren. Ik ben toe aan ja.... Rust. Rust om niet mijn kind te willen opzoeken als ik een borreltje te veel op heb. Ik wil gewoon lekker overdag een beetje thuis aanklooien en een beetje met het hondje uit. (...) Ik heb een hekel aan mensen en ik wil geen mensen zien. Ik geef toe dat ik de rest van mijn leven kwetsbaar ben. Ik leef het liefst in een roes, dat het net lijkt of al die andere mensen er niet zijn.”

Hoewel de wensen en dromen per deelnemer verschilden, kwamen ze allen neer op ideeën over een goed leven, bestaande uit; meer rust en ontspanning, geen geldzorgen en schuldenvrij zijn, een goede gezondheid, betekenisvolle liefde, een gezin en/of participatie.

De ontwikkelingswensen van de deelnemers waren niet groots of spectaculair en resoneerden veelal met maatschappelijke idealen, waarvan de verwezenlijking voor veel burgers haast vanzelfsprekend is, maar voor de meeste deelnemers waren deze wensen om verschillende redenen niet tot nauwelijks bereikbaar. Zo was het voor Lieke vooral de vraag of ze, na een aantal jaren van dakloosheid en activiteit binnen de drugs wereld, weer een eigen leven kon opbouwen in haar nieuwe woning. Op basis van haar verleden was ze bang dat ze geen “normaal” leven kon leiden. En Levi probeerde bij aanvang van de pilot, na een lange periode van detentie, weer zelf een basis op te bouwen, maar zijn schuldenproblematiek maakte hem neerslachtig. Hij had het gevoel in hetzelfde schuitje te belanden als zijn familie en voorouders. Door de moeite met rondkomen, het missen van een perspectief op verbetering van levensomstandigheden en/of psychosociale problemen vertoonden veel deelnemers bij aanvang van de pilot crimineel, agressief of overlastgevend gedrag. Anderen gaven aan bang te zijn om in dit soort gedragingen terug te vallen als hun leefsituatie niet (snel) zou verbeteren.

“Het is leven, het was wat meer zoals het leven hoort te zijn.”

Floris | man | eind 30 | in latrelatie | mbo

Als Floris zes jaar oud is, gaan zijn ouders uit elkaar. Met de komst van de nieuwe partner van zijn moeder begint de mishandeling en het huiselijk geweld. Vanaf zijn 15^e is Floris elke dag moe en starten zijn psychologische problemen: “Toen kreeg ik mijn eerste psychose denk ik, daar heeft het mee te maken. Ik wist helemaal niet waar ik terecht kon of het kon delen, helemaal in de war.” Floris is paranoïde, heeft het gevoel dat hij in de gaten wordt gehouden en heeft achtervolgingswaan. Hij heeft daar toen geen hulp voor gekregen. Pas later wordt paranoïde schizofrenie en ADHD gediagnostiseerd. Als hij een jaar of 17 is, komt Floris op een avond dronken thuis en vliegt zijn stiefvader aan. Hij wordt vervolgd voor deze “tegen het leven gerichte aanvalsactie”, maar daarna heeft zijn stiefvader hem nooit meer geslagen.

Een aantal jaar terug vindt de politie tijdens een alcoholcontrole patronen in de auto van Floris, want hij heeft vanuit zijn auto geschoten. Bij hem thuis vinden ze nog meer. Hij is dan net op zijn werk ontslagen vanwege zijn schizofrenie. Hij is depressief, drinkt veel, gebruikt veel speed en “draaide een beetje door”. Hij is obsessief bezig met iemand die hij lief heeft en wordt veroordeeld voor stalking. Naar aanleiding van deze gebeurtenissen wordt Floris onder behandeling gesteld van het Forensisch ACT.

Aan de start van de pilot werkt Floris vier à vijf dagen in de week bij een dagbestedingsproject van de gemeente waarmee hij voldoet aan de verplichte tegenprestatie voor zijn bijstandsuitkering. Het liefst zou Floris een normale baan hebben zodat hij niet meer afhankelijk is van een uitkering. Floris staat onder bewind en krijgt 40 tot 60 euro leefgeld per week waar hij moeilijk van rondkomt. Boodschappen doen lukt nog wel, maar bijvoorbeeld vrienden opzoeken buiten de stad, dat kan hij niet. Hij klust soms nog wel eens bij aan auto's of brommers voor een extraatje en heeft enkele keren wat verdiend aan handel in verdovende middelen. Floris vindt het Nederlandse drugsbeleid hypocriet: “Wat is vrijheid nog waard wanneer de natuur als illegaal staat bestempeld?”

Het verhoogde inkomen blijkt voor Floris al snel een verademing: “Het verhoogde inkomen kwam net op tijd. Anders had ik helemaal niks meer.” Floris zit met één been in een netwerk waarin gehandeld wordt in cannabis en geeft aan dat hij door zijn verhoogde inkomen daar minder actief bij betrokken is: “Het heeft me misstappen voorkomen, om geld te maken. Anders was de kans groot dat ik wel wat spullen had verkocht enzo. Dat hoeft nu allemaal niet.” Hij laat zijn verhoogde inkomen naar de bewindvoerder overmaken die het geld opspaat en uitkeert als Floris iets nodig heeft. Zo besteedt hij in de eerste maanden zijn pilotgeld aan een electracursus, een telefoonabonnement en een mini-vakantie met zijn buurman. Om de boete die hem voor de start van de pilot al boven het hoofd hing te betalen, gebruikt zijn bewindvoerder 100 euro per maand. Na het eerste half jaar gebruikt Floris het pilotgeld om zijn wekelijkse leefgeld te laten verhogen zodat hij iets ruimer kan leven. Hij koopt daarnaast een auto en geeft aan dat het pilotgeld hem meer vrijheid en een doel in zijn leven geeft. Het hebben van een auto was voor Floris het belangrijkste moment in de driejarige pilot.

Dankzij het verhoogde inkomen kan Floris meer ondernemen en hij doet leuke dingen met zijn vriendin. Nadat hij zijn auto had gekocht, gaan ze bijvoorbeeld weleens een weekendje weg, naar de dierentuin, een stukje rijden of op bezoek bij familie elders in het land. De auto maakt het ook makkelijker om eens per week naar zijn oma te gaan voor wie hij zorgt tot ze komt te overlijden. Ook ziet hij zijn wagen als noodzakelijke voorwaarde om werk te krijgen: “De auto is ook een opstap voor een volwaardige baan zeg maar. Ik kan gewoon een normaal leven hebben.” Het lukt overigens niet om een betaalde baan te krijgen. Het is voor Floris moeilijk om de stap naar werk te zetten omdat hij naar eigen zeggen sociaal

contactgehandicapt is, en omdat zijn sociale vaardigheden en ondernemingsgezindheid worden onderdrukt door de zware medicatie die hij krijgt.

Hoewel Floris het contact met politie probeert af te houden, lukt dat sinds hij zijn auto heeft niet meer. Hij wordt onderweg steeds weer door dezelfde agent aangehouden waarbij er THC (cannabis) en amfetaminen worden gevonden. De politie heeft er geen boodschap aan dat dit afkomstig is van door de psychiater voorgeschreven medicijnen, en legt hem meerdere boetes en uiteindelijk ook een taakstraf op. Dit geeft Floris veel stress en heeft impact op zijn mentale gezondheid. Nadat Floris op sociale media een bedreigend bericht plaatst, komt de agent bij hem aan de deur om verhaal te halen. Door de aanhoudingen wordt vervolgens het rijbewijs van Floris niet verlengd. Met de komst van de Covid-19 pandemie moet Floris daardoor met de bus naar zijn werk en zijn vriendin. Hij denkt echter dat een mondkapje dragen slecht voor hem is en wordt de bus uitgezet. Hij kiest er dan voor om weer auto te gaan rijden. Al snel wordt hij aangehouden voor rijden zonder rijbewijs en zijn auto wordt in beslag genomen.

Als de pilot afloopt, geeft Floris aan: “Ik weet dat het stopt dus ja, er zal wat moeten veranderen want anders gaat het niet goedkomen.” Om zijn inkomensdaling te ondervangen ziet hij twee oplossingsrichtingen. De eerste is een betaalde baan maar het lukt hem niet om dat zelfstandig te regelen en zijn jobcoach komt alleen met dagbestedingsprojecten. De andere oplossing is dat hij “een klusje gaat doen” in de illegale sfeer. Hij is al eens gevraagd en heeft erover nagedacht. In de beleving van Floris valt er bij financieel tekort weinig te kiezen: “Er ligt één weg, één spoorlijn, je hebt niet veel keuze. Het is offshore, marine of visserij wat je hier hebt, en voor de rest zijn er bar weinig kansen. Je bent echt afhankelijk van een auto. Dus ik denk dat het de criminaliteitscijfers niet ten gunste zal komen dat ze het nu beëindigen.”

“[ik maak me zorgen/pieker] of ik wel een normaal leven kan leven.”

Lieke | vrouw | mid 30 | alleenstaand | mbo

Lieke groeit op in een onveilige gezinssituatie. Thuis wordt ze mishandeld en familie van haar zit in het drugscircuit. Lieke komt begin tienerjaren in zorg bij de GGZ omdat ze mentale gezondheidsproblemen ervaart. Na een aantal jaar wordt Lieke afgekeurd vanwege haar psychische gezondheid en kort daarna gaat ze uit huis. Lieke trouwt en krijgt twee kinderen over wie ze een aantal jaar later de voogdij kwijtraakt als gevolg van een vechtscheiding. Uit een volgende relatie krijgt Lieke nog een kind. Wanneer ze dakloos raakt omdat ze haar huur niet meer kan betalen mag ze ook dit kind niet meer zien. Lieke komt terecht bij een maatschappelijke opvang, maar de omstandigheden aldaar zorgen ervoor dat ze achteruitgaat met haar gezondheid. Ze mag verblijven bij een goede vriend van haar die drugsdealer is. Via hem belandt Lieke voor een aantal jaar in het drugscircuit. Het is een periode waarin ze veel dealt, weinig slaapt en dagelijks drugs gebruikt. Ze voelt zich in die tijd goed. Ze werkt “zeven dagen per week” en dit biedt haar afleiding waardoor ze minder bezig is met zaken uit het verleden en het gemis van haar kinderen. Ook heeft ze door de drugs minder last van haar mentale gezondheidsproblemen. Eind twintiger jaren komt Lieke voor het eerst in aanraking met politie vanwege diefstal. Een aantal jaar later wordt ze opgepakt voor handel in verdovende middelen. Ze krijgt een gevangenisstraf opgelegd en komt na detentie in behandeling bij het Forensisch ACT en onder toezicht van de reclassering. Hierna volgen er verschillende meldingen over haar en krijgt ze een keer een taakstraf. Lieke is gediagnosticeerd met een borderline persoonlijkheidsstoornis en angst- en paniekaanvallen. Ook is er bij Lieke verslavingsgevoeligheid vastgesteld.

Bij aanvang van de pilot heeft Lieke, na jaren dakloos te zijn geweest, net een eigen huis gekregen. Lieke moet wennen aan haar nieuwe woonsituatie en is bang dat ze geen “normaal” leven kan leiden. "Ik moet er gewoon aan wennen om op mezelf weer te wonen en mijn huisje in te richten. En dat soort dingen leuk te gaan vinden." Lieke heeft schulden, zit in bewind en heeft nauwelijks inboedel. Ze ontvangt wekelijks leefgeld waar ze moeilijk van rondkomt. Ze heeft vaak geen geld om haar boodschappen te doen. Lieke voelt zich depressief en haar mentale gezondheidsproblemen zijn verergerd sinds ze weer een eigen huis heeft. Ze verlangt terug naar haar leven in het drugscircuit. "Het liefst zou ik weer teruggaan naar de drugswereld." Ze voelde zich destijds veel beter dan nu. De medicatie die ze nu krijgt helpt minder goed dan de drugs. En sinds ze grotendeels gebroken heeft met haar gebruikersnetwerk voelt ze zich eenzaam en verveelt ze zich. Daarnaast mist ze haar drie kinderen.

In de eerste paar maanden van de pilot gebruikt Lieke het geld om basale huishoudelijke middelen aan te schaffen en haar huis in te richten. Lieke merkt wel dat het geld snel op is: "Omdat ik niks heb gaat het snel op, dus alles moet weer een beetje opbouwen weetje, ik moet een beetje van dat kopen een beetje van dat kopen." Daarnaast gebruikt ze een deel van het verhoogde inkomen om haar schulden sneller af te kunnen betalen. Ook steunt ze de vader van haar jongste kind financieel. Deze ex heeft extra schulden gekregen die volgens Lieke door een fout van zijn bewind zijn ontstaan. Hij is mentaal kwetsbaar en de constante geldzorgen die hij heeft kunnen zijn mentale gemoedstoestand verslechteren. Lieke wil hem graag ondersteunen want hij zorgt voor haar kind. Lieke houdt niets van het verhoogde inkomen over voor haar boodschappen dus ze ervaart dat ze nog steeds moeilijk rondkomt.

Voor aanvang van de pilot noemt ze dat haar leven tot nu toe niets anders is geweest dan ellende. In het begin van de pilot zit Lieke beter in haar vel. Ze is ingesteld op andere medicatie en voelt dat ze meer energie heeft. Ze doet meer op een dag, ligt minder op bed en is dagelijks bij een vriend die ze verzorgt. De vriend die ze verzorgt kent ze uit haar gebruikersnetwerk. Hij is nog werkzaam in het drugscircuit, maar volgens

2. Primaire effecten van het verhoogde inkomen

“Wat er was gebeurd is dat ik het geld had gekregen. Daardoor had ik minder stress en het heeft geholpen met genoeg dingen. Zonder had ik bepaalde dingen niet kunnen doen. Het heeft me wel een klein beetje rust gebracht. Ik was ook blij met mezelf in die drie jaar. Ik ben ook veranderd in bepaalde dingen. Ik heb nagedacht en voelde die rust weet je. (..) Ik ben anders gaan denken dan vroeger toch. Iets verstandig meer.” – Jeremy

Een centrale verwachting bij dit experiment was dat het verhoogde inkomen als primair effect zou hebben dat deelnemers op het gebied van financiën meer bestedingsruimte en minder schaarste-effecten (zoals financiële stress) zouden ervaren. Deze verwachting kwam in veel gevallen uit. In dit hoofdstuk wordt beschreven waar de deelnemers het verhoogde inkomen zoal aan uitgaven en welke ontwikkelingen er plaatsvonden op het gebied van schaarstebeleving. Voor we hierop ingaan wordt kort omschreven hoe de uitbetaling verliep.

Wijze van uitbetaling

Samengevat: Gedurende de pilot stonden alle deelnemers onder bewind of hadden hun geld in beheer bij een familielid. Het verschilde per deelnemer op welke wijze het verhoogde inkomen bij hen terecht kwam, dit ging namelijk in samenspraak met hun bewindvoerder of familielid die het geld beheerde.

In januari 2019 ontvingen de deelnemers voor het eerst hun maandelijkse verhoogde inkomen. Of de deelnemers zelf direct beschikking hadden over het verhoogde inkomen, verschilde per deelnemer. De meeste deelnemers stonden onder financieel bewind, waardoor het verhoogde inkomen werd uitbetaald op de beheerrekening. De bewindvoerders waren van tevoren door de projectleiders ingelicht over de pilot, waarbij duidelijk was gemaakt dat het geld niet bestemd was voor het afbetalen van rekeningen of schulden, tenzij de deelnemers hier zelf voor kozen. De deelnemers maakten vervolgens afspraken met hun bewindvoerders over de besteding en uitbetaling. Sommige deelnemers lieten het geld maandelijks naar hun eigen rekening overmaken. Anderen kozen ervoor om met het verhoogde inkomen hun wekelijkse leefgeld te verhogen en/of om het verhoogde inkomen op te sparen om er aanspraak op te kunnen doen wanneer nodig.

De twee deelnemers zonder bewindvoering hadden hun financiën in beheer bij een familielid. Een deelnemer kreeg het verhoogde inkomen telkens direct op de rekening gestort nadat het geld door het familielid werd ontvangen. Bij de andere deelnemer bleef het verhoogde inkomen op de rekening staan die in beheer was van het familielid. Deze deelnemer kreeg dagelijks een paar euro

zakgeld en gedurende de pilot werd het zakgeld niet verhoogd (voor deze deelnemer werden de boodschappen door het familielid gedaan, dus hier hoefde de deelnemer zelf geen geld aan te besteden).

Waar gaven deelnemers het aan uit?

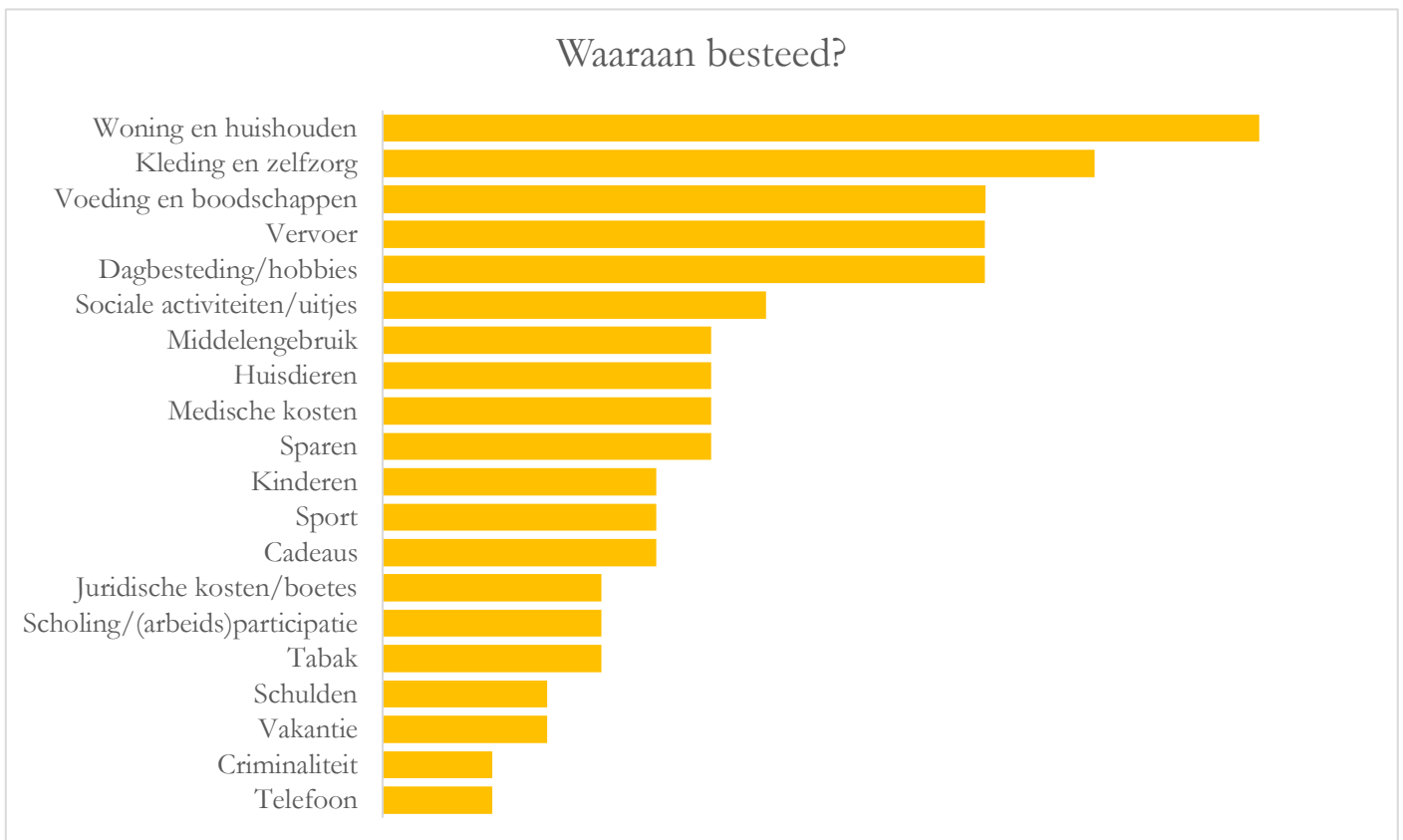
“Ik heb nu mijn rijbewijs en mijn nieuwe tanden. Dat is toch het mooiste wat er is?” – Jayden

Samengevat: Over het algemeen gebruikte de deelnemers het verhoogde inkomen om te voorzien in basale behoeften zoals een leefbare woning, voeding, gezondheid en een verzorgd uiterlijk, vervoer, sociale relaties, ontspanning en dagbesteding. Slechts in enkele gevallen werd het verhoogde inkomen gebruikt op bedenkelijke wijze.

Gedurende de pilot waren de deelnemers volledig vrij in de besteding van het verhoogde inkomen. Voor de start was meermaals met de deelnemers besproken dat zij het inkomen mochten besteden naar eigen keuze zonder hierbij op enige wijze te sturen. Voor verschillende deelnemers was de start van de pilot best spannend omdat het een grote verandering in hun leven was en ze niet precies wisten wat te verwachten. Zo vertelde Jayden:

“Toen ik dat geld kreeg, ik was een beetje zenuwachtig en ik ging mijn bewindvoerder bellen. Toen ging er wel echt een wereld open... 413 euro [zit te glunderen] Dat is een hoop geld voor mij. Ik geniet er wel van. Het lucht op en je hebt geen stress van 50 euro in de week. Hoe moet ik het zeggen... Het was gewoon een andere wereld, ik was gewoon mezelf. Ik ging genieten, gewoon een dagje weg met mijn meisje en de kleine, gewoon boodschappen doen.”

Tijdens de interviews was telkens besproken waar het verhoogde inkomen in grote lijnen aan werd uitgeven. Hoewel de wensen en dus bestedingen onder deelnemers verschilden, was het inkomen over het algemeen aangewend om te kunnen voorzien in alledaagse basale behoeften zoals een leefbare woning, voeding, gezondheid en een verzorgd uiterlijk, vervoer, sociale relaties, ontspanning en dagbesteding. Sommige deelnemers losten eerst schulden en boetes af om het daarna vrij te kunnen besteden. Verschillende deelnemers gaven ook expliciet aan het inkomen te hebben besteed “waar het voor bedoeld is”, “niet aan domme dingen” en vergelijkbare bewoordingen waaruit een zeker bewustzijn blijkt van de latente verwachting in de pilot om het geld op maatschappelijk geaccepteerde wijze te besteden. Slechts in enkele gevallen was het inkomen op bedenkelijke wijze besteed. In figuur 3 staan de bestedingen grafisch weergegeven. Meer informatie over de besteding per leefgebied is te vinden in hoofdstuk 3.

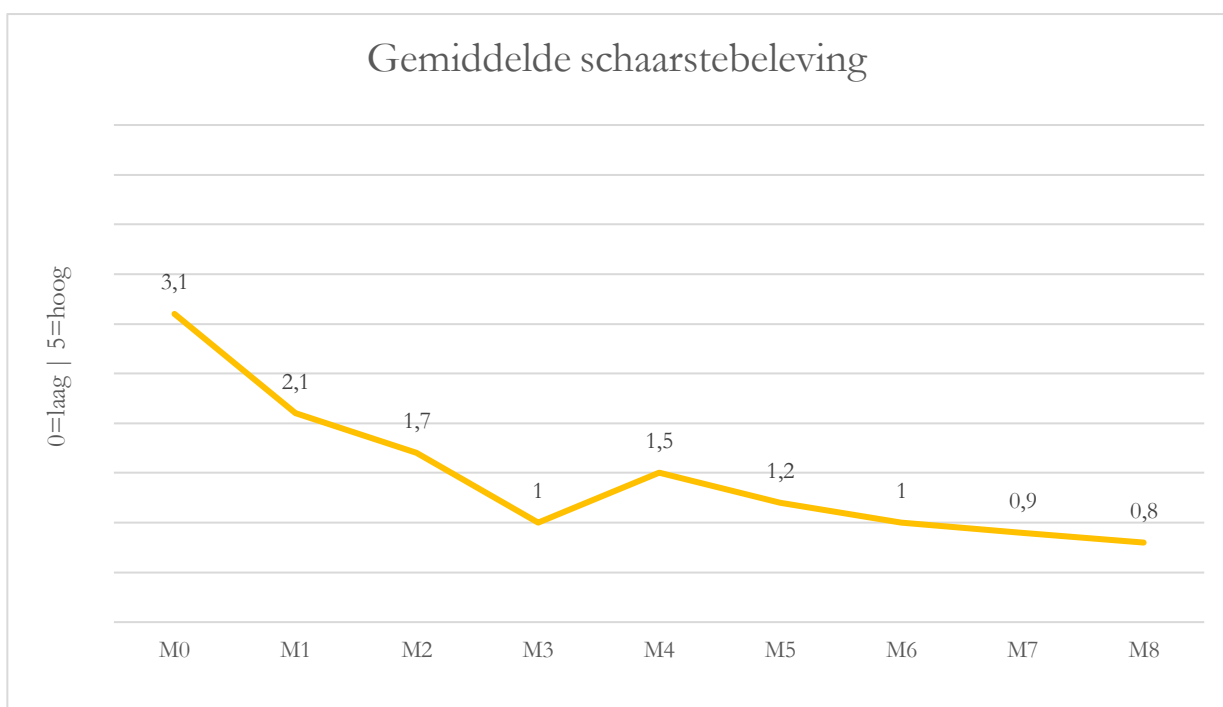
Figuur 3. Waar hebben de deelnemers het verhoogde inkomen aan besteed? (langere balk = komt vaker voor)

Schaarstebeleving en financiën

“Ik kan cadeautjes kopen met de kerst en verjaardagen, ik kan gewoon boodschappen doen. Om niet alles te hoeven uitsluiten omdat je geen geld hebt. Voor het eerst van mijn leven heb ik spaargeld. Dat is wel goed, een buffer, een beetje een basis.” – Floris

Samengevat: Gedurende de pilot gaven de deelnemers aan minder of geen moeite te hebben met rondkomen. Het verhoogde inkomen bood meer financiële ruimte en zorgde daarmee voor een afname van de schaarstebeleving: de deelnemers hadden over het algemeen minder zorgen en stress om geld en velen ervoeren het verhoogde inkomen als een “**verademing**”. De positieve uitwerking van het verhoogde inkomen werd af en toe overschaduwed door gebeurtenissen en life-events binnen verschillende leefgebieden waardoor de beleving van financiële schaarste weer tijdelijk toenam. Ondanks het verhoogde inkomen bleven deelnemers dus in zekere mate kwetsbaar op het gebied van hun financiële situatie en hun schaarstebeleving.

Sinds november 2018 hebben de deelnemers ieder meetmoment de vragenlijst financiële schaarstebeleving ingevuld. Als we naar de gemiddelde schaarstebeleving kijken, zien we dat de beleving van financiële schaarste gedurende het eerste jaar geleidelijk afneemt (zie figuur 4).

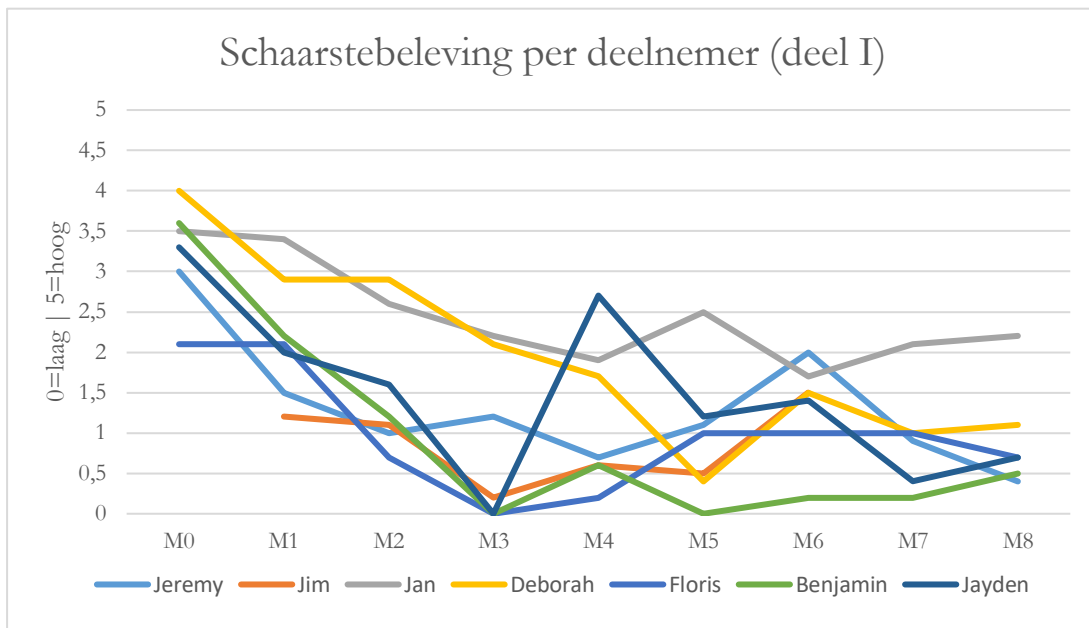
Figuur 4. Gemiddelde ontwikkeling schaarstebeleving (M0: n=13, M1: n= 14, M2-M3: n=13, M4-M5 n=12, M6 n=11, M7-M8: n=10)

Waar deelnemers vóór de eerste uitbetaling nog in grote lijnen aangaven veel geldzorgen en financiële stress te ervaren (M0), is hiervan bij ieder navolgend meetmoment in het eerste jaar minder sprake. Aan het begin van het tweede jaar zien we een lichte stijging in de gemiddelde schaarstebeleving, waarna de beleving van financiële schaarste weer langzaam daalt gedurende de laatste twee jaar van de pilot.

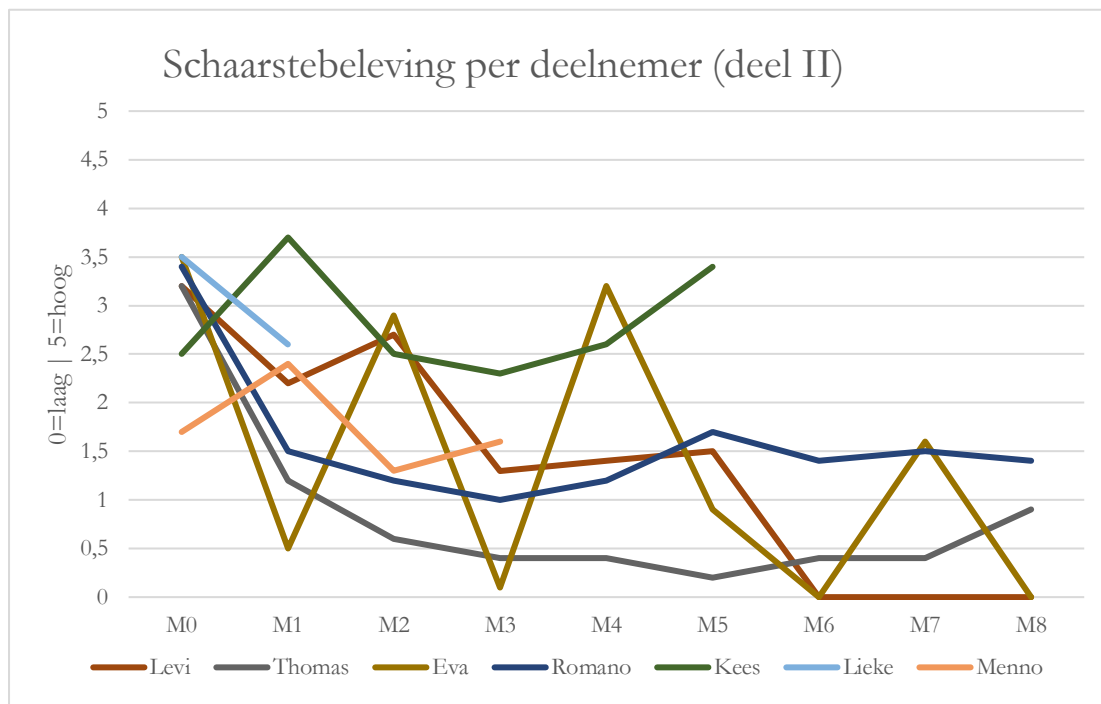
Aangezien er een relatief kleine groep deelnemers meedeed aan de pilot en om beter te begrijpen waarom er aan het begin van het tweede jaar een lichte stijging optreedt in de gemiddelde beleving van schaarste, hebben we ook gekeken naar de ontwikkeling van schaarstebeleving op deelnemer niveau (zie figuur 5 en 6). We zien dan een meer genuanceerd beeld over het verloop van de schaarstebeleving gedurende de pilot. Hoewel alle deelnemers, op één deelnemer na, minder financiële schaarste ervoeren aan het einde van hun deelname aan de pilot in vergelijking met hun schaarstebeleving vlak voor aanvang van de pilot, is in de drie jaar durende periode die hiertussen zat op deelnemer niveau veel fluctuatie te zien in de beleving van financiële schaarste. We zien (lichte) dalingen en (lichte) stijgingen die elkaar gedurende de pilot opvolgen en het verschilt per deelnemer hoe vaak en hoe sterk de beleving van schaarste veranderde over tijd.

Er zijn verschillende verklaringen voor de fluctuering in schaarstebeleving. Zo zagen wij dat niet alleen een reële of geanticipeerde verandering in de financiële situatie ervoor kon zorgen dat financiële zorgen en stress weer omhoogschoten, maar ook gebeurtenissen op het gebied van wonen, het sociale netwerk en gezondheid. Voorbeelden die wij tegenkwamen wat betreft veranderingen in de financiële situatie waren: zorgen over het aflopen van de pilot en de realisatie dat er weer minder inkomsten zouden zijn na afloop van de pilot, het niet uitbetaald krijgen van het verhoogde inkomen door de bewindvoerder en het verliezen van extra inkomsten via (zwart) werk, bijvoorbeeld door de Covid-19 pandemie. Ook gebeurtenissen op andere leefgebieden leken een uitwerking te hebben op hoe iemand zijn/haar financiële situatie beleefde. Bijvoorbeeld wanneer een deelnemer zijn/haar thuis kwijtraakte of zich thuis niet meer prettig voelde door overlast in het woonpand en zich realiseerde dat het vinden van een passende nieuwe woning op korte termijn niet realistisch was vanwege een gebrek aan financiën. Of wanneer de gunstigere financiële situatie van een deelnemer werd misbruikt door iemand uit het sociale netwerk waardoor de deelnemer zelf nauwelijks tot niets meer van het extra geld overhield. En ook in het geval dat een deelnemer bepaalde zorg nodig had, zoals fysiotherapie, maar dit niet kon bekostigen, kon dat leiden tot een toename in schaarstebeleving. Daarnaast zagen wij dat wanneer deelnemers gestrest of neerslachtig waren, dit doorwerkte in hoe zij de vragenlijst invulden. Hadden zij op dat moment een pessimistische kijk op de wereld en hun leven, dan gaven ze aan meer financiële schaarste te ervaren ongeacht de objectieve financiële situatie.

De fluctuerende schaarstebeleving en de verklaringen die hieraan toe te schrijven zijn, onderstrepen de kwetsbare financiële situatie van de deelnemers. Het verhoogde inkomen bood meer financiële ruimte en zorgde daarmee voor een afname van de schaarstebeleving. Echter werd de positieve uitwerking van het verhoogde inkomen af en toe overschaduwed door gebeurtenissen en life-events binnen verschillende leefgebieden waardoor de beleving van financiële schaarste weer tijdelijk toenam.

Figuur 5. Ontwikkeling schaarstebeleving per deelnemer, deel I (M0: n=6, M1-M6: n=7, M7-M8: n=6)

Figuur 6. Ontwikkeling schaarstebeleving per deelnemer, deel II (M0-M1: n=7, M2-M3: n=6, M4-M5: n=5, M6-M8: n=4)

"Ik heb wel echt zoiets gehad van, naja als je dan zo'n verhoogd inkomen krijgt dan moet je dus ook vooruitgang boeken hè. Dan wil je ook thema's oppakken."

Romano | Man | rond de 40 | in latrelatie | mbo

Romano groeit op bij beide ouders. In zijn tienerjaren krijgt hij een ongeluk met hersenletsel als gevolg. Hij kan zich niets meer over de periode van voor het ongeluk herinneren. Hij hoort dat hij in zijn tienerjaren in aanraking is geweest met politie vanwege diefstal en vandalisme en dat hij meerdere keren vast heeft gezeten, maar hij kan zich dat niet voorstellen. Na het ongeluk ontstaat er ruzie tussen hem en zijn familie, wat leidt tot het verbreken van het contact tussen beiden. Romano komt op een gegeven moment in aanraking met de GGZ wanneer het niet goed met hem gaat door een stuklopende relatie. In die tijd heeft hij schulden en staat hij onder bewind. Romano krijgt verschillende bewindvoerders die zijn schulden niet oplossen. Een bewindvoerder voert zulk wanbeleid dat Romano juist meer schulden krijgt. Romano heeft veel geldzorgen en voelt zich depressief. Zijn nieuwe vriendin is zijn steun en toeverlaat maar als zij in aanraking komt met iemand uit het drugscircuit heeft Romano het gevoel met niemand meer te kunnen praten. Hij voelt zich machteloos. Romano besluit die persoon te confronteren en dit leidt ertoe dat Romano wordt opgepakt en veroordeeld voor mishandeling. Hij komt in behandeling bij het Forensisch ACT en onder toezicht van de reclassering. Sinds hij in zorg is bij GGZ-NHN komt Romano niet in aanraking met politie en justitie.

Bij aanvang van de pilot is Romano's woning in slechte staat. Romano omschrijft dat "alles verrot is" en dat de lekkages "niet meer op een hand te tellen" zijn. Zijn huisbaas lijkt er geen boodschap aan te hebben en gedurende de pilot volgen meer problemen in huis, waaronder lekkages met waterschade als gevolg. Romano krijgt leefgeld en heeft moeite met rondkomen. "Dat is een horror, je moet altijd bezig zijn met de dag van morgen." Door de geldzorgen ervaart hij stress en voelt hij zich depressief. "Als er iets stuk gaat of er gebeurt nog iets, dan zit je gelijk met de handen in het haar." Romano heeft door zijn decennialange periode onder bewind geen toekomstperspectief meer. Zijn schuldenproblematiek lijkt uitzichtloos: "Je moet je voorstellen, als je tien jaar lang onder bewind zit, dan is tien jaar lang alleen maar, geld is alleen maar overleven (...) En je hebt ook tien jaar lang niet het gevoel dat het opgelost gaat worden, dus het lijkt ook oneindig, levenslang." Naast geldzorgen heeft Romano lichamelijke gezondheidsproblemen die hem belemmeren in zijn dagelijks leven. Romano wil weer werken maar daarvoor moet onder andere zijn lichamelijke gezondheid verbeteren. Hij heeft een operatie ondergaan om zijn klachten te verhelpen maar het herstel gaat langzaam en dit werkt voor hem demotiverend. Hij is gebaat bij fysiotherapie maar dit wordt niet vergoed en hij kan het niet betalen. Daarbij heeft hij een rijbewijs nodig om passend werk te vinden maar dit kan hij niet financieren. Ook heeft hij rust nodig om te leren voor zijn theorie-examen maar vanwege zijn leefsituatie vindt hij deze rust niet. Toch probeert Romano hoopvol te blijven. Hij verwacht dat de stress zal afnemen als hij in een situatie komt waarin hij mogelijkheden heeft om zich te ontwikkelen en zijn levensomstandigheden te veranderen.

Door het verhoogde inkomen kan Romano beter rondkomen. Zijn cliëntbegeleider ziet dit ook en noemt dat Romano's koelkast beter gevuld is en dat Romano nu elke dag eten heeft. De hulp die hij van de Voedselbank ontvangt loopt dan ook af halverwege het eerste jaar van de pilot. Romano kan genoeg en gezond voedsel kopen. Ook kan hij meer sociale en ontspannende activiteiten ondernemen, onder andere met zijn vriendin, wat een positieve uitwerking heeft op hun relatie. Daarnaast zijn onverwachte uitgaven, zoals kapotte huishoudapparatuur, makkelijker te financieren. Voor de fysiotherapie heeft hij gedurende de pilot alleen nog steeds geen geld, hoewel hij hier wel gebaat bij zou zijn.

Met het afnemen van zijn geldzorgen en de overstap naar een nieuwe bewindvoerder heeft Romano meer financiële rust. Doordat hij meer hoofdruimte en financiële middelen heeft, ziet hij mogelijkheden voor ontwikkeling op andere leefgebieden. Hij stelt "agendapunten" op om het verhoogde inkomen stapje voor stapje te besteden aan vooruitgang in zijn leven. De agendapunten hebben betrekking op zijn woonsituatie, zijn gezondheid en het halen van een rijbewijs. Hij maakt hiervoor een planning en moet soms sparen voor

een volgend agendapunt. Romano knapt gedurende de pilot zijn huis voor zover mogelijk op en werkt aan herstel van zijn lichamelijke gezondheid. Tegen het einde van de pilot begint Romano met het leren voor zijn rijexamen theoriecursus. Doordat hij met behulp van het verhoogde inkomen meer mogelijkheden heeft, is Romano “anders naar geld gaan kijken, anders mee omgegaan, andere doelstellingen gezet. Dingen meer als haalbaar gezien. Een rijbewijs heb ik nooit als haalbaar gezien”.

De ontwikkelingen die Romano met het verhoogde inkomen in gang zet, maken hem gaandeweg de pilot hoopvol over zijn gewenste toekomst van “gewoon huisje boompje beestje”. Zo ervaart hij in het tweede jaar van de pilot meer kans te hebben op het vinden van een nieuwe woning. Zijn huurschuld is bijna afbetaald en Romano kan zich inschrijven bij de woningbouwstichting. In zijn ogen zal een stabielere woonsituatie een positieve uitwerking hebben op zijn leven. Daarnaast ervaart Romano meer weerbaarheid voor het omgaan met tegenslagen. Dit merkt hij bijvoorbeeld wanneer de Covid-maatregelen zijn agendapunten belemmeren, zoals het halen van zijn rijbewijs. Hij laat zich niet uit het veld slaan: “Alles kan in duigen vallen, maar ik val niet in duigen.” Ook noemt hij dat als hij in dezelfde situatie had gezeten als voor de pilot, hij zich misschien ook wel bij de anti-Covid-19 protesten had gevoegd. Bij de GGZ en de reclassering wordt ook opgemerkt dat het goed gaat met Romano en aan het eind van het eerste jaar van de pilot stopt hun betrokkenheid.

Aan Romano's versterkte weerbaarheid voor omgang met tegenslagen zit wel een grens. Als Romano's lichamelijke klachten halverwege de pilot verergeren biedt het verhoogde inkomen nog steeds verlichting, maar hebben zijn gezondheidsklachten desondanks een negatieve invloed op zijn ervaring van kwaliteit van leven en toekomstperspectief. “Ik ben nog steeds heel erg in de afwachting tot ze [artsen] het [lichamelijke klachten] oplossen. Ik heb er altijd in geloofd, maar je gaat er op den duur niet meer in geloven dat het goedkomt. En dat neemt wel een bepaalde spanning mee.” De spanning loopt op bij Romano waardoor hij weer agressiever reageert op voor hem onveilige situaties. Wanneer hij getuige is van een incident tussen twee personen haalt hij ze uit elkaar en slaat hij een van hen neer omdat hij zich bedreigd voelt. Wanneer Romano in het derde jaar van de pilot wordt beschuldigd voor woonoverlast en daarna wordt verdacht van woonfraude ervaart hij meer stress. Uiteindelijk krijgen beide beschuldigingen geen gevolg, maar ze dragen wel bij aan het stigma dat hij ervaart van het hebben van schulden en in zorg zijn bij de GGZ. “In die drie jaar, daar probeer je toch gewoon iets in te realiseren waardoor je in de toekomst, de rest van je leven, daar profijt van hebt. En dat is een beetje het uitgangspunt. En dan nogmaals, dan voel je je wel enorm bedrukt als in een keer de participatie [ambtenaren die controleerden op woonfraude] hier voor de deur staat. Dan denk je ook weer bij jezelf van ‘wat doe ik fout?!’”

In de loop van het derde jaar vinden artsen een behandeling voor Romano die aanslaat en wordt vergoed. Romano merkt aanzienlijke verbetering in zijn lichamelijke gezondheid en dit stemt hem weer blij en hoopvol. Hij zet stappen om weer aan het werk te gaan. Zo gaat hij in gesprek met verschillende werkgevers en plant hij zijn rijexamen theoriecursus in voor kort na afloop van de pilot. Om een baan te vinden heeft Romano een Verklaring Omtrent het Gedrag (VOG) nodig en met behulp van het verhoogde inkomen kan hij deze bekostigen.

Aan het einde van de pilot kijkt Romano “hartstikke positief” naar de toekomst. Zo geniet hij een hogere kwaliteit van leven dan bij aanvang van de pilot, wil hij weer gaan werken en heeft hij, na tien jaar bewind, het vooruitzicht dat hij een paar maanden na afloop van de pilot eindelijk schuldenvrij is. En met behulp van het verhoogde inkomen kon hij laten zien dat hij niet past binnen de in zijn ervaring stigmatiserende opvattingen die gepaard gaan met het hebben van schulden of in zorg zijn bij de GGZ: “Je wil aantonen dat je niet gek bent. Je krijgt GGZ, je krijgt (...) Kijk je zit al, doordat je bewind of schulden hebt, zit je al in het vakje ongelooft. En alleen dat al doet je wat.” De manier waarop hij het verhoogde inkomen heeft besteed, geeft hem zelfvertrouwen: “Ik ben voornamelijk vooral trots op hoe ik helemaal zelfstandig een extra inkomen heb mogen invullen en ook hoe ik dat gedaan heb. Ja dat is echt wel discipline. Kijk voor iemand die onder bewind staat hè, waarvan je zou zeggen ‘die kan niet goed met geld omgaan’, die heeft het toch wel heel goed gedaan denk ik.”

“Ik kan meer dingen zien en kan verder in het leven.”

Jeremy | Man | eind 30 | alleenstaand | basisonderwijs

Jeremy is geboren in een gewelddadige omgeving. Als 18-jarige komt hij naar Nederland. De eerste jaren verblijft hij illegaal bij een vriend en voorziet met criminaliteit in zijn levensonderhoud. Hij wordt vervolgd voor een reeks vergrijpen zoals bedreiging met zware mishandeling, verhandelen van harddrugs, een gewapende overval en diefstal. Na wederom te zijn veroordeeld voor winkeldiefstallen wordt Jeremy behandeling door de GGZ opgelegd. Hij wordt gediagnosticeerd met PTSS. Aan de start van de pilot zijn Jeremy's leefomstandigheden niet best. Zijn huis is in aftandse staat, hij heeft geen dagbesteding, een zeer beperkt netwerk en schulden. Van zijn 40 euro leefgeld kan hij moeilijk rondkomen.

In de drie jaar dat Jeremy het verhoogde inkomen ontvangt, is hij meer ontspannen, eet hij beter en verricht hij noodzakelijk reparaties aan zijn huis. Jeremy heeft kinderen en het inkomen helpt om zijn vaderschapsrol te vervullen. Hij richt een kinderkamer in en koopt kleding en cadeaus voor zijn kinderen. De relatie met zijn kinderen en zijn ex verbetert. Omdat Jeremy's misdrijven mede waren gedreven door geldtekort helpt het verhoogde inkomen tevens om afstand te nemen van zijn delinquente netwerk en tijdens de pilot komt hij niet in aanraking met politie of justitie. Hoewel Jeremy meer wil in het leven blijven verdere veranderingen achterwege. Zo wil hij om een goede vader en voorbeeld voor zijn kinderen te zijn, een omgangsregeling, een betaalde baan en schuldevrij zijn, maar het lukt hem niet om dat te realiseren. Jeremy is handelingsverlegen en zeer afhankelijk van hulpverlening en instanties. Toch is Jeremy al met al stabiel tot een reeks gebeurtenissen een flinke deuk slaan in zijn psychologisch welzijn. In de loop van het tweede jaar stopt Jeremy's ambulante begeleiding. In dezelfde periode blijkt dat Jeremy's vorige bewindvoerder hem heeft opgelicht. Zijn schulden lopen op. Geconfronteerd met de brieven speelt Jeremy's PTSS op en hij vreest te worden opgesloten. Tegelijkertijd krijgt Jeremy nieuwe bovenburen waar hij overlast van ervaart. Jeremy lijkt dan waanbeelden te ontwikkelen en is nauwelijks nog aanspreekbaar. Het lukt hem maandenlang niet om toegang te krijgen tot benodigde hulpverlening en escalatie dreigt. Pas na interventie van betrokkenen bij de pilot komt hij weer in contact met de gewenste zorg waarna het weer beter gaat.

Ondanks de beperkte ontwikkelingen ten aanzien van Jeremy's persoonlijke doelen binnen de pilotperiode geeft hij aan dat zijn deelname hem veel heeft gebracht: “Wat er was gebeurd, is dat ik het geld had gekregen. Daardoor had ik minder stress en het heeft geholpen met genoeg dingen. Zonder had ik bepaalde dingen niet kunnen doen. Ik was ook blij met mezelf in die drie jaar. Ik ben ook veranderd in bepaalde dingen enzo. Ik heb nagedacht en voelde die rust weet je. Soms zijn er nog wel irritaties van mensen af maar ik probeer het wel te controleren enzo. [Interviewer: Wat is er veranderd?] Ik ben anders gaan denken dan vroeger toch. Iets verstandig meer. De stress was minder.” In dezelfde maand dat de pilot stopt, start Jeremy met een opleidingstraject met zicht op een betaalde baan. Jeremy maakt zich zorgen over het aflopen van de pilot. Aangezien hij eerst nog zijn schildersopleiding moet doen, duurt het zeker nog een half jaar tot een jaar voordat hij betaald gaat krijgen en hij mogelijk meer te besteden heeft. Hij licht toe: “Bij geldproblemen is er altijd stress. Nu moet ik het gaan zien hoe ik het ga doen zonder het geld. [Interviewer: Hoe kijk je ernaar dat het afloopt?] Een beetje verdrietig soms. Bang om in dezelfde situatie te komen. Want deze tijden waren harde tijden. En dingen zijn duurder geworden. Ik ben bang man.”

3. Secundaire uitkomsten op verschillende leefgebieden: Wat betekent het verhoogde inkomen voor de deelnemers?

“Het project heeft me ook een beetje tot inkeer gebracht. Ik ben ook gaan nadenken over dingen. Nou [in die drie jaar] redde ik het wel allemaal financieel en dan kon ik rustig nadenken. Ja, dat opent gewoon deuren die normaal gesloten blijven, omdat je gewoon het geld niet hebt.” - Benjamin

In lijn met de programmatheorie komt uit de interviews naar voren dat het verhoogde inkomen niet enkel van invloed was op de beleving van schaarste. De grotere bestedingsruimte en verminderde stress en geldzorgen werkten ook door op andere leefgebieden. In dit hoofdstuk wordt beschreven welke betekenis het verhoogde inkomen had voor de deelnemers en welke ontwikkelingen zij doormaakten op de leefgebieden huishouden, gezondheid en welzijn, sociaal netwerk, participatie, contact met politie en justitie en maatschappelijke overlast en middelengebruik.

Huishouden: een leefbare woning

“En als ik die koelkast heb dan kan ik ook dingen invriezen. Nu hebben we een koelbox buiten, maar als je 's ochtends daar iets vergeet in te doen dan kan je het weggooien.” – Deborah

Samengevat: Veel deelnemers hadden voorafgaande aan de pilot nauwelijks geld voor basale huishoudelijke middelen en voor onderhoud en inrichting van hun woning. Voor veel deelnemers diende het verhoogde inkomen met name in de beginperiode van de pilot voornamelijk om hun woonsituatie te verbeteren en een beter leefbaar thuis te creëren.

Bij de huisbezoeken tijdens de voormeting (voor de start van de pilot) was de armoede van de deelnemers zichtbaar. Het bleek dat veel deelnemers niet genoeg geld hadden om hun woning te onderhouden en in te richten en om basale huishoudelijke middelen, zoals beddengoed en schoonmaakmiddel, aan te schaffen. Zo leefde Jeremy op een betonnen vloer en had amper meubels. Deborah had uit geldtekort haar koelkast verkocht en bewaarde haar boodschappen in een koelbox op de galerij. Thomas durfde mensen niet meer bij hem thuis uit te nodigen omdat hij zijn woede op zijn meubels afgereageerde, geen nieuwe meubels kon betalen en zich schaamde voor de toestand van zijn huis. Voor veel deelnemers diende het verhoogde inkomen in de beginperiode van de pilot dan ook voornamelijk om hun woonsituatie te verbeteren. Er werd

gedurende de pilot veel meubilair gekocht, keukenbenodigdheden, verf en gordijnen, een wasmachine en andere huishoudelijke middelen. Daarnaast zagen we dat verschillende deelnemers een kamer in hun huis opknapten zodat hun kinderen konden komen logeren (wat overigens niet gebeurde om redenen in de relationele sfeer).

“Soms zit je in die struggle, soms zit je te denken, kijk, makkelijk geld, makkelijk leven. Je hebt wel hoofdpijn, maar je hebt niet zoveel stress. Soms zit je te denken om terug in die... in die weg terug te gaan. Maar ik ben sterk. Ik praat soms met mezelf, ik heb zoveel mijn best gedaan en hulp van de GGZ. En ja ik zit soms in de twijfel, maar weet je wat het probleem is met dit leven. Mensen die geld hebben zeggen dat geld niet alles is. Geld is niet alles, maar alles is geld.”

Thomas | Man | in de 30 | alleenstaand | basisonderwijs

Thomas groeit op bij familie waar weinig geld is. Als kind vindt hij een manier om zijn familie financieel te helpen en doet “stoute dingen, zonder dat ze het weten, voor een beetje hulp”. Thomas heeft een bewogen jeugd. Als begin tienerjaren een familielid die voor hem zorgt overlijdt, ervaart Thomas weinig steun en begint volgens hem “alle ellende”. Iemand uit zijn familie verkoopt drugs en Thomas sluit zich aan. Hij blikt hier later op terug als “die verkeerde weg die ik heb gepakt”. Thomas gaat verder de criminaliteit in. In zijn twintigerjaren hebben Thomas zijn criminele activiteiten een dusdanig negatieve invloed op de relatie met zijn familie dat Thomas besluit naar Nederland te verhuizen. In Nederland komt hij een aantal keer in aanraking met politie. Het gaat niet goed met Thomas. Hij heeft behoefte aan psychologische hulp en komt in zorg bij een psycholoog. Na een aantal jaar besluit Thomas uit de criminaliteit te stappen naar aanleiding van een incident wat veel indruk op hem maakt. Het gaat op dat moment zo slecht met hem dat hij het leven niet meer ziet zitten. Hij verblijft een korte periode in een GGZ-instelling. Eind twintiger jaren verliest Thomas enkele dierbare familieleden en is hij in afwachting van een belangrijke operatie. Dit drukt op zijn psychische weerbaarheid, die al kwetsbaar is vanwege gebeurtenissen in zijn verleden: "Ik was helemaal in de war." In die periode van verwarring bedreigt Thomas iemand uit zijn netwerk. Hij wordt hiervoor veroordeeld en komt in zorg bij de Forensische Psychiatrische afdeling van GGZ-NHN. Bij Thomas is een depressieve stoornis (eenmalige episode met psychotische kenmerken) en een LVB vastgesteld.

Bij aanvang van de pilot gaat Thomas zijn gemoedstoestand op en neer en dit heeft invloed op zijn dagelijks leven: "Ik wil zoveel, maar ik moet mezelf eerst goed voelen." Thomas spreekt over “goede” en “slechte” dagen. Op slechte dagen komen gebeurtenissen uit zijn verleden naar boven en voelt hij zich “paranoïa” en “boos”. Hij gaat dan het huis niet uit en ook de dagbesteding waar hij een deel van de week heengaat belt hij af. Aan meubelstukken in zijn huis is te zien wat er op slechte dagen gebeurt. Thomas reageert zijn boosheid namelijk af op zijn meubels en verscheidene meubels zijn kapot. Thomas leeft van leefgeld en heeft het financieel niet breed. Boodschappen betalen lukt meestal wel, maar hij houdt geen geld over voor andere dingen. Als een van zijn kinderen graag iets wil dan heeft hij niet genoeg geld meer voor voedsel. Ook heeft hij geen geld voor ontspanning: “Ik ga niet naar buiten, koop geen leuke dingen, ga niet uiteten. Dat zijn dingen die missen in een mens zijn leven." Thomas wil graag verhuizen vanwege onrust in zijn pand door de komst van nieuwe burens. Hij ziet verhuizen als een droom, iets wat hij niet zomaar kan verwezenlijken. Hier heeft hij meer geld voor nodig. Als Thomas moeilijk rondkomt denkt hij terug aan zijn verleden waarin hij "makkelijk geld" verdiende. Hij wil niet meer terug naar dit leven, maar is soms bang terug te vallen door de omstandigheden waarin hij leeft. Thomas heeft een keer een agressieregulatie-training bij de GGZ gevolgd en hier baat bij gehad, maar hij is nog steeds bang dat hij zijn boosheid niet goed onder controle kan hebben: “Ik hoop dat niemand me boos maakt, want ja ik heb mijn psycholoog ook gezegd, eerlijk en duidelijk, als iemand me nu boos maakt, ja ik weet zeker dat ik TBS ga krijgen. Ik weet honderd procent wat ik doe, ik ken mezelf, maar daarom, ik hoop het gaat beter met me."

Thomas heeft sinds zijn veroordeling waardoor hij bij het Forensisch ACT terecht is gekomen geen contact meer gehad met politie en justitie. Hoewel Thomas dit ook niet wil, is hij voorafgaande aan de pilot nog wel af en toe actief binnen het drugsircuit om wat bij te verdienen. Dit geeft hem stress. "Je slaapt niet goed van de stress. Je weet niet wanneer de politie binnenkomt." Op het moment dat Thomas hoort over de pilot en hij het eerste inkomen ontvangt stopt hij met zijn criminele activiteit. "Ik heb dit, eerste inkomen, ik zeg ik ben klaar ook met dat [criminele activiteit], ja per direct (...) en het extra inkomen, daar ga ik niet mee spelen. Ik heb een extra inkomen, maar toch ga ik me bemoeien met criminele dingen of drugs, dat noem ik echt eh, dat noem ik een beetje gierig."

Door het verhoogde inkomen heeft Thomas meer bestedingsruimte en minder stress. Het verhoogt zijn kwaliteit van leven. Zo kan hij zorgen voor zijn kinderen op een manier zoals hij dat graag wil. Zijn ouders hebben vroeger niet voor hem gezorgd en hij wil niet dat zijn kinderen opgroeien zoals hij. Hij geeft zijn kinderen liefde en aandacht maar het kunnen kopen van dingen die ze nodig hebben vindt hij ook belangrijk. Daarnaast kan hij gedurende de pilot stapje voor stapje wat "dromen" verwezenlijken. Zo gebruikt hij het geld in het eerste jaar van de pilot voornamelijk om zijn huis op te knappen. Thomas voelt zich er hierdoor meer thuis en nodigt zelfs collega's uit voor een etentje, iets wat hij jaren niet durfde omdat hij zich schaamde voor zijn huis en niet lekker in zijn vel zat. In het tweede jaar besteedt Thomas het geld voornamelijk aan zijn kinderen, ter ontspanning en om te sparen. Hij spaart om een familielid financieel te ondersteunen en om zijn rijbewijs te halen. Zo probeert hij in het tweede en derde jaar van de pilot een paar keer zijn theorie te halen. Verder kan Thomas met behulp van het verhoogde inkomen starten met het afbetalen van een privéschuld die hem telkens herinnert aan zijn verleden en stress geeft. In het derde jaar wil Thomas zoveel mogelijk van het verhoogde inkomen opsparen omdat hij weet dat hij na de pilot weer moet leven van leefgeld. Door te sparen bouwt hij een buffer op voor de toekomst, onder andere voor een nieuwe woning.

Het verhoogde inkomen biedt Thomas stapsgewijs meer stabiliteit en hij ervaart dat dingen in zijn leven kunnen veranderen. "Stap voor stap zie ik die verandering, dus stap voor stap zie ik dat het beter gaat." Door zijn betere psychische gesteldheid wordt de zorg van de GGZ in het tweede jaar van de pilot afgebouwd en aan het begin van het derde jaar wordt Thomas uitgeschreven. Doordat het beter gaat met Thomas lijkt hij ook meer weerbaarheid te hebben voor tegenslagen. In het tweede en derde jaar ervaart hij verschillende tegenslagen: zijn verleden speelt af en toe weer op, hij heeft lichamelijke klachten en verliest familieleden. Ook verveelt hij zich periodes, omdat hij deels vanwege Covid-19 en deels vanwege lichamelijke problemen geen dagbesteding meer heeft en voornamelijk thuis zit. Het lukt hem ondanks deze tegenslagen nog steeds om positief naar zijn leven te kijken. "Ik laat de negatieve dingen die rond mij gebeuren mijn dag niet verpesten. Dus ik blijf goed, positief."

Aan het einde van de pilot lijkt er een limiet te zitten aan Thomas zijn weerbaarheid. Thomas ervaart zijn thuissituatie als instabiel en onveilig en hij is bang om zijn rust en positieve instelling te verliezen als de situatie langer aanhoudt: "Tot nu toe, ik probeer positief en rustig te blijven, maar ik weet niet voor hoelang [dat lukt]." Hij heeft al een tijd de wens om te verhuizen aangezien het veelal onrustig is in het pand. "Een huis is voor iemands zijn rust ook." Gedurende de pilot wordt deze wens steeds meer prangend door oplopende onrust in het pand, mede door drugsactiviteiten sinds het tweede jaar van de pilot. In het laatste jaar van de pilot is het volgens Thomas op de gang soms "een vergadering van junkies". De situatie in zijn pand beïnvloedt zijn gemoedstoestand. "Alles is goed met me, maar ik wil echt weg van hier. Ik kan nu hier niet meer mezelf inhouden." Om zijn rust te bewaren vlucht Thomas soms het pand uit en blijft hij buiten. Hij ziet verhuizen als enige uitweg maar gezien zijn financiële situatie is het lastig om een nieuwe woonplek te vinden. Hij zoekt immers al jaren. Thomas zegt vaak: "Geld is niet alles, maar alles is geld." Dit blijkt. Het verhoogde inkomen biedt hem een hogere kwaliteit van leven, maar het is niet zaligmakend. Zo verhelpt het extra inkomen de onrust in zijn pand niet. Tegelijkertijd is het hebben van voldoende geld waarschijnlijk wel de enige oplossing voor Thomas om snel een nieuwe woning te krijgen zodat hij weer in rustiger vaarwater komt.

Gezondheid en welzijn (lichamelijk en psychosociaal functioneren)

“Stap voor stap zie ik verandering, dus stap voor stap zie ik dat het beter gaat.” – Thomas

Samengevat: Voor de meeste deelnemers gold dat het verhoogde inkomen niet direct alle geldzorgen en problemen oploste maar dat er stap voor stap meer ruimte kwam in de financiële situatie. Deelnemers die voornamelijk financiële problemen hadden, gingen zich over het algemeen beter voelen gedurende de pilot dan daarvoor. Door een afname in geldzorgen en het kunnen bekostigen van toereikende voeding, ontspanning en (zelf)zorg met behulp van het verhoogde inkomen ervoeren deelnemers een hogere kwaliteit van leven en een betere gemoedstoestand. Deze positieve uitwerking van het verhoogde inkomen werd wel regelmatig overstemd door onzekerheden en tegenslagen die zich gedurende de pilot voordeden op verschillende leefgebieden in de levens van deelnemers. De positieve uitwerking van het verhoogde inkomen op de psychische gesteldheid leek bij deelnemers bij wie gedurende de pilot nog andere prominente problemen in het leven speelden minder tot nauwelijks op te treden. Bij deelnemers bij wie de financiële situatie geen onderdeel vormde van de ervaren problematiek leek het verhoogde inkomen geen direct effect te hebben op de psychische gesteldheid.

Voeding

Vrijwel alle deelnemers gaven aan het begin van de pilot aan dat het leefgeld dat zij ontvingen niet genoeg was om van rond te komen. Voor de deelnemers die de zorg voor hun kind deelden met hun partner was dit soms al helemaal lastig. En als er al genoeg was om het eten van te betalen, dan bleef er niets meer over voor huishoudelijke- en verzorgingsproducten. Zo had Eva geen geld voor maandverband, en dit had ze toch echt elke maand nodig. En als ze maandverband kocht, waar moest ze dan van eten? Het verhoogde inkomen bracht voor vele deelnemers verandering op het gebied van rondkomen en voeding. Enkel Kees ervoer na het ontvangen van het verhoogde inkomen nog steeds een krappe beurs en spaarde soms twee dagen eten uit zijn mond om de zorg voor zijn kind te kunnen bekostigen. De rest van de deelnemers had het gevoel meer bestedingsruimte te hebben voor genoeg en gezonder eten. Romano kon zelfs uitgeschreven worden bij de Voedselbank, waar hij een tijdlang afhankelijk van was voor zijn voedselvoorziening. En niet alleen de deelnemers zelf merkten dat zij meer geld hadden voor voedsel, ook cliëntbegeleiders merkten soms op dat de koelkasten veel beter gevuld waren dan voorheen.

Ontspanning

Uit de verhalen van de deelnemers komt naar voren dat zij voorafgaande aan de pilot een vrij sober leven leefden. De meeste deelnemers waren al blij als ze aan het einde van de maand nog geld over hadden om te eten. Voor veel deelnemers was het leven gekenmerkt door stress en zorgen met daarin weinig tot geen ruimte voor ontspanning en vertier. Met het verhoogde inkomen hadden deelnemers opeens meer bestedingsruimte en konden dit naast aan de basale behoeftes zoals voedsel, ook uitgeven aan ontspanning. Zo kocht de ene deelnemer een tv, ging de ander elk weekend een fietstocht maken om een visje te halen, reisden sommigen sinds jaren weer eens af naar een vakantiebestemming en aten enkelen buiten de deur of bestelden eten. Naast meer bestedingsruimte voor ontspanning bood het verhoogde inkomen vele deelnemers ook de mentale ruimte om ontspannende activiteiten te ondernemen, of kortom: om te leven. Zo vertelde Jayden:

“Nu ik een scootertje heb kan ik even over de dijk, even uitwaaien dat vind ik heerlijk. Even je hoofd ontladen. Met mijn meisje en kleine even weg. Je doet ook leuke dingen en normaal was het dat ik daar geen zin in had en thuisbleef. Maar dat komt gewoon doordat ik nu lekker in mijn vel zit. Voorheen maakte ik een muur om me heen en nu is die muur weg. (...) Toen ik je [onderzoeker] net leerde kennen zat ik de hele dag thuis, ik had geen zin en ik had geen zin om te leven. NU, ik ben rustig en de wereld gaat voor me open.”

(Zelf)zorg

Betere toegang tot (zelf)zorg

Met de komst van het verhoogde inkomen kregen veel deelnemers betere toegang tot medische zorg en -hulpmiddelen, wat bijdroeg aan hun fysieke en mentale gezondheid. Zo zagen we dat een paar deelnemers, na vaak jaren niet naar de tandarts te zijn geweest, dankzij het verhoogde inkomen eindelijk iets aan hun gebit konden doen. Zo liet Jayden een uitgevallen voortand herstellen, kon Romano een wortelkanaalbehandeling ondergaan na lange tijd kiespijn te hebben gehad en had Eva de mogelijkheid om een deel van haar gebit te laten reconstrueren nadat die door mishandeling beschadigd was geraakt. Verder kwam uit de interviews naar voren dat deelnemers meer ruimte hadden om de medische kosten voor hun huisdier(en) te betalen.

Ook hadden deelnemers meer mogelijkheden voor zelfzorg, bijvoorbeeld door hulpmiddelen aan te schaffen om problemen of tegenslagen te verzachten. Op het gebied van zelfzorg zagen we verschillende manieren waarop het verhoogde inkomen ingezet werd. Zo zagen we dat Benjamin tijdens zijn behandeling in het ziekenhuis met behulp van het geld samen met zijn familie naar McDonalds kon, wat hem wat verlichting bood in zijn strijd tegen zijn ziekte. En Eva kon haar boodschappen thuis laten bezorgen op het moment dat het heel slecht met haar ging. Ook waren

er twee deelnemers die een elektrische fiets aanschafte, wat ervoor zorgde dat ze ondanks hun lichamelijke gezondheidsproblemen weer meer konden bewegen en buitenshuis kwamen. Verder gebruikten enkele deelnemers het extra geld voor een sportschoolabonnement om te werken aan herstel van hun lichamelijke gezondheid. Uit de verhalen van de deelnemers komt naar voren dat deze nieuwe mogelijkheden tot zelfzorg bijdroegen aan een hogere kwaliteit van leven.

Uit zorg bij het Forensisch ACT

Uit de verhalen van veel deelnemers blijkt dat de zorg die zij ontvingen van het Forensisch ACT hen veel ondersteuning bood. Naast de structurele huisbezoeken en belmomenten die zij met hun begeleider(s) hadden, konden zij op momenten waar frustratie of angst hen hoog zat, beroep doen op het Forensisch ACT om stoom af te blazen en hun zorgen te bespreken. Gedurende de pilot werd de zorg vanuit het Forensisch ACT bij vijf deelnemers afgebouwd omdat het in vergelijking met het moment dat ze in zorg kwamen veel beter met ze ging. Ze zaten veelal beter in hun vel, konden hun emoties en agressie beter reguleren en/of beter omgaan met tegenslagen. Hun recidiverisico werd als laag ingeschat en na een periode van afbouw werden ze uiteindelijk helemaal uitgeschreven. Zo werden Romano en Jeremy rond het einde van het eerste jaar van de pilot uitgeschreven, Jan in de eerste helft van het tweede jaar, Thomas aan het begin van het derde jaar en Levi halverwege het derde jaar. Voor deelnemers die uit zorg raakten was dit best spannend, hoe zou het hen vergaan zonder de ondersteuning van het Forensisch ACT? Voor Jan ebde deze spanning niet weg, hij wilde graag weer hulp ontvangen uit angst om terug te vallen. En op het moment dat Jeremy een terugval ervoer en bij Thomas de spanningen hoog opliepen rondom zijn woonsituatie gaven ze aan dat ze weer baat hadden bij zorg. Als deelnemers uit zorg gingen bij het Forensisch ACT omdat het op dat moment beter met ze ging, hoefde dit dus niet te betekenen dat zij in de toekomst geen beroep meer zouden doen op geestelijke gezondheidszorg. Een terugval of de angst hiervoor onderstrepen de mentale kwetsbaarheid van sommige deelnemers en het belang van toegankelijke geestelijke gezondheidszorg na het uit zorg raken.

Psychologisch welzijn

Voor de meeste deelnemers gold dat het verhoogde inkomen niet direct alle geldzorgen en problemen oploste maar dat er stap voor stap meer ruimte kwam in de financiële situatie. Hiermee viel een zekere druk weg, een last van de schouders, waarbij de meeste deelnemers niet meer constant na hoefden te denken over hoe ze de maand door moesten komen. De financiële ademruimte bood veel deelnemers verlichting, nam stress en zorgen weg en gaf meer gemak. Of zoals Romano omschreef: “Je krijgt toch op een iets andere manier wat meer kwaliteit in je leven.” Het afnemen van de schaarstebeleving lijkt op basis van de verhalen van de deelnemers

onlosmakelijk verbonden te zijn met positieve ontwikkelingen op het gebied van het welzijn van de deelnemers.

Uit de interviews kwam naar voren dat de deelnemers die voornamelijk financiële problemen hadden zich over het algemeen beter gingen voelen gedurende de pilot vergeleken met daarvoor. Zo konden zij beter rondkomen, hun schulden aflossen en/of konden zij voor het eerst in hun leven sparen, iets wat hoop gaf voor de toekomst. Daarnaast zorgde het kunnen bekostigen van toereikende voeding, ontspanning en (zelf)zorg voor een betere gemoedstoestand van deelnemers die dit voor de pilot niet konden financieren. Maar naast financiële problemen ervoeren deze deelnemers soms ook onzekerheden en tegenslagen op andere leefgebieden gedurende de pilot, wat van invloed was op hun psychische welzijn. Uit de antwoorden van deze deelnemers op de vraag over hoe het met ze ging kwam dan ook naar voren dat velen gedurende de pilot schommelden wat betreft hun psychische gesteldheid. Wel kwam uit verhalen van sommige van deze deelnemers naar voren dat zij meer draagkracht hadden gekregen voor het omgaan met tegenslagen. Zo kon Romano als gevolg van de Covid-19 pandemie maatregelen een lange tijd niet starten met het halen van zijn rijbewijs. Hoewel dit iets was wat hij graag wilde realiseren met behulp van het verhoogde inkomen liet hij zich niet van slag brengen. Zo noemde hij: “**Alles kan in duigen vallen, maar ik val niet in duigen.**”

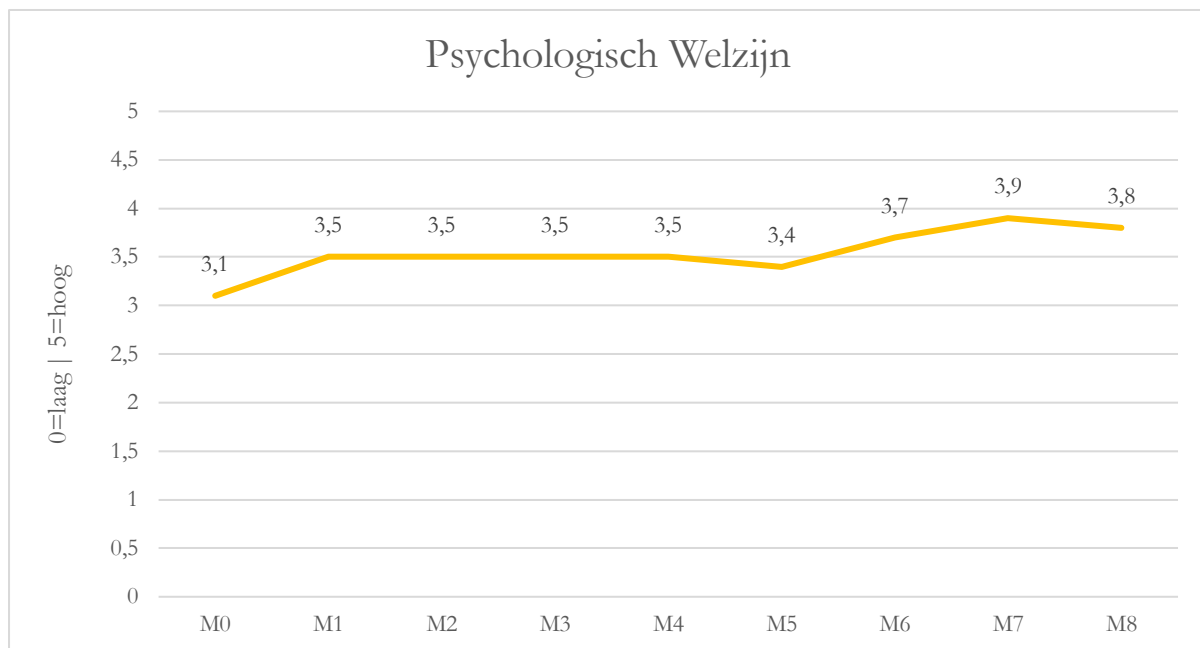
Daarnaast wijzen de verhalen van de deelnemers uit dat er ook veel deelnemers waren die naast geldzorgen en financiële stress nog anderen problemen ervoeren welke veelal een grote invloed hadden op hoe een deelnemer zich voelde. Hoewel het verhoogde inkomen ook hen meer rust bood, leek deze positieve uitwerking van het verhoogde inkomen door de andere prominent aanwezige problemen grotendeels overstemd te raken. Zo ging Kees zijn psychische gesteldheid gedurende de pilot steeds meer achteruit door een verslechterde lichamelijke gezondheid. Daarnaast kwam er gedurende zijn deelname aan de pilot steeds meer spanning in zijn relatie, welke uiteindelijk werd verbroken.

Ook kwam uit de interviews naar voren dat het verhoogde inkomen weinig invloed leek te hebben op het welzijn wanneer een deelnemer niet zelf de financiën beheerde, niet zelf inkopen zoals boodschappen hoefde te doen én geen financiële problemen ervoer. Wij zagen dit bij Menno, die een curator had en hulp kreeg bij de boodschappen en andere inkopen. Waar veel andere deelnemers voorafgaande aan de pilot dagelijks geldzorgen hadden, leek Menno niet bezig te zijn met geld. Zijn dagen waren wel gevuld met andere zorgen waardoor zijn psychische gesteldheid gedurende zijn deelname aan de pilot achteruitging. Zo worstelde hij gedurende zijn deelname aan de pilot voornamelijk met mentale klachten, voortkomend uit een psychisch ziektebeeld. Daarnaast

kon hij vanaf het eerste half jaar van de pilot vanwege complexe omstandigheden niet meer in zijn eigen woning wonen.

Vragenlijst Psychologisch Welzijn

De uitkomsten van de vragenlijst over psychologisch welzijn¹⁰, die de deelnemers sinds oktober 2018 (M0) invullen, lijken het beeld wat we hierboven op basis van de interviews beschrijven over het psychologisch welzijn van de deelnemers te bevestigen. Als we naar de gemiddelde ontwikkelingen op het gebied van psychologisch welzijn kijken zien we in het geheel een lichte stijging van het ervaren psychologisch welzijn (zie figuur 7).

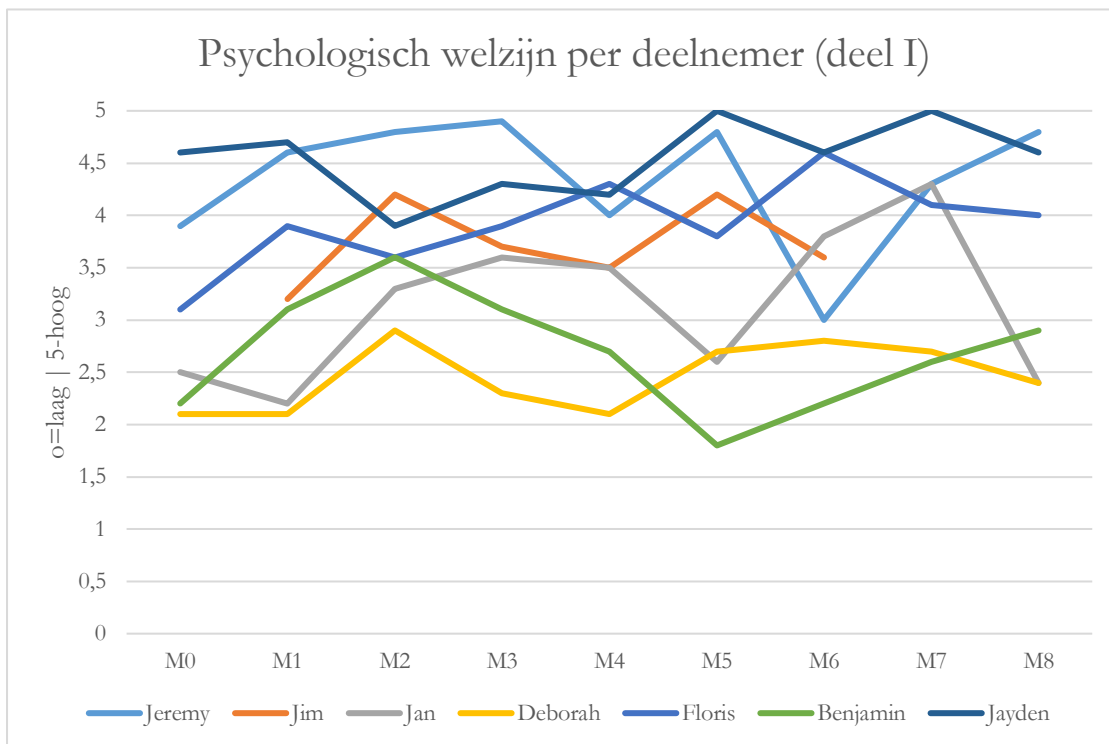
Figuur 7. Gemiddelde ontwikkeling psychologisch welzijn ((M0: n=13, M1: n= 14, M2-M3: n=13, M4-M5 n=12, M6 n=11, M7-M8: n=10)

Wanneer er wordt gekeken naar de ontwikkelingen op deelnemer niveau (zie figuur 8 en 9) ontstaat er een meer genuanceerd beeld van het psychologisch welzijn gedurende de pilot waarbij er veelal sprake is van schommelingen.

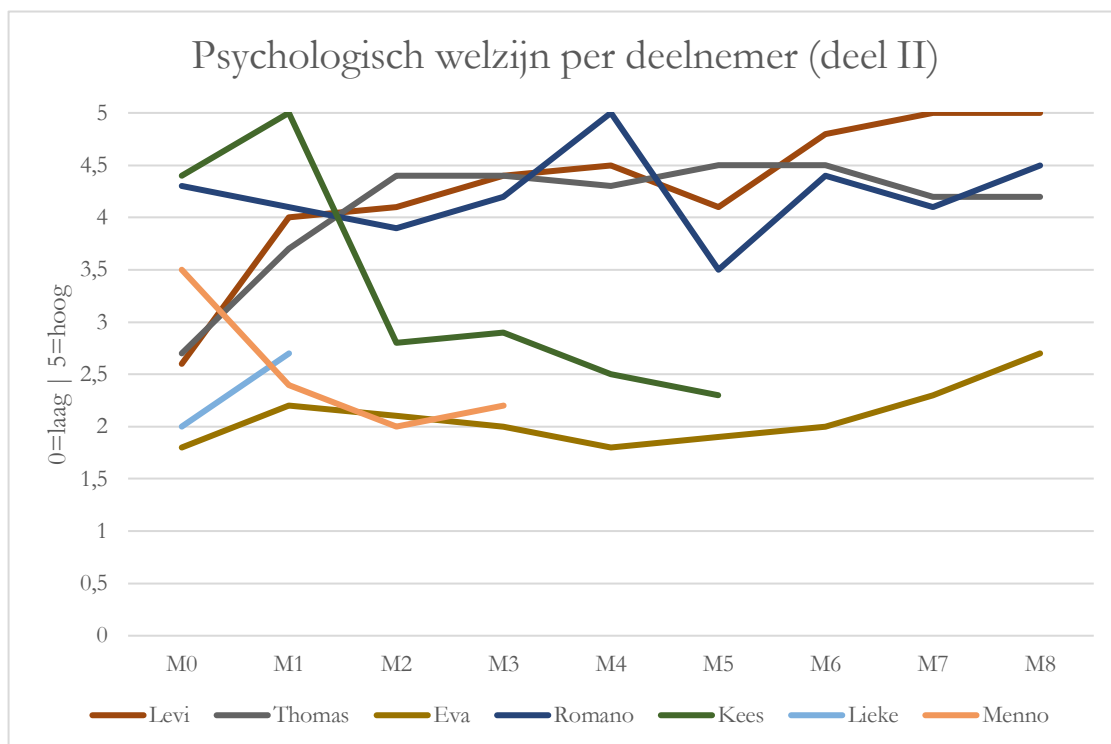
Bij de deelnemers waar financiën een hoofdrol speelden in de problemen die zij in het leven ervoeren, zagen we de meest sterke en stabiele groei op het gebied van psychologisch welzijn gedurende de pilot, welke werd afgewisseld met (lichte) dalingen. Bij twee deelnemers is hun psychologisch welzijn gedurende hun deelname aan de pilot sterk afgenomen. Dat is weinig verassend aangezien het Kees en Menno betreft, bij wie het verhoogde inkomen weinig invloed leek te hebben op hun psychische gesteldheid vanwege problemen op andere leefgebieden die

¹⁰ Deze vragenlijst is gebaseerd op vragen uit de Gezondheidsmonitor van de GGD (GGD Amsterdam 2016) die van toepassing zijn op het leefgebied psychologisch welzijn.

destijds de overhand hadden in hun leven, zoals in de paragraaf hierboven staat omschreven. Beide deelnemers zijn vroegtijdig uitgevallen.

Figuur 8. Ontwikkeling psychologisch welzijn per deelnemer, deel I (M0: n=6, M1-M6: n=7, M7-M8: n=6)

Figuur 9. Ontwikkeling psychologisch welzijn per deelnemer, deel II (M0-M1: n=7, M2-M3: n=6, M4-M5: n=5, M6-M8: n=4)

"Ik heb nooit een leven gehad, dit is geen leven."

Menno | man | rond de 40 | alleenstaand | mbo

Menno groeit op bij beide ouders. Zijn vader is vaak weg voor zijn werk en zijn moeder ervaart mentale problemen. Al op jonge leeftijd ervaart ook Menno mentale gezondheidsproblemen. Begin tienerjaren begint Menno meerdere soorten drugs te gebruiken. Het helpt hem om te gaan met het leven. Zo verzacht het onder andere zijn eenzaamheid: "De drugs was mijn vriendje." Tegelijkertijd ervaart Menno door de drugs meer mentale problemen. Zijn mentale worstelingen en drugsgebruik weerhouden Menno er niet van school en een opleiding af te ronden maar door gezondheidsproblemen wordt hij daarna arbeidsongeschikt verklaard. Menno krijgt hulp van de GGZ, maar deze is in zijn ervaring niet toereikend. Menno stapt vrijwillig over naar de Forensische Psychiatrische afdeling van de GGZ waar hij hoopt geholpen te worden voor diagnostiek en begeleiding bij ernstige gedragsproblematiek. Naast zorg van de GGZ wordt Menno een aantal keer in zijn leven opgenomen in een (afkick)kliniek. Na elke opname houdt hij het even vol om clean te blijven maar vervalt door zijn mentale problemen telkens in een oud patroon van drugsgebruik. Sinds zijn aanmelding bij het Forensisch ACT zorgt Menno regelmatig voor overlast en moet hij voorkomen vanwege vernieling. Bij Menno is een bipolaire stoornis en een LVB vastgesteld.

Bij aanvang van de pilot wordt Menno geleefd door wisselende gemoedstoestanden, wat onderdeel is van zijn psychische ziektebeeld. Hij kent diepe dalen: "Soms wil ik niet wakker worden, snap je, dan ben je zo depressief, het liefst word je dan niet meer wakker. Niet dat ik dood wil, totaal niet, maar het is gewoon geen leven... het heeft totaal geen kwaliteit zo." Zijn mentale worstelingen en lichamelijk klachten belemmeren zijn dagelijks leven en wensen voor het volgen van een opleiding tot ervaringsdeskundige en het stichten van een gezin. Daarbij veroorzaakt Menno overlast in de buurt in periodes waarin hij zich niet goed voelt, wat klachten oplevert bij de woningbouwvereniging. Naast een familielid dat voor Menno zorgt, mist Menno een stabiel netwerk. Hij voelt zich eenzaam. Gelukkig biedt zijn huisdier hem steun, maar door zijn huisdier raakt hij soms ook in de problemen. Menno heeft een groot gebruikersnetwerk doordat hij zelf gebruikt en drugs heeft verkocht. Hoewel hij grotendeels heeft gebroken met dit netwerk zoeken mensen uit dit netwerk hem regelmatig ongevraagd op, wat Menno als dreigend ervaart. Een cliëntbegeleider noemt dat Menno kwetsbaar is en hierdoor mensen binnenlaat terwijl hij dit beter niet kan doen. Menno wil graag van zijn drugsgebruik én voorgeschreven medicatie af. Volgens hem zijn deze middelen enkel een pleister op een wond die maar niet heelt: "Als je in middelen gevlucht bent door problemen en die problemen worden niet opgelost, snap je, dan kom je ook niet van die middelen af." Menno is al jarenlang in afwachting van toereikende zorg om de onderliggende problemen voor zijn middelengebruik aan te pakken en hij voelt dat zijn levenssituatie niet lang houdbaar meer is: "Ik heb er genoeg naar de klote zien gaan, ik ga nog niet in ieder geval, dat was ik niet van plan. Als ik nu mijn doel wil halen dan wordt het toch tijd om nu actie te ondernemen, anders weet ik niet hoe lang ik het vol ga houden, dat vind ik doodeng ook."

Gedurende de pilot lijkt Menno zeer weinig te merken van het verhoogde inkomen. Menno heeft een curator die Menno's geld beheert en boodschappen en shag voor hem koopt. Menno krijgt dagelijks een paar euro zakgeld, net zoals voorafgaande aan de pilot, en dat is voor hem voldoende. Menno besteedt het zakgeld meestal in de coffeeshop. Menno heeft veel zorgen maar geld lijkt daar geen noemenswaardig onderdeel van te zijn. Het verhoogde inkomen lost zijn zorgen en problemen niet op en gedurende de pilot gaat Menno's gemoedstoestand achteruit. Menno voelt zich in het eerste jaar steeds minder veilig in zijn huis doordat mensen uit zijn gebruikersnetwerk aan zijn deur komen. In diezelfde periode dreigt de woningbouwvereniging met uithuiszetting vanwege alle overlastklachten die ze hebben ontvangen. In de tweede helft van het eerste jaar van de pilot mag Menno vanwege een geweldsincident met iemand uit zijn gebruikersnetwerk niet meer thuis wonen. Het is niet veilig. Hij verblijft noodgedwongen bij een familielid. Menno voelt zich er onprettig want hij wil zijn familielid niet tot last zijn. Daarnaast voelt hij zich bedreigd vanuit de drugsgemeenschap en vreest voor zijn leven. De gemeente geeft aan op zoek te zijn naar een nieuwe woning maar dit vlot niet. De onzekerheid over zijn woonsituatie heeft invloed op Menno's gemoed: "Ik trek het gewoon niet meer, ik heb mijn eigen plekkie nodig. Overzicht en duidelijkheid en rust."

Menno komt gedurende zijn deelname aan de pilot regelmatig in aanraking met politie. Met name vanwege overlast en vernieling en soms als gevolg van een interactie tussen hem en iemand uit zijn gebruikersnetwerk. Tijdens de pilot wordt Menno herhaaldelijk besproken in overleggen in het Ketenhuis en Veiligheidshuis. Menno heeft behoefte aan hulpverlening die hem kan behoeden voor gedragingen en acties waar hij later spijt van krijgt en vestigde zijn hoop op de aanpak van het Forensisch ACT. Hij ervaart er echter geen baat bij te hebben en hij mist gedurende de pilot een vaste cliëntbegeleider. Het gemis aan toereikende hulpverlening is ook een reden voor het oplopende aantal contactmomenten met de politie. Als Menno het gevoel heeft dat hij kan ontsporen dan belt hij soms de politie in plaats van de GGZ, omdat hij ervaart dat de GGZ telkens te laat optreedt. Vanuit de GGZ komt naar voren dat het lastig is om Menno zorg te bieden omdat gedragingen die voortvloeien uit zijn mentale problematiek drempels opwerpen voor behandeling. Menno's relatie met hulpverlening is complex. Menno erkent dat hij hulp nodig heeft om zijn leven een positieve wending te geven, maar door een opeenstapeling van negatieve ervaringen met hulpverlening in het verleden en de huidige behandeling die Menno als ontoereikend ervaart, heeft Menno gedurende de pilot geen vertrouwen meer in de zorg en verwacht hij niet dat hij met een behandeling geholpen is. Menno's onvermogen om zelf te veranderen en het gevoel er alleen voor te staan, maken het leven voor Menno ondragelijk. Menno's onvrede over de geboden hulp uitend zich in wantrouwen en weerstand tegen de hulpverlening, wat de relatie tussen hem en de hulpverlening nog complexer lijkt te maken. Zo zet hij zich een tijdje af tegen zijn psychiater en is hij volgens een cliëntbegeleider een periode niet afspraaktrouw. Daarnaast biedt Menno weerstand tegen het plan dat een nieuwe zorgorganisatie de zorg van de GGZ overneemt omdat het zorgaanbod van de andere organisatie passender zou zijn voor Menno's situatie.

In het tweede jaar van de pilot gaat Menno verder achteruit. Hij ervaart dat hij geen regie meer heeft over zijn eigen leven doordat de zorg alles van hem overneemt, aangezien hij veelal niet in staat is voor zichzelf te zorgen. Hij ervaart dat alle betrokken professionals van zorg- en veiligheidsorganen stappen bedenken die goed voor hem zouden zijn zonder hem hierbij te betrekken. "Met veertien mannen zitten ze over me te lullen. Ik weet niet waar het over gaat. Er komt geen móer uit weet je. Het probleem is alleen maar groter geworden. Mijn familielid is nou het slachtoffer, mijn huisdier is het slachtoffer. Ik heb alleen maar een probleem erbij. Ik ben het overzicht kwijt. Ik ben alles kwijt." Eind van het tweede jaar gaat het zo slecht met Menno dat hij volgens een cliëntbegeleider stagneert op alle leefgebieden. Menno wordt opgenomen in een kliniek in de hoop dat hij hierdoor de vicieuze cirkel waarin hij terecht is gekomen doorbreekt. Er wordt afgesproken dat Menno na zijn ontslag uit de kliniek een eigen woning krijgt toegewezen zodat Menno weer een eigen woonplek heeft en zijn familielid wordt ontlast. Tijdens zijn opname gaat het beter met Menno. Hij ervaart niet meer de angsten die hij had. Wel is hij bang dat deze angsten terugkomen na zijn opname.

Wanneer Menno na zijn opname een eigen, tijdelijke, kamer krijgt bij de GGZ in een andere gemeente gaat hij weer achteruit. Volgens een betrokken familielid biedt de nieuwe woonplek geen stabiliteit en veiligheid voor Menno om te werken aan herstel. Daarbij mag Menno's huisdier er niet verblijven en dit is voor Menno een groot gemis. Menno verblijft nog vaak bij zijn familielid omdat het niet goed met hem gaat en hij tijdelijk wordt geschorst bij zijn woonplek als gevolg van een voorval tussen hem en een GGZ-medewerker aldaar. Op papier is Menno echter verhuisd naar een andere gemeente, waardoor zijn situatie niet meer voldoet aan de randvoorwaarden van de pilot. Zijn deelname aan de pilot stopt daarom halverwege het derde jaar. Volgens een van de projectleiders is er door betrokkenen bij de zoektocht naar een nieuwe woning voor Menno mogelijk geen rekening gehouden met de pilot en bijbehorende voorwaarden vanwege de complexe situatie.

Hoewel het verhoogde inkomen geen directe invloed heeft op Menno's leven, helpt het zijn curator wel om de nodige dingen voor Menno te bekostigen zoals: boodschappen, het opknappen van zijn huis, zorgkosten voor zijn huisdier, zorgkosten (waaronder een nieuw gebit) en een schadevergoeding. Deze uitgaven bieden Menno alleen niet voldoende verlichting. Menno lijkt in eerste instantie gebaat te zijn bij een stabiele en veilige woonsituatie en voor hem toereikende hulpverlening op het gebied van geestelijke gezondheid.

Sociaal netwerk

*“Ik heb geen familie en ik heb geen vrienden. Junkies zijn geen vrienden. Ik heb wel twee beste maten.” –
Lieke*

Samengevat: Het netwerk dat deelnemers bij aanvang van de pilot hadden, was meestal niet tot nauwelijks behulpzaam of ondersteunend. Voor veel deelnemers bestond het netwerk uit andere mensen in kwetsbare situaties en/of uit gebruikers en mensen uit het criminele circuit. Hierdoor had het netwerk van de deelnemers in veel gevallen een negatieve invloed. Wij zagen dat het verhoogde inkomen een positieve uitwerking had op het sociale netwerk doordat deelnemers vanwege het extra geld meer mobiel waren en bestedingsruimte hadden voor sociale uitstapjes. Daarnaast voelden deelnemers zich gezonder en rustiger, waardoor er meer ruimte was voor sociaal contact en positieve feedback. Verder faciliteerde het verhoogde inkomen dat deelnemers invulling konden geven aan bepaalde gewenste roldidentiteiten. Echter zagen wij ook grenzen aan de ontwikkelingen op het gebied van het sociale netwerk door gezondheidsproblemen, chronische psychische problemen en persoonlijkheidsstructuren. Daarnaast lijkt er in het kader van deze pilot voor mensen in zeer kwetsbare situaties een risico te zijn op misbruik vanuit het sociaal netwerk.

Beginsituaties

De meeste deelnemers hadden bij aanvang van de pilot een klein sociaal netwerk. Veel deelnemers woonden alleen, soms met een of meerdere huisdieren met wie ze veelal een betere (vertrouwens)band hadden dan met mensen. Zeven deelnemers hadden (gedurende een deel van hun deelname aan de pilot) een relatie. Acht deelnemers hadden één of meerdere kinderen. Een deel van hen had geen contact meer met hun kinderen, onder andere vanwege het verliezen van de voogdij of door betrokkenheid van Jeugdzorg. Anderen hadden nog wel contact met hun kind(eren) en deelden soms ook de zorg voor hun kroost. Enkele van de deelnemers die hun kinderen niet meer zagen of mochten zien, voelden gemis en verdriet. Sommige deelnemers hadden een of een paar vrienden en/of hadden nog contact met wat familie. Voor enkele deelnemers waren de GGZ-hulpverleners onderdeel van voor hen belangrijke sociale contacten. Velen gaven aan zich afzijdig te willen houden van hun netwerk van gebruikers en/of contacten uit het criminele circuit, bijvoorbeeld omdat ze uit de problemen wilden blijven. Soms leidde dit tot eenzaamheid, omdat er na een breuk met het netwerk niet veel mensen meer overbleven.

Waar sommige deelnemers vertelden sociaal contact te missen en zich eenzaam te voelen, gaven andere deelnemers aan liever afstand te houden van mensen. Zij hadden geen behoefte aan sociale

contacten, bijvoorbeeld omdat ze op basis van gebeurtenissen uit het verleden geen vertrouwen hadden in anderen of zich nog nooit gehoord of gesteund hebben gevoeld in contact. Zo vertelde Deborah: “Ik heb niemand met wie ik serieus kan praten, waar het dan ook daar blijft, dus ik praat niet meer met mensen. Het is al pijnlijk genoeg.” En Kees uitte: “Mijn moeder die spreek ik amper, mijn vriendin spreek ik elke dag, de kleine zie ik elke dag. Ik zie hem [de hond] elke dag. Ik vind het wel goed en de rest van de mensen naaien je toch alleen maar een oor aan.”

Misbruik van het verhoogde inkomen

Door een historisch gegroeid wantrouwen naar anderen vertelden veel deelnemers niet aan hun sociale omgeving dat zij een verhoogd inkomen ontvingen. Sommigen deelden het wel met een dierbare, bijvoorbeeld met hun partner of een familielid. Het in vertrouwen nemen van anderen kon er bij de meest kwetsbare deelnemers voor zorgen dat er misbruik werd gemaakt van het verhoogde inkomen. Dit gebeurde bij Eva, die vanwege haar lichamelijke pijnen en mentale problemen veelal thuis zat en deels afhankelijk was van anderen. Ze voelde zich eenzaam en had behoefte aan sociaal contact. Door haar kwetsbaarheid kon ze zich niet goed verweren en verschillende personen uit haar netwerk maakten misbruik van haar gunstigere financiële situatie. Voor Eva, die een geschiedenis kent van instabiele (liefdes)relaties waarin ze ook mishandeld werd, droeg dit bij aan haar al bestaande wantrouwen en teleurstellingen richting anderen: “Ik word gewoon gebruikt. Altijd als hun hulp nodig hebben dan was ik er, maar als ik hulp nodig heb dan is er niemand.” Toch weerhoudt het Eva er niet van om nieuwe contacten te leggen, zo heeft ze aan het einde van de pilot een nieuw contact opgedaan via sociale media. Voor kwetsbare deelnemers die kampen met gevoelens van eenzaamheid en sterke behoefte hebben aan sociaal contact lijkt het moeilijk om in te schatten wie ze wel of niet in vertrouwen kunnen nemen, helemaal als ze zich begeven in een netwerk dat bestaat uit andere kwetsbaren en/of mensen uit het drugs- of criminele circuit.

Mobiliteit en leuke dingen

Het verhoogde inkomen had voor een deel van de deelnemers een positieve uitwerking op het gebied van sociale contacten. Zo bood het verhoogde inkomen deelnemers meer financiële ruimte voor reis- en vervoerskosten om hun netwerk te kunnen bezoeken. Zo kocht Jayden een scooter en Benjamin en Romano hadden geld voor een elektrische fiets. Ook hadden deelnemers geld om leuke dingen te kunnen ondernemen met hun kinderen, partner, familie en/of vrienden. Hierdoor kon Thomas bijvoorbeeld wat leuks met zijn kinderen gaan doen. En Floris kon met behulp van het verhoogde inkomen een auto kopen waardoor hij beter voor een familielid kon zorgen en makkelijker naar zijn vriendin kon. De sociale uitstapjes en contactmomenten die het verhoogde

inkomen voor sommige deelnemers faciliteerde, droegen bij aan een sterkere band met dierbaren, een minder eenzaam gevoel en een hogere kwaliteit van leven.

Zelfvertrouwen en feedback

Bij sommige deelnemers zagen we dat het verhoogde inkomen een positieve *feedback loop* vanuit de sociale omgeving in gang zette, waarbij de reactie van de sociale omgeving positieve ontwikkeling stimuleerde voor de deelnemers. Zo kregen Romano en Jayden door het verhoogde inkomen meer bestedingsruimte voor hun gezondheid, zoals voeding en een reeks tandartsbehandelingen. Met een opgeknapt gebit en een betere gezondheid voelden zij zich beter en konden zich met een meer positieve houding en zelfvertrouwen presenteren aan hun omgeving. De omgeving reageerde vervolgens weer positief, hetgeen het gevoel van eigenwaarde verhoogde. Of zoals in de woorden van Romano:

“Je moet het zo zien, dat op het moment dat jij je eerbiediger kunt opstellen en kunt tonen dan eh ja dan, dan doe je er ook alles aan. Ja hoe zeg je dat. Als je je netjes kunt kleden en netjes bij de dag en bij de wekker bent dan valt mensen dat ook op. En ik heb daar trouwens ook enorm veel complimenten over gekregen. Uit de kroeg, alles, dat ik een dikkere kop had, dit en dat en ik hoor het alleen maar van alle kanten (...) dus ik kan alleen maar zeggen dat is hartstikke leuk.”

Identiteit en rolvervulling

Ook bood het verhoogde inkomen sommige deelnemers de ruimte om bepaalde sociale rollen te vervullen. De sociale rollen die deelnemers wensten te vervullen en de manier waarop ze hier invulling aan wilden geven, resoneerden sterk met sociaal geaccepteerde vormen van burgerschap en maatschappelijke idealen. Zo gaf het verhoogde inkomen een aantal deelnemers meer mogelijkheid om hun rol als ‘goede’ ouder te kunnen vervullen doordat deelnemers met behulp van het verhoogde inkomen financieel konden bijdragen aan de zorg voor hun kind(eren). Een voorbeeld hiervan is Kees, die het heel belangrijk vond om als vader mee te kunnen betalen aan de zorg voor zijn kind, die bij de moeder woonde. Het verhoogde inkomen heeft Kees geholpen om dit te kunnen financieren en op deze manier zijn rol als vader naar wens vorm te geven. Naast zorgtaken hadden deelnemers meer financiële mogelijkheden om feestdagen en verjaardagen met hun kinderen te vieren en om leuke dingen samen te doen. Toch was het voor sommige deelnemers die (deels) zorgden voor hun kroost en hun rol als ouder serieus namen, alsnog lastig om er op frequente basis voor hun kind(eren) te zijn vanwege gezondheidsproblemen, mentale worstelingen en/of een stroef lopende relatie met hun ex.

Voor een aantal deelnemers bood het verhoogde inkomen de ruimte om de rol als partner op een voor hen gewenste manier in te vullen. Een voorbeeld hiervan is Jayden. Hij wilde in de periode dat hij samenwoonde niet teren op het salaris van zijn vriendin, iets wat raakte aan zijn identiteit als man en partner. Met behulp van het verhoogde inkomen kon hij een financiële tegemoetkoming bieden voor het huishouden. Hij maakte zich al wel zorgen over hoe dit na het aflopen van de pilot zou moeten: “Je kan niet van een vrouw gaan profiteren. (...) Een man hoort voor een vrouw te zorgen en ik ben een MAN. (...) Ik ben aan het voorbereiden, want ik moet mijn gezin onderhouden.”

Op het gebied van liefdesrelaties had het verhoogde inkomen voor sommige deelnemers nog andere positieve uitwerkingen. Het verhoogde inkomen bood meer financiële rust en ruimte, waardoor er bijvoorbeeld minder snel spanningen of irritaties waren tussen een deelnemer en zijn/haar partner. Ook konden deelnemers het verhoogde inkomen besteden aan uitstapjes, wat bijdroeg aan meer ontspanning en plezier in de relatie.

Onvervulde dromen

Niet voor alle deelnemers had het verhoogde inkomen een van de bovengenoemde uitwerkingen, ook al wilden sommigen dat wel graag. Zo zagen we bij de deelnemers die hun kinderen niet meer zagen of mochten zien geen verandering. Het verhoogde inkomen hielp niet om de verbroken relaties te herstellen. Dat sommige deelnemers hun eigen kind(eren) niet mochten of konden zien gaf verdriet, gevoelens van eenzaamheid en soms onbegrip. Hoewel een aantal deelnemers aangaven weer te willen zorgen voor hun kinderen waar geen contact meer mee was of een gezinswens te hebben, werden zij veelal belemmerd door sociaalpsychologische factoren, die een relatie of gezinsleven tot dan toe hadden belemmerd.

Sommige deelnemers realiseerden zich dat een partner of gezin misschien wel altijd een wens zou blijven die niet in vervulling zou gaan. Zo realiseerde Jan zich, na een relatiebreuk met zijn vriendin waarmee hij tijdens de pilot een relatie kreeg, dat een betekenisvolle liefdesrelatie er voor hem niet inzat vanwege zijn sociaalpsychologische problematiek. Hoewel het verhoogde inkomen Jan niet kon helpen om zijn behoefte om iemand lief te hebben te vervullen, heeft het extra geld het wel mogelijk gemaakt om via een website voor swingers af te spreken met anderen, waardoor hij meer mogelijkheden had ten aanzien van zijn al langer gekoesterde wens van meer seksueel contact.

Alles overziend, had het verhoogde inkomen voor verschillende deelnemers een positieve invloed op een kleine kring van directe relaties.

“Voorheen was het alleen maar drinken en stress, liep ik als een zombie erbij. Nu niet meer.”

Jayden | man | begin 40 | in relatie/samenwonend | lts

Bij Jayden thuis was er vaak ruzie: “We hebben niet echt een best leven gehad met de familie. Mijn vader sloeg mijn moeder. Het was echt moeilijk, ik heb ook klappen gehad van mijn vader.” Vanwege zijn vaders alcoholisme belandt hij in een pleeggezin. Op zijn 15^e komt Jayden voor het eerst in aanraking met de politie. Hij krijgt een strafblad en wordt dat jaar ook van school getrapd want hij heeft altijd problemen met de leerkrachten. In de jaren daarna belandt Jayden tijdens het uitgaan met vrienden regelmatig in ruzies en gevechten: “Ruzie maken, dan word ik erbij betrokken, of tegen die agenten schreeuwen en vechten en dan werd ik ook weleens meegenomen. Ik was nog jong.” Jayden heeft zijn leven niet op orde. Hij heeft schulden en de deurwaarders staan voor de deur. Hoewel dat hem veel stress oplevert, stopt hij zijn kop in het zand en richt zich op werk, bijklussen en uitgaan. Als Jayden drinkt, wordt hij agressief. Hij trekt op met “foute vrienden”, drinkt veel en maakt zich herhaaldelijk schuldig aan geweldsdaden en bedreigingen. Hij wordt beschouwd als vuurwapengevaarlijk. Na het zoveelste geweldsincident wordt Jayden vervolgd voor poging tot doodslag. Hij raakt in detentie en krijgt van de rechter reclassering opgelegd. De reclassering meldt Jayden aan voor behandeling van het Forensisch ACT. De GGZ helpt hem vervolgens om zijn leven weer een beetje op de rit te krijgen met dagbesteding, therapie en financiële begeleiding.

Aan de start van de pilot woont Jayden in een studio met dunne muren waar je de burens kan horen praten. Hij werkt niet en zou dat ook niet willen omdat hem dat geen financieel voordeel oplevert: “Ik heb natuurlijk schulden. Als ik nu zou gaan werken en ik krijg een baan met een hoger inkomen, dan wordt toch alles in beslag genomen voor de schuld.” Vanwege zijn strafblad en afspraken met de reclassering is hij ook sceptisch over het kunnen krijgen van een baan. Jayden is vaak bij zijn vriendin. Zij is hem dierbaar, maar er is ook sprake van agressie binnen de relatie en Jayden heeft in het afgelopen jaar nog een straf uitgezeten voor huiselijk geweld. Wekelijks krijgt Jayden 50 euro leefgeld. Hij rookt en zijn inkomen is niet genoeg om boodschappen te kunnen doen. Daarom eet hij vaak bij familie. Hij is een tand verloren maar heeft nog geen verzekering waardoor zijn tand niet kan worden vervangen: “Als ik praat schaam ik me er wel een beetje voor.” Zijn psychische gezondheid is wisselend: “Soms kan ik heel dominant overkomen, dan hoeft er maar iets te gebeuren en dan kan ik doordraaien.” Jayden geeft aan depressief te zijn en heeft weinig zin in het leven.

Zodra het eerste inkomen op de rekening van Jayden gestort wordt, heeft hij geen moeite meer met rondkomen en is minder gestrest. Jayden en zijn begeleider geven aan dat hij daardoor minder drinkt en minder agressief is. Hij voelt zich vrijer, rookt meer en besteedt het geld in gezinsverband. Het grootste gedeelte van het pilotgeld gaat naar boodschappen, uitstapjes, en soms een biertje in het café. In het eerste jaar van de pilot trekt Jayden bij zijn vriendin en haar zoon in. Het opbouwen van een gezin is voor hem een manier om zijn leven van betekenis te voorzien, een bron van trots. Hij wil ook niet van het salaris van zijn vriendin leven. Omdat hij bij haar ging inwonen, wordt haar uitkering gekort hetgeen hij compenseert met een financiële bijdrage. Ook zijn sociale omgeving merkt dat het beter met hem gaat: “Mensen zeggen ook dat ik rustig ben, niet opgefokt enzo. Heel veel mensen zeiden dat, dus dat was voor mij een compliment van ‘o, ik kan het ook zo doen’. Mensen weten uit het verleden, ik was altijd dronken, agressief, mensen gaan je afstoten. Maar ze zien nu dat ik ook zo kan, dus dat geeft ook sociale contacten weer. Ik ben rustiger en weet ook dat alles wat ik heb opgebouwd, dat kan ik ook weer kwijtraken.” Omdat hij het pilotgeld heeft om van te leven, worden zijn schulden sneller afbetaald door zijn bewindvoerder. Hij zet maandelijks geld opzij om zijn rijbewijs terug te krijgen en om iets aan zijn gebit te kunnen laten doen. In het tweede jaar lukt dat ook beide. Hij is trots op zijn gebit en licht toe: “Je leven wordt anders natuurlijk. Je kan weer meer

praten en lachen." Door de pilotgelden heeft Jayden ook meer ruimte voor ontspannende activiteiten, ruimte om te leven: "Nu ik een scootertje heb kan ik even over de dijk, even uitwaaien dat vind ik heerlijk. Even je hoofd ontladen. Met mijn meisje en kleine even weg. Je doet ook leuke dingen en normaal was het dat ik daar geen zin in had en thuisbleef. Maar dat komt gewoon doordat ik nu lekker in mijn vel zat. Voorheen maakte ik een muur om me heen en nu is die muur weg. (...) Toen ik je [onderzoeker] net leerde kennen zat ik de hele dag thuis, ik had geen zin en ik had geen zin om te leven. NU, ik ben rustig en de wereld gaat voor me open."

In het eerste halfjaar wordt Jayden opgepakt voor openbare dronkenschap. Op een moment had hij stress, naar eigen zeggen vanwege zijn financiële situatie, en ging hij drinken. Omdat hij tegen een fietsenhok stond te schoppen moest hij een dagje "op het bureau zitten". Na ongeveer een jaar belt zijn vriendin de politie omdat hij psychotisch is. Hij was gefrustreerd en ging daardoor drinken. Toen draaide hij door, stond op straat dingen te slopen en had met een politieagent gevochten. Hij brengt daarvoor een nacht in de cel door. Datzelfde jaar brengt hij ook nog een nacht in de cel door vanwege een gevecht met een agent bij een discotheek, maar wordt niet vervolgd. Hierna veroorzaakt Jayden geen noemenswaardige overlast meer.

Tijdens de pilot blijkt meermaals dat Jayden ideeën heeft over de pilot die niet kloppen. Bijvoorbeeld over de mogelijkheid tot bijverdienen, de voorwaarden voor deelname, en de tijdelijkheid van de pilot. Vermoedelijk door zijn cognitieve beperking, lukt het de onderzoeker en de pilotcoördinator niet goed om Jaydens beeld bij te sturen. Mede hierdoor begint Jayden zich al na driekwart jaar zorgen te maken over het aflopen van de pilot. Hij is daardoor gespannen. Het perspectief om weer minder geld te hebben raakt aan zijn identiteit als huisman: "Je kan niet van een vrouw gaan profiteren. (...) Een man hoort voor een vrouw te zorgen en ik ben een MAN. (...) Ik ben aan het voorbereiden want ik moet mijn gezin onderhouden." De zorgen over het aflopen van de pilot blijven een belangrijk thema in de gesprekken met Jayden. Hij is heel dubbel over het pilotgeld. Aan de ene kant gaat het veel beter met hem omdat hij dankzij het pilotgeld voldoende te besteden heeft, maar tegelijkertijd heeft hij daardoor het gevoel na afloop van de pilot te verliezen: "Ik zit gewoon met twee kanten, want het is wel lekker. Stel je voor dat het stopt, dan ga je weer naar beneden. Drie jaar lang heb ik genoten en dan? Ik vind het gewoon een beetje oneerlijk." Jayden is ook niet erg financieel vaardig, hij heeft geen inzicht in zijn schuldsituatie en is sterk gebaat bij financiële begeleiding. In het tweede jaar loopt het dan ook niet goed wanneer Jayden van zijn bewindvoerder toestemming krijgt om te internetbankieren. Hij bestelt voor 1000 euro spullen bij een Chinese webshop waardoor zijn verhoogde inkomen een paar maanden moet worden aangewend om deze schuld te betalen.

Al met al wilde Jayden graag een schuldevrij familiebestaan zonder stress, met een goede baan en zonder afhankelijkheid/bemoeienis van hulpverlening en instanties. Het verhoogde inkomen maakte zijn identiteit als familieman mede mogelijk door te kunnen voldoen aan het ideaal van de onafhankelijke man die zijn steentje bijdraagt aan het huishouden. Ook kon hij dankzij het inkomen doelen bereiken die anders lastig waren geweest en wist hij negatieve verwachtingen van anderen te weerleggen. Omdat hij zijn pilotgeld had om van te leven kon de schuld sneller worden afbetaald, maar dit faciliteerde tegelijkertijd een passieve levensstijl; het verhoogde inkomen maakte dat Jayden een comfortabel leven had zonder de noodzaak om te werken (of zwart bij te klussen).

(Arbeids)participatie

“Je hebt een willen en een kunnen en dat moet ook een beetje samen kunnen gaan, snap je?” – Romano

Samengevat: De mate waarin deelnemers participeerden in de samenleving was voorafgaande aan de pilot zeer laag. Door betrokkenen is de verwachting uitgesproken dat de deelnemers met het ontvangen van het verhoogde inkomen actiever zouden participeren in de samenleving en dat de arbeidsparticipatiegraad onder de deelnemers omhoog zou gaan. Zo was de hoop dat deelnemers de mogelijkheden tot werk of opleiding zouden verkennen of een stabiele, betaalde baan zouden vinden. Uit de verhalen van de deelnemers komt naar voren dat er gedurende de pilot nauwelijks verandering plaatsvond in de mate van participatie. Sommige deelnemers wilden wel iets doen, maar ervoeren een of meerdere drempels waardoor het niet lukte om een stap richting werk of scholing te zetten. Bij anderen speelden verschillende overwegingen mee om wel of niet te werken of een opleiding te volgen en enkelen prefereerden een sociaal geïsoleerd bestaan. Bij een paar deelnemers bracht het verhoogde inkomen wel meer rust, ruimte en/of verbetering op het gebied van gezondheid, waardoor werk of scholing onderdeel kon worden van hun toekomstperspectief. Echter leidde dit maar in enkele gevallen tot het zetten van concrete stappen richting werk, waarin aanmoediging en begeleiding vanuit hulpverlening soms essentieel was.

Een typische daginvulling

Elk meetmoment vroegen we deelnemers of ze een voor hen typische dag wilde omschrijven, van opstaan tot naar bed gaan. Dagbesteding, (vrijwilligers)werk of opleiding behoorden veelal niet tot een vorm van tijdsbesteding die zij noemden en als dit wel onderdeel was van iemand zijn/haar daginvulling dan vonden deelnemers hier veelal nauwelijks regelmaat of stabiliteit in. Twee deelnemers hadden kort voor de pilot nog werk, maar bij aanvang van de pilot niet meer. Zo was Jan ontslagen, omdat hij niet meer naar zijn werk kon gaan vanwege een kapotte auto. En Levi had een eigen zaak, maar was hiermee gestopt vanwege financiële problemen die hem boven het hoofd groeiden. Een enkeling vond gedurende de pilot voor een periode betaald werk, maar dit was dan van korte duur. Een paar deelnemers waren in het eerste halfjaar van de pilot bezig met hun taakstraf of verplichte tegenprestatie voor de bijstandsuitkering, maar deze werden niet altijd afgemaakt, bijvoorbeeld door gezondheidsproblemen of een gebrek aan motivatie doordat iemand zich niet prettig voelde op de toegewezen werkplek. Een paar deelnemers maakte gebruik van een dagbestedingsvoorziening van de gemeente, die stopte door Covid-maatregelen. De meesten hervatten hun dagbesteding wanneer dit weer kon. Een groot deel van de deelnemers had veelal

zijn/haar eigen vorm van dagbesteding; af en toe zwart of vrijwillig bijklussen, eropuit met de hond, zorgen voor hun kind of een dierbare, afspraken met hun partner, vrienden of familie, thuiszitten, het huishouden, gamen en/of tv kijken. Uit de verhalen van enkele deelnemers komt naar voren dat ze zich verveelden door het vele thuis zitten. Dit hing vaak samen met gezondheidsproblemen waardoor iemand gebonden was aan huis of met de Covid-maatregelen die in periodes van kracht waren. Een aantal deelnemers gaf wel aan op zoek te zijn naar dagbesteding, (vrijwilligers)werk of graag een opleiding te willen volgen, maar dit kwam gedurende de pilot nauwelijks van de grond.

Wel willen, maar niet kunnen

Een aantal deelnemers gaf aan wel te willen participeren, maar ervoer verschillende drempels om dit daadwerkelijk te kunnen. Zo belemmerden gezondheidsproblemen voor sommige deelnemers hun mogelijkheid tot werken of studeren. Anderen vonden het moeilijk om een eerste stap te zetten richting werk of scholing. Zo vertelde Floris dat zijn sociale vaardigheden en ondernemingsgezindheid onderdrukt werden door de medicijnen die hij nam voor zijn mentale gesteldheid. Hij bleef daarom afwachtend als het ging om het zoeken naar werk. Ook blijkt uit verhalen van enkele deelnemers dat het missen van een rijbewijs werd ervaren als een obstakel in het vinden van werk, omdat werkmogelijkheden in hun woonplaats beperkt waren of omdat het soort werk wat ze wilden doen een rijbewijs vereiste. Zo verloor Levi zijn baan nadat zijn rijbewijs geschorst werd. Daarnaast ervoeren enkele deelnemers dat hun verleden hen in de weg zat om werk te vinden. Zo kon Jayden geen Verklaring Omtrent het Gedrag aanvragen (VOG) en ervoer Benjamin zijn strafblad als stigmatiserend:

“Dan kom je met justitie in aanraking, waardoor je dus een stempel op je krijgt gedrukt. En ja, dat werkt ook niet mee, in de rest van je leven. En daar bedoel ik mee solliciteren, dingen die je graag wil doen die je niet kan doen, omdat je een stempel op je hebt zitten.”

Op basis van de verhalen van de deelnemers leek het onvermogen om bepaalde veranderingen in gang te zetten gelegen in een complexe samenhang van persoonlijke kenmerken en geringe maatschappelijke kansen. Gedurende de pilot zagen wij dat het verhoogde inkomen weinig concrete verandering bracht in de mogelijkheden die deelnemers zagen voor participatie.

Overwegingen om niet te werken

Waar sommige deelnemers aangaven graag te willen werken of een opleiding te willen volgen, maar drempels ervoeren om dit ook daadwerkelijk te kunnen, waren er ook deelnemers die aangaven dit niet te willen. Gedurende de pilot werden er door deze deelnemers verschillende overwegingen benoemd waarom zij niet wilden werken of naar dagbesteding gingen. Zo vond een aantal deelnemers het financieel niet aantrekkelijk om een baan aan te nemen, gezien hun huidige situatie

met uitkering en schulden. Zij dachten er (financieel) niet op vooruit te gaan wanneer zij zouden gaan werken. Het verhoogde inkomen versterkte dit gevoel bij enkele deelnemers, die met behulp van het extra geld konden voorzien in hun basisbehoeften. In enkele gevallen zorgde (perceptie van) de mensen waarmee een deelnemer zou werken voor tegenzin of afkeer van bepaalde vormen van werk. Zo beschreven enkele deelnemers mensen die gebruik maken van gemeentelijke arbeidsvoorzieningen als “gehandicapten en mongolen”, en had Jim moeite met het werk wat hij moest doen als verplichte tegenprestatie voor zijn bijstandsuitkering omdat hij daar “tussen de criminelen” zou zitten. Jim wilde dat ook niet omdat het werk om zijn bijstandsuitkering te behouden op dezelfde plek was als waar hij werkte voor zijn taakstraf. Hij was hier verbolgen over omdat de verplichte tegenprestatie geen straf zou moeten zijn en daarbij wilde hij liever zijn tijd steken in het uitvoeren van de taakstraf, zodat hij met een schone lei kon beginnen. Als sanctie voor het niet opdagen bij het werk in het kader van zijn tegenprestatie zou hij worden gekort op zijn bijstandsuitkering. Het verhoogde inkomen bood hem in die zin een uitkomst, doordat hij het kon gebruiken om die korting te compenseren. Voor andere deelnemers stonden bepaalde aspecten van het hebben van (vrijwilligers)werk hen tegen om op zoek te gaan naar (vrijwilligers)werk of een baan te behouden. Voorbeelden van zulke aspecten zijn vaste werktijden, vroeg opstaan, houden aan werkafspraken, werkdruk en sociale interactie met collega’s en/of baas. Het verhoogde inkomen leek weinig te veranderen aan de redenen waarom sommige deelnemers niet wensten te participeren. In enkele gevallen versterkte het verhoogde inkomen overwegingen om niet te werken omdat het deelnemers ondersteunde in hun basale behoeften en ze hierdoor niet hoefden te werken.

Afzondering van de samenleving

Opvallend is dat een aantal deelnemers de voorkeur gaven aan een sociaal geïsoleerd leven en zeiden geen behoefte te hebben aan dagbesteding of participatie. Zo zonderde Deborah zich het liefste af en Jan zag zich hiertoe genooddaakt. Door de sociaalpsychologische problematiek die ze ervoeren, zagen ze beperkte mogelijkheden tot (arbeids)participatie. Zo vertelt Deborah: “Mij zijn is een fulltime job. Omgaan met mezelf, met PTSS, met borderline en met ADD, waardoor ik zo chaotisch kan zijn.” Voor hen leek het leven veelal ondragelijk en zij zagen daarom twee oplossingen: uit het leven stappen of zich afzonderen. Ook Kees, die gedurende de pilot een relatiebreuk meemaakte en groeiende gezondheidsproblematiek ervoer, zag op een bepaald moment afzondering als enige oplossing voor meer rust en relatief meer welzijn. Tegelijkertijd beseftte hij dat een dagbesteding juist goed zou zijn voor hem en hij hoopte dat dit ooit weer mogelijk zou zijn: “En dat ik hoop uit de grond van m’n hart dat ik uiteindelijk gewoon weer, gewoon mezelf ben. Dat ik gewoon weer een baan kan krijgen weet je. Desnoods gewoon

vrijwilligerswerk, maar... weet je, en dat weten [namen cliëntbegeleiders] ook, officieel heb ik gewoon een dagbesteding nodig, ik heb gewoon wat om handen nodig, maar lichamelijk gaat dat gewoon niet." Het verhoogde inkomen bood bovengenoemde drie deelnemers de mogelijkheid om zich te onttrekken aan de maatschappij, bijvoorbeeld door het kunnen betalen van een woning op een afgelegen plek en/of doordat het verhoogde inkomen hielp te voorzien in de basale behoeften zodat betaald werk niet nodig was.

Nieuwe mogelijkheden en ontwikkelingen

Hoewel een directe verandering in de participatiegraad van de deelnemers gedurende de pilot nauwelijks zichtbaar was, zagen sommige deelnemers door het verhoogde inkomen wel nieuwe mogelijkheden op het gebied van participatie. Zo bracht het verhoogde inkomen voor enkele deelnemers meer basale zekerheid, waardoor werk of dagbesteding onderdeel kon zijn van hun toekomstperspectief. Zo kreeg Romano naarmate zijn geldzorgen afnamen door het ontvangen van het verhoogde inkomen meer rust en ruimte in zijn hoofd. Daarbij kon hij met het verhoogde inkomen meer stabiliteit in zijn leven creëren. Dit maakte het mogelijk dat Romano in de loop van de pilot ook weer kon nadenken over werk. Romano vertelde tegen het einde van het eerste jaar van de pilot: "Als je het hebt over huis en over gezondheid, ja dan denk ik bij mezelf, als dat allemaal net zo goed gaat als alles nu gaat, dan zou ik binnen een half jaar, zou ik misschien wel weer wat terug kunnen doen. Misschien niet fulltime of wat dan ook, maar misschien wel een aantal dagdelen dat ik mezelf zou kunnen inzetten. En al zou het voor niks zijn, dat maakt ook helemaal niks uit." In de periode hierna belemmerden tegenslagen en onzekerheden op het gebied van lichamelijke gezondheid Romano om stappen te zetten richting werk. Tegen het einde van de pilot voelde Romano zich beter en gaat hij in gesprek met verschillende werkgevers. Naast Romano deden enkele andere deelnemers een (eerste) stap richting werk en gebruikte het verhoogde inkomen om gedurende de pilot (te sparen om) een auto te kopen, hun rijbewijs te behouden of om rijlessen te kunnen betalen.

Aan het einde van de pilot zagen we bij enkele deelnemers ontwikkelingen op het gebied van participatie. Zo was Romano in gesprek met een aantal potentiële werkgevers. Drie andere deelnemers werden door de hulpverlening op weg geholpen. Jeremy startte een opleidingstraject, Floris werd door een werkcoach gemotiveerd en geholpen om op zoek te gaan naar werk en Thomas kreeg aanmoediging en ondersteuning van zijn persoonlijk begeleider om een nieuwe dagbestedingsplek te vinden. Het willen én kunnen zetten van een stap richting werk ging gepaard met het ervaren van meer rust en stabiliteit op andere leefgebieden, met het hebben of kunnen behalen van een rijbewijs en/of met aanmoediging en begeleiding van hulpverlening.

Voor enkele deelnemers leek de stop van het verhoogde inkomen hen juist (deels) te motiveren om weer te gaan werken. Zo had Levi nieuw werk gevonden na twee jaar niet te hebben gewerkt door een combinatie van de schorsing van zijn rijbewijs, een botbreuk en zijn voorzichtigheid vanwege de Covid-19 pandemie. De stop van het verhoogde inkomen was voor hem een extra motivatie om weer te gaan werken en zijn eigen geld te verdienen. Ook voor Jayden was het aflopen van de pilot een motivatie om weer te gaan solliciteren. Tegelijkertijd gaven Jayden en Levi beide aan dat zij door het ontvangen van het extra geld de ruimte hadden gekregen om langzaam het ritme, de motivatie en/of gezondheid op te bouwen die zij nodig hadden om weer aan het werk te gaan.

“In de staat waarin ik nu ben, zou ik geen afleiding hebben of iets kunnen gaan doen, dan zouden er problemen komen.”

Jan | man | eind 30 | alleenstaand | mavo

Jan heeft al vanaf zijn vroege jeugd moeite met sociale situaties, dat is een rode lijn in zijn leven. Hij wordt niet begrepen en gepest: “Ik was het buitenbeentje (...) dat zit er al van kinds af aan in.” Meer recent heeft Jan een eigen bedrijf. Hij kan rijkelijk leven maar het loopt mis en hij gaat failliet. In de nasleep krijgt hij een burn-out en wordt er een antisociale persoonlijkheidsstoornis vastgesteld. Daarnaast wordt Jan gediagnosticeerd met een autismespectrumstoornis. Nu Jan dermate aan de grond is geraakt, houdt hij zich niet meer in op het moment dat hij het gevoel heeft onrechtvaardig te worden behandeld. Jan speelt voor eigen rechter en doet wat dingen “die volgens de maatschappij niet door de beugel kunnen”. Hij wordt veroordeeld voor smaad, laster en bedreiging en raakt in detentie. Als hij weer vrijkomt, zit hij tot over zijn oren in de schulden, is hij zijn huis kwijt en belandt op straat.

Aan het begin van de pilot is Jan al iets opgekrabbeld. Hij woont bij zijn moeder. Omdat zijn auto stukging en hij daardoor niet meer naar zijn werk kon, is hij onlangs ontslagen. Jan zit veel achter zijn computer en zegt over zijn gebrek aan dagbesteding dat het niet leuk is om zo te leven maar: “Ondanks dat het deprimerend is om de hele dag thuis te zitten is het wel veilig.” Jan heeft in zijn nabije omgeving geen vrienden en geen sociaal netwerk. Hij zit in de schuldsanering en ontvangt 50 euro leefgeld per week waarvan hij eigenlijk niet kan rondkomen: “Ik kan wel eten en drinken kopen maar dan houdt het op. Je maakt noodzakelijke keuzes en plezier zit er niet in.” In anticipatie op het ontvangen van het verhoogde inkomen is Jan zich al meer beheerst gaan gedragen. Zo vertelt hij een anekdote over een recente kwestie waar hij zonder het vooruitzicht op het inkomen "volledig op los gegaan was". Jan licht toe: “Als je aan de grond staat en je hebt niets te verliezen, waarom zou je er niet tegenin gaan? Als ik dat NU doe, dan raak ik mijn uitkering [het verhoogde inkomen] misschien kwijt, er zitten nadelige gevolgen aan en dat houdt je stabiel.”

Gedurende de pilot biedt het verhoogde inkomen Jan mogelijkheden tot afleiding waardoor hij minder gefocust raakt op irritaties die hem anders zouden triggeren tot overlastgevend gedrag: “Het heeft nu toch al twee of drie keer klappen opgevangen die me in het verleden toch echt een terugslag hadden gegeven qua geestelijkheid. Dat ik die nu kan incasseren.” In het eerste jaar van de pilot heeft hij af en aan werk (grijs) maar tot driemaal toe eindigt dat in conflictsituaties. Daarna vindt hij een werkgever waar hij parttime aan de slag kan maar omdat het werk onder zijn niveau is, stopt hij na een tijdje weer en richt zich op de zorg voor zijn vader die dan ziek is. Vanaf dat moment is hij voornamelijk druk met hobbyen en klussen. Uit zijn ervaringen tijdens de pilot leert Jan dat het voor hem veiliger is om afstand te houden van de arbeidsmarkt. Dat doet hij om zichzelf te beschermen tegen teleurstellingen en situaties waarin hij het gevoel heeft dat hij misbruikt wordt of hem onrecht wordt aangedaan, waarna de boel kan escaleren. Het verhoogde inkomen stelt hem daartoe in staat: “In directe relatie tot het project heeft het er wel altijd voor gezorgd dat ik op afstand kon blijven van mensen. De noodzakelijkheid om te gaan werken of iets dergelijks is wat meer op afstand gebleven. Al was het inkomen ook wel niet zo dat het ECHT wat deed, hoewel, het hielp wel, zeker toen ik in de schuldsanering zat. Omdat ik dat inkomen had, dat ik niet de dwang voelde dat ik moest werken. Ik had genoeg financiën om mezelf te bedruipen.”

Aanvankelijk heeft het verhoogde inkomen geen effect op zijn sociaal netwerk. Hij heeft wel de behoefte om onder mensen te zijn maar voelt zich (/wordt) door anderen niet geaccepteerd. Contact is moeilijk omdat Jan sterke meningen heeft en niet wordt begrepen in zijn gedrag en communicatie. Dankzij het verhoogde inkomen kan hij meer naar kennissen die elders in het land wonen. In het voorjaar van het tweede jaar heeft Jan een tijdje een vriendin. Het loopt zeer teleurstellend af en Jan denkt daarom dat een relatie

Politie, justitie en maatschappelijke overlast

“Soms zit je in die struggle, soms zit je te denken, kijk, makkelijk geld, makkelijk leven. Je hebt wel hoofdpijn, maar je hebt niet zoveel stress. Soms zit je te denken om terug in die... in die weg terug te gaan. Maar ik ben sterk. Ik praat soms met mezelf, ik heb zoveel mijn best gedaan en hulp van de GGZ. En ja ik zit soms in de twijfel (..)” - Thomas

Samengevat: Om de invloed van het verhoogde inkomen op crimineel of overlastgevend gedrag van deelnemers te duiden, is het allereerst van belang te begrijpen waarom zij dit soort gedrag vertonen. In hun verhalen vonden wij vier verklaringen:

- Misdaad is een manier om in basisbehoeften te voorzien.
- Misdaad is het gevolg van psychologische kwetsbaarheid en belasting.
- Misdaad hangt samen met identiteitskenmerken, i.e. gesocialiseerd zijn in een criminele habitus.
- Misdaad komt voort uit interacties binnen netwerken waarin geweld en criminaliteit prominent aanwezig zijn.

Gedurende de pilot zagen wij dat het verhoogde inkomen verschillende vormen van recidiverisico-verlagende mechanismen in gang zette. Echter kwam ook uit de interviews naar voren dat er grenzen zaten aan deze uitwerking met betrekking tot maatschappelijke overlast en contacten met politie, justitie. Soms zorgden psychische problemen en/of problemen op andere leefgebieden ervoor dat het risico-verlagende effect van het verhoogde inkomen werd overschaduwed, waardoor een deelnemer weer in de problemen kwam of bang werd om weer in de problemen te raken. Hieronder leest u welke recidive-verlagende mechanismen we hebben zien optreden en welke uitwerking deze mechanismen hadden op bovengenoemde verklaringen waaruit criminele en/of overlastgevend gedrag voortkwamen.¹¹

Kunnen voorzien in basale behoeften

Sommige deelnemers waren voorafgaande aan de pilot afhankelijk van inkomsten uit criminaliteit of zwart werk om te voorzien in hun basale behoeften. Met ingang van de pilot konden deelnemers

¹¹ Hoewel dit onderzoek inzicht biedt in de manier waarom en onder welke condities het verhoogde inkomen maatschappelijke overlast kan verlichten, is op basis van dit kwalitatieve onderzoek niet te kwantificeren of er over de hele linie sprake is van maatschappelijke kostendaling. Vervolgonderzoek met een meer kwantitatief onderzoeksontwerp en onder een grotere groep deelnemers met een controlegroep is nodig om uitspraken te kunnen doen over eventuele kostenbesparing.

het verhoogde inkomen hiervoor gebruiken, waardoor sommigen ervoeren dat er ook een andere manier van leven mogelijk was dan het vergaren van inkomen uit criminele activiteiten. Meerdere deelnemers vertelden ons dat het met de komst van het verhoogde inkomen niet meer nodig was om criminele activiteiten te ondernemen, of dat ze al gemaakte illegale plannen om aan geld te komen, hadden afgeblazen. Zo ook Benjamin, die door een gebrek aan geld in de maanden voorafgaande aan de pilot plannen maakte om een drugssmokkel uit te voeren. Op het moment dat hij vernam dat hij aan de pilot kon deelnemen, zag hij van die plannen af. Benjamin lichtte dit als volgt toe:

"Ik hou me niet meer bezig met criminele dingen. Ben wel een paar keer benaderd, maar nee dat doe ik niet. Ik hou me overal afzijdig van op dit moment. Dat wil ik ook zo houden. Ik heb geen zin dat ik dit kwijtraak, dat ik weer in de gevangenis kom. Ik heb dit allemaal weer moeten bouwen. En eerst heb ik een tv'tje gekocht die nu in de slaapkamer staat en nu heb ik deze [flatscreen tv], en dat komt allemaal door dat extra geld natuurlijk want anders had ik dat niet kunnen doen. Kan ik lekker voetbal kijken 's avonds."

In de loop van het eerste jaar van de pilot slaat Benjamin nog verschillende verzoeken af "om weer eens een reisje te maken". Doordat hij de verzoeken telkens afsloeg, werd hij steeds minder benaderd door "oude bekenden" en raakte hierdoor meer verwijderd van zijn criminele netwerk. Tijdens de pilot had Benjamin geen contact met politie en vertoonde geen enkele vorm van overlastgevend gedrag. Zelfs Deborah, voor wie "hosselen" een tweede natuur is, hield zich op momenten afzijdig van illegale bijverdiensten omdat ze genoeg had aan het verhoogde inkomen. Voor de deelnemers die geldproblemen ondervingen met crimineel gedrag hielp het verhoogde inkomen hen om te voorzien in hun basale behoeften waardoor het risico op criminele gedragingen (sterk) afnam.

Iets te verliezen hebben

Uit de verhalen van de deelnemers komt naar voren dat veel van hen onder geen beding het verhoogde inkomen wilde verliezen. En aangezien niet in gevangenschap komen één van de randvoorwaarden voor deelname aan de pilot was, gaven veel deelnemers aan dat zij daarom andere keuzes maakten en zich anders gedroegen. Ook gaven deelnemers met een geschiedenis van bijvoorbeeld geweldsdelicten of stalking aan dat zij hun impulsen of berekenend gedrag beter konden beheersen omdat ze iets te verliezen hadden. Zo vertelt Jan op welke manier het verhoogde inkomen een recidivebeperkende uitwerking had:

"Het heeft in mijn geval zeker recidive voorkomen. [Onderzoeker: Hoe dan?] De behoefte aan geld wegnemen. Doordat ik minder druk voelde om extra te gaan werken et cetera.

Zelfs met dat extra geld was er nog wel wat druk om geld te verdienen wat ook wel geleid heeft tot tegenslagen. Maar in die zin ook proactief werkte dat ik dan niet zat van ‘dan ga ik maar rellen’, er is geen man overboord, ik krijg nog wat extraatjes. Mijn recidive hangt niet af van mijn gemoedsrust of whatsoever maar van berekeningen. En die berekeningen komen altijd terug naar stabilisatieankers en zolang die ankers intact zijn doe ik niets gek. (...) Je hebt dingen te verliezen en zodra je wat te verliezen hebt, beperkt dat je recidive. In mijn geval zeker.”

Het niet willen verliezen van het verhoogde inkomen motiveerde deelnemers om binnen maatschappelijke normen te blijven, maar of dat korte metten maakte met overlastgevend en crimineel gedrag, hing ook af van de kern van de problematiek die iemand ervoer en waaruit crimineel en/of overlastgevend gedrag voortkwam. Voor Jan vormde het verhoogde inkomen een anker, een houvast in tijden waarin hij getriggerd zou worden tot overlastgevend gedrag. Echter was de kern van de problematiek van Jan niet gelegen in zijn financiële situatie maar in zijn sociaalpsychologische gesteldheid. Dus hoewel Jan zich beter leek te kunnen beheersen, zijn ruzies en conflicten niet tot escalaties leidden en de omvang van zijn normoverschrijdende gedrag zeer beperkt was, vergeleken met eerdere vergrijpen, zagen we dat hij gedurende de pilot nog steeds af en toe conflicten had en ook dat hij soms nog dingen deed die voor de wet niet mochten. Bij sommige deelnemers zagen we dus dat het verhoogde inkomen een dempende werking had op hun overlastgevende gedrag, maar doordat zij veelal vanwege sociaalpsychologisch problemen in conflict raakten, leidde een verandering in de financiële situatie onder hen niet tot een algehele afname van overlastgevende gedragingen.

Vermindering van agressie en prikkelbaarheid

Een deel van de deelnemers gaf aan problemen te ervaren rondom emotie- en agressieregulatie. Aan het begin van de pilot zagen wij dat de beleving van chronische financiële stress voor deelnemers verband hield met prikkelbaarheid en geweldsincidenten. Uit de verhalen van de deelnemers blijkt dat dit door het verhoogde inkomen deels werd ondervangen. Deelnemers benoemden minder snel agressief en/of minder prikkelbaar te zijn. Zo had Romano voorafgaande aan de pilot problemen met zijn bewindvoerder en hij wist waar de bewindvoerder woonde. Romano reflecteerde op de situatie en zei: "Misschien mede door het verhoogde inkomen [is het zo] dat je hem niet bij zijn kraag grijpt." En doordat deelnemers zich minder prikkelbaar of agressief voelden, kregen zij ook meer vertrouwen in hun handelen in conflictsituaties, waardoor de angst die enkelen hadden voor potentiële conflicten en de gevolgen daarvan afnam. Wij vonden verschillende voorbeelden van deelnemers die vertelden dat zij zich inhielden in situaties waarin zij voorheen agressief of overlastgevend gedrag zouden vertonen of minder bang waren voor het

ontstaan van conflictsituaties en daarbij een verband legden met het ontvangen van het verhoogde inkomen.

Echter zagen we ook bij sommige deelnemers dat er grenzen zaten aan deze uitwerking van het verhoogde inkomen. Het verhaal van Jayden illustreert dit. Als Jayden stress had dan ging hij drinken. Door de alcohol raakte hij agressief, soms zelfs psychotisch, en veroorzaakte overlast. Hoewel hij het eerste half jaar nog drie keer werd aangehouden door de politie vanwege openbare dronkenschap en agressief en overlastgevend gedrag, veroorzaakte hij daarna beduidend minder overlast. Naarmate de pilot vorderde, ervoer Jayden minder stress en greep daardoor minder naar de fles, waardoor hij rustiger en minder agressief was. Dat de kroegen gesloten waren vanwege de Covid-maatregelen hielp hem waarschijnlijk ook om minder te drinken, aangezien Jayden zijn alcohol gebruik weer steeg zodra de kroegen heropenden. Zijn toegenomen alcoholgebruik leidde tot een heftige aanvaring met zijn partner waarmee hij samenwoonde. Om dit in de toekomst te kunnen voorkomen, huurde Jayden vervolgens een eigen woning zodat hij daar naartoe kon als hij gedronken had.

Door het verhoogde inkomen hadden deelnemers minder financiële stress, maar dit zorgde er niet altijd voor dat aangeleerde destructieve manieren van coping om met stress om te gaan structureel werden doorbroken.

Ingesleten gedragingen

Hoewel het verhoogde inkomen bij veel deelnemers in zekere mate een positieve uitwerking leek te hebben op het gebied van politie, justitie en maatschappelijke overlast, zagen we bij twee deelnemers dat zij het verhoogde inkomen gebruikten voor illegale praktijken. Zo gebruikte Jim het voor een handel in niet-voorgeschreven-medicijnen. Hoewel hij aan het begin van de pilot aangaf dat geldtekort aanleiding was voor zijn criminele handelingen, leidde het bieden van een verhoogd inkomen er bij hem niet toe dat hij beduidend minder criminele handelingen ging verrichten. Dit lijkt deels te verklaren doordat zulk soort handelingen eigen waren in het leven van Jim en van de mensen uit zijn netwerk. Of zoals hij zelf omschreef: “**Dat is het oude wereldje en dat zit erin gebakken. Tot die hoogte zal dat er nooit uitgaan.**” In het geval van Lieke was het verhoogde inkomen niet voldoende om haar acute geldproblemen te ondervangen. Daarom wendde zij zich tot voor haar bekende wegen en haar casemanager vermoedde dat Lieke het verhoogde inkomen had gebruikt om het delict uit te voeren: “**Ik ben er mee geboren, mijn familie doet het, voor mij is het piece of cake. Ik lul me er zo uit, ook onder een scan. Ik weet precies hoe het werkt. Een familielid heeft me wel genoeg geleerd.**” De poging om geld te verdienen mislukte. Lieke werd veroordeeld tot een gevangenisstraf en werd uitgesloten van verdere deelname aan de

pilot hetgeen ze betreurde en waar ze destijds nog niet over na had gedacht. Uit de verhalen van de deelnemers komt naar voren dat het verhoogde inkomen weinig tot geen recidiverisico-verlagend effect had onder de deelnemers bij wie criminele gedragingen ingesleten waren en onderdeel uitmaakten van iemands identiteit, zoals bij Deborah, Jim en Lieke.

Ontwikkeling in delictrisico

Om meer inzicht te krijgen in de effecten van het verhoogde inkomen op het gebied van crimineel en overlastgevend gedrag hebben we naast de kwalitatieve data uit de interviews ook de data geanalyseerd van de FARE, een instrument dat erop is gericht om recidiverisico te taxeren. Het delictrisico wordt berekend op basis van een aantal statische risicofactoren en een aantal dynamische risicofactoren (Horn et al. 2016). De statische factoren hebben betrekking op het verleden en zijn daarom onveranderlijk en niet beïnvloedbaar. De dynamische factoren hebben betrekking op individuele factoren (de persoon en het gedrag) en contextuele factoren (sociale- en leefsituatie). In dit onderzoek kijken we naar de dynamische risicofactoren, omdat enkel deze risicofactoren veranderlijk zijn en kunnen worden beïnvloed door omstandigheden, hulpverlening en overige interventies, zoals deze pilot.

We hebben allereerst gekeken naar de grote ontwikkelingslijnen in de dynamische risicofactoren waarbij we resultaten uit de eerste en de laatste FARE-meting tegen elkaar afzetten (zie tabel 2). De eerste FARE-meting is nog vóór de start van de pilot, in de periode van juli – oktober 2018, afgenomen onder de deelnemers. Tot de laatste meting rekenen we de FARE-meting die als laatste is afgenomen gedurende een deelnemer zijn/haar deelname aan de pilot. Het dynamische delictrisico bestaat uit elf indicatoren. Elke indicator wordt getoetst op moment van afname en gescoord op een 5 puntenschaal (0-4). De waarde 0 staat voor afwezigheid van risico en de waarde 4 staat voor de hoogste mate van risico. In de tabel op de volgende pagina ziet u een overzicht van de ontwikkelingen in de dynamische risicofactoren onder de deelnemers.

Gemiddeld is het dynamische delictrisico van deelnemers tijdens de pilot met een kwart gedaald. We zien dan ook bij de meeste deelnemers tussen de begin- en eindmeting een daling in het dynamische delictrisico. Bij elf deelnemers zien we een afname, bij één deelnemer is het delictrisico gelijk gebleven en bij twee deelnemers is er sprake van een toename van het delictrisico.

De voornaamste positieve ontwikkelingen zien we bij de indicatoren: Financieel wanbeleid (61% afname), Disfunctionele oplossingsvaardigheden (40% afname), Delinquent sociaal netwerk (31% afname), Antisociale houding (30% afname) en Gebrekkige impulsbeheersing (27% afname). Op twee indicatoren is sprake van een negatieve ontwikkeling: Instabiliteit woonsituatie (25% toename)

en Regelovertredend gedrag¹² (8% toename). Opvallend is dat de twee deelnemers bij wie het delictrisico gestegen is vroegtijdig zijn uitgevallen. Dit waren ook de twee deelnemers waarbij de dynamische risicofactor 'Regelovertredend gedrag' was toegenomen.

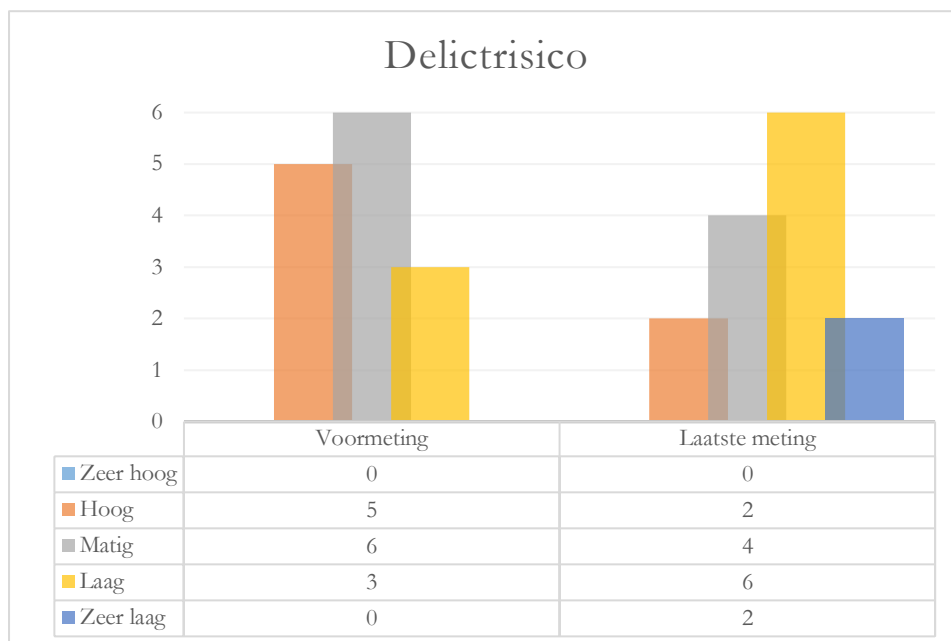
Indicator dynamisch delictrisico	Deelnemers		Totaal aantal punten indicatoren		Percentage
	Minder risico	Meer risico	Voormeting	Laatste meting	Toename/daling indicator
Disfunctioneren opleiding/werk	6	2	31	23	26%
Financieel wanbeleid	7	0	23	9	61%
Delinquent sociaal netwerk	7	1	29	20	31%
Beperkte vrijetijdsbesteding	6	1	33	29	11%
Problematische (ex-) partnerrelatie	5	3	22	19	14%
Instabiliteit woonsituatie	2	3	12	15	25%
Problematisch middelengebruik	5	1	30	26	13%
Gebrekkige impulsbeheersing	6	1	30	22	27%
Disfunctionele oplossingsvaardigheden	9	1	30	18	40%
Antisociale houding	8	3	30	21	30%
Regelovertredend gedrag	3	2	12	13	8%

Totaal dynamisch delictrisico	282	215	24%
--------------------------------------	------------	------------	------------

Tabel 2. Ontwikkeling (indicatoren) dynamisch delictrisico gedurende deelname aan de pilot, n=14

Per FARE-meting wordt ook een inschatting gemaakt van het recidiverisico op basis van het klinisch oordeel. De klinische inschatting van het recidiverisico wordt op basis van zowel de statistische als de dynamische indicatoren berekend en kan dus veranderen over tijd. Wij hebben gekeken naar de ontwikkeling in het recidiverisico die plaatsvond tussen de eerste en de laatste FARE-meting. In figuur 10 op de volgende pagina ziet u een overzicht van de ontwikkelingen onder de deelnemers.

¹² In dit meetinstrument wordt regelovertredend gedrag gezien als alle gedragingen die niet conform (opgelegde) afspraken, richtlijnen of voorwaarden zijn op het gebied van behandeling en begeleiding, reclassering, justitie en detentie.

Figuur 10. Ontwikkeling van aantal deelnemers met recidiverisico gedurende deelname aan de pilot, n=14

Onder de tien deelnemers die gedurende de volledige pilotperiode hebben deelgenomen, is voor vier deelnemers het recidiverisico gelijk gebleven en voor zes deelnemers gedaald. Onder de vier deelnemers die vroegtijdig zijn uitgevallen, is het recidiverisico voor één deelnemer afgenomen en voor drie deelnemers is het gelijk gebleven. Aangezien de FARE-meting een momentopname is, hebben we naast de begin- en eindmeting ook gekeken of er fluctuatie was in het recidiverisico gedurende de drie jaar¹³. Bij sommige deelnemers zagen we dat er af en toe een lichte fluctuatie was waarbij iemand een lager recidiverisico scoorde in vergelijking tot de eerste FARE-meting en daarna (herhaaldelijk) weer even terugviel. Bij één deelnemer zagen we dat het recidiverisico op een moment tijdens de pilot hoger werd dan tijdens de eerste meting. Dit was bij Jim, die zoals eerder in dit hoofdstuk beschreven, herhaaldelijk recidiveerde en voor wie de pilot in gevangenschap eindigde.

¹³ Gedurende de pilot werden onder sommige deelnemers meer FARE-metingen afgenomen dan onder andere deelnemers. Tussen deelnemers zaten vaak verschillen in het moment dat de FARE werd afgenomen en veelal liepen de FARE-metingen niet synchroon met de meetmomenten van de interviews. Hierdoor is het niet mogelijk om op deelnemer niveau de gemiddelden uit te zetten tegen het meetmoment van de interviews.

“Dat is het ouwe wereldje en dat zit erin gebakken. Tot die hoogte zal dat er nooit uitgaan.”

Jim | man | begin 30 | alleenstaand | vmbo

Jim groeit op in een stabiel gezin. Vanaf zijn 13^e gaat hij dealen. In de jaren die volgen, nestelt hij zich diep in het criminele milieu van de stad, verkoopt en gebruikt verschillende soorten drugs en speelt een kat-en-muis-spel met de politie. Hij ervaart dat als een mooie tijd waarbij hij overal komt, kan uitgeven wat hij wil en altijd weer nieuwe mensen om zich heen heeft. In het jaar dat de pilot start, wordt Jim verdacht en vervolgd voor een waslijst aan strafbare feiten waaronder: bedreiging met misdrijf, diefstal onder strafverzwarende omstandigheden, vernieling en belediging van ambtenaar in functie. In dit kader is hij door de reclassering aangemeld bij de GGZ voor diagnose en behandeling. Daar wordt ADHD, een agressieregulatiestoornis, en een LVB geconstateerd. In Jim zijn leven is er sprake van polydrug- en alcoholgebruik.

Aan de start van de pilot geeft Jim aan een rustiger leven te willen met een eigen woning, fulltimebaan en geen schulden. Hij wil afstand houden van het criminele wereldje: “Kan het niet meer uitstaan dat het bij veel van mijn oude vrienden alleen maar over drugs gaat, dus die mensen ben ik gaan afstoten.” Tegelijkertijd vindt hij het lastig om uit criminele gedragspatronen te blijven omdat hij die zo heeft belichaamd en omdat zijn leefgeld voor hem te weinig is om van te leven. In de eerste maanden van de pilot geeft Jim aan dat hij dankzij het verhoogde inkomen niet meer hoeft te dealen om rond te komen. Jim is ondernemend. Hij gebruikt het verhoogde inkomen om een bootje te kopen en materialen om meubels te maken. Dat geeft hem wat te doen en houdt hem “van de straat”. Echter, in het tweede jaar van de pilot komt ook naar voren dat hij een handel is gestart in medicijnen. Omdat maatschappelijk ongeaccepteerd gedrag hem nogal eigen is, komt het geregeld tot conflict. Aan de ene kant wordt Jim het leven moeilijk gemaakt doordat hij in de gaten gehouden wordt door de politie. Tegelijkertijd zit Jim vol verhalen die terechte vraagtekens doen plaatsen bij zijn activiteiten. De daardoor terugkerende contactmomenten met politie en justitie en de ervaren dreiging van celstraf hebben veel impact op zijn psychische gesteldheid en gaandeweg neemt hij een steeds meer fatalistische houding aan. Ook vertoont Jim crimineel gedrag wat hij zelf niet als zodanig ziet, omdat het plaatsvindt binnen een sociaal milieu en omstandigheden waar deze gedragingen normaal zijn.

Na iets meer dan een jaar loopt Jim zijn huurcontract af en raakt hij dakloos. Met het verhoogd inkomen huurt hij dan een kelderbox om zijn spullen op te slaan. Hij verblijft aanvankelijk bij een bekende en liegt tegen zijn bewindvoerder over kosten zodat hij meer te besteden heeft. In de maanden daarna slaapt hij bij vrienden op de bank of in zijn kelderbox. Ondanks dat Jim zichtbaar achteruit gaat, heeft hij een tijdje een betaalde baan tot hij vanwege een verwonding weer stopt. Vlak voor hij aan het begin van het tweede jaar een periode de gevangenis in moet, vindt hij een huis. Hij heeft wat gespaard van het verhoogde inkomen waardoor hij de huur kan blijven betalen tijdens zijn gevangenschap en zijn huis niet kwijtraakt. Als hij weer vrijkomt, helpt het verhoogde inkomen hem om zijn leven weer op te starten maar al snel komt hij weer in de problemen. Niet veel later verdwijnt Jim uit beeld. Uiteindelijk blijkt dat Jim een gevangenisstraf heeft gekregen.

Al met al zagen we dat Jim wel een ander leven wilde, maar dat hij bepaalde gedragingen ook niet wilde of kon loslaten. Door ingesleten gedragspatronen, zware psychologische belasting, contacten met politie en inbedding in gewelddadige en criminele netwerken bleef Jim keer op keer onverstandige keuzes maken. Omdat zijn maatschappelijk ongeaccepteerde gedrag niet alleen voortkwam uit (cognitieve belasting door) geldnood, maar sterk samenhang met deze andere factoren, had de pilot voor Jim beperkt effect.

Middelengebruik

“Aan de ene kant zou het omhoog moeten gaan als je meer geld hebt, maar dat gebeurt eigenlijk niet. Ik weet het niet, je waardeert het geld wat meer of zo. Je kan ook denken, ik heb nu vier meier, ik ga in plaats van een pakkie speed een paar pakjes coke kopen, want nu kan het. Maar nee, ik weet dat ik beter zonder ben dus waarom zou ik? Ja, een keer een lijntje als je dronken bent, dat is wat anders. Nee, ik kan het beter slim uitgeven, bijvoorbeeld aan een bootje om wat geld te verdienen.” – Jim

Samengevat: Voor veel deelnemers was middelengebruik een rode lijn in hun leven. Aan de start van de pilot werd daarom door betrokkenen de zorg geuit dat het verhoogde inkomen zou kunnen worden uitgegeven aan drank en drugs. Hoewel de deelnemers door het verhoogde inkomen meer bestedingsruimte hadden om hun middelengebruik te verhogen, geldt voor alle deelnemers dat er gedurende de pilot geen structurele toename plaatsvond in de soorten en mate van middelen die deelnemers gebruikten. Wel zagen we bij deelnemers dat de mate van gebruik gedurende de drie jaar kon fluctueren en dat het verhoogde inkomen hierin soms een directe of een indirecte rol speelde.

Middelengebruik voor genot

Binnen de context waarin de deelnemers leefden, werden middelen deels gebruikt voor genot. Bij een paar deelnemers hebben we gezien dat het verhoogde inkomen voor een (klein) deel werd uitgegeven aan middelen (met name aan tabak, cannabis en alcohol) ter ontspanning en ook voor sociaal contact. Zo hebben drie deelnemers het verhoogde inkomen gebruikt om af en toe alcohol te drinken met vrienden: Jayden ging ermee naar de kroeg, Thomas ging aantal keer met een vriend en kennissen naar een eethuis om daar met elkaar te eten en elkaar te trakteren op, vaak meerdere, alcoholische drankjes en Jim kocht een krat speciaalbier en een fles whisky voor een barbecue. Deze manier van middelengebruik bood de deelnemers een sociaal uitstapje, waarbij het verhoogde inkomen de deelnemers niet alleen hielp om een versnapering voor henzelf te halen maar ook voor een ander wanneer het onder vrienden gebruikelijk was om elkaar te trakteren. Daarnaast gaven verschillende deelnemers aan dat zij met de komst van het verhoogde inkomen meer geld hadden voor sigaretten en daardoor meer konden roken.

Middelengebruik als zelfmedicatie

Naast genot werden middelen veelal ook gezien als noodzaak. Dit was onder andere het geval bij Deborah, voor wie het leven vanwege traumatische gebeurtenissen in het verleden, haar emotioneel/psychologische gesteldheid en leefsituatie, een lijdensweg was. Om de dag door te

komen in een voor haar anders ondragelijk bestaan, stond ze in de regel op met een halve liter bier en een lijntje speed. Ze leefde het liefst “in een roes”. Naast Deborah waren er nog meer deelnemers die middelen gebruikten als copingstrategie voor de dagelijkse stressoren en misère, als opvulling van leegte in hun bestaan of ter verdoving voor wie het leven een uitdaging of lijdensweg was (bijvoorbeeld door trauma’s, depressies of persoonlijkheidsstoornissen).

Uit de verhalen van enkele deelnemers, en uit ingevulde vragenlijsten door casemanagers, komt naar voren dat sommige deelnemers meer middelen gebruikten op momenten van toegenomen stress, zorgen en/of vereenzaming. Het is waarschijnlijk dat deze deelnemers hun toegenomen middelengebruik konden financieren vanwege de extra bestedingsruimte die het verhoogde inkomen hen bood. Het verhoogde inkomen droeg hiermee indirect bij aan de toename in middelengebruik, maar de extra bestedingsruimte was geen reden voor de deelnemers om het toegenomen middelengebruik in stand te houden. Zodra zij meer rust ervoeren nam hun middelengebruik namelijk weer af.

Bij een paar deelnemers zagen we gedurende de pilot een afname in middelengebruik. Doordat deelnemers met het ontvangen van het verhoogde inkomen minder stress ervoeren, voelden zij minder de noodzaak om te vluchten in middelengebruik. Zo vertelde Romano: "Als je minder zorgen hebt... ‘dan heb je meer tijd voor leuke dingen [zegt zijn vriendin]’. Kijk we zijn wel geen alcoholisten, maar dan grijp je minder naar bier om verdriet of wat dan ook." Echter kwam ook uit de interviews naar voren dat de deelnemers die graag wilden minderen of helemaal stoppen met middelengebruik het veelal niet lukte om dit vol te houden door terugkerende stress en zorgen op een of meerdere leefgebieden. Soms werd hulpverlening als essentieel gezien in het proces om te minderen of stoppen.

“Niet iedereen is zo gek op mij in de buurt. Want als je wat verkeerd tegen mij zegt dan krijg je een tornado aan ziektes naar je hoofd toe.”

Deborah | vrouw | eind 40 | in latrelatie | huishoudschool

Deborah groeide op in een welvarend gezin maar had geen goede jeugd. Haar familie was getekend door intrige: “Mijn vader en moeder hadden een oppas van 15. Mijn vader ging met de oppas. En toen was ik het goedmakertje, van ‘we nemen nog wel een kindje en dan blijven we bij mekaar’. Mijn moeder heeft ook weleens gezegd van ‘misschien omdat er zoveel stress was toen jij in mij zat, dat je daardoor psychische stoornissen hebt.’” Deborah kwam voor het eerst met de politie in aanraking toen ze met haar ex was. Hij was een drugsdealer en heeft haar herhaaldelijk zwaar mishandeld waar ze nog altijd de littekens van draagt. Toch bleef ze bij hem omdat ze van hem hield en hem wilde helpen. Toen werd hij doodgestoken. Zwaar beschadigd als Deborah al was door de mishandelingen, is ze toen “helemaal doorgeflit” en als wraak op de moord beging ze een reeks geweldsdelicten. Zij werd daarvoor veroordeeld tot een gevangenisstraf en TBS. Deborah is daarna aangemeld bij de GGZ vanwege gedragsklachten, agressie en overlast.

Aan de start van de pilot is haar woonsituatie erbarmelijk. Meubels zijn kapot, de verf bladdert van de muren en het ontbreekt aan bepaalde essentiële apparaten. Zo heeft ze haar gordijnen en koelkast verkocht om rond te komen. Een paar jaar terug heeft Deborah afstand genomen van de voogdij over haar dochter in een periode dat ze heroïne gebruikte en niet voor haar dochter kon zorgen. Haar zussen zorgen voor haar dochter en het doet Deborah veel verdriet dat ze haar dochter niet mag zien. Deborah vertoont stalkgedrag en een paar weken voor de start van de pilot heeft haar zwager haar nog een gebroken neus geslagen. Voor een taakstraf werkt Deborah een paar keer per week als “kantinebep”. Verder heeft ze geen vaste dagbesteding. Deborah heeft soms de behoefte om “te gaan rellen” en zoekt dan bijvoorbeeld de confrontatie met een alcoholistische buurman waar ze ruzie mee heeft. Ze staat onder (vrijwillig) bewind en ontvangt 50 euro leefgeld per week. Het lukt haar niet om daarvan rond te komen.

In de eerste maanden van de pilot gebruikt Deborah haar verhoogde inkomen om weer een koelkast en gordijnen te kopen. Veel van het geld gaat naar medische kosten voor de hond die kort daarna komt te overlijden, en naar de aanschaf en het onderhoud van een nieuwe hond. Voor Deborah is zelfzorg en uiterlijk voorkomen belangrijk en ze besteedt gedurende de hele pilot een deel van het inkomen aan zelfzorgproducten zoals make-up, huidcrème en haarverf. Deborah drinkt en gebruikt drugs om de dag door te komen. Voorheen ging Deborah’s leefgeld veelal naar drank en drugs waardoor ze soms niet kon eten. Sinds ze het verhoogde inkomen heeft, kan ze naast drank en drugs ook boodschappen doen, staat er eten in haar koelkast en is er minder noodzaak om criminele activiteiten te ondernemen om aan geld te komen. Naarmate de pilot vordert, verbetert de relatie met de bewindvoerder en ontvangt deze minder tot geen vervelende telefoontjes meer van Deborah omdat er geen geldnood is. Haar begeleider geeft richting het einde van de pilot ook aan dat Deborah structureel beter met haar inkomen om kan gaan.

Kort na de start van de pilot rondt Deborah haar taakstraf af en heeft dan geen vaste vorm van dagbesteding meer. Dat is ook hoe ze het wil: “Ik heb zo verschrikkelijk veel meegemaakt en zoveel pijn gehad en ik voel nog zoveel pijn. Ik ben gewoon toe aan mijn zeven goede jaren. Ik ben toe aan ja.... Rust. Rust om niet mijn kind te willen opzoeken als ik een borreltje te veel op heb. Ik wil gewoon lekker overdag een beetje thuis aanklooiën en een beetje met het hondje uit. En dat als mijn vriend thuiskomt dat ik lekker eten heb gemaakt. Zo burgerlijk ben ik nooit geweest [lacht]. (...) Ik heb een hekel aan mensen en ik wil geen mensen

zien. Ik geef toe dat ik de rest van mijn leven kwetsbaar ben. Ik leef het liefst in een roes dat het net lijkt of al die andere mensen er niet zijn.”

In het eerste half jaar van de pilot hebben het verlies van haar hond, het verdriet om haar dochter en de ruzies en gevechten met haar buurman veel effect op Deborah's gezondheid. Ze doet dan een zelfmoordpoging maar die mislukt. Haar begeleider en psychiater zijn op de hoogte: “Er wordt wel aandacht aan besteed maar hun weten toch dat ik het niet echt wil. Als je 350 euro meer in de maand heb dan wacht je wel drie jaar, en dan vraag ik een mooi stuk touw aan je [lacht]. Maar het liefste zou ik onder een auto komen en dat ik zelf niks voel, en dat niemand die mijn bloedverwant is mag komen. [op de begrafenis] (...) Ik heb respect voor mensen die zelfmoord plegen. Ik wil heel graag naar mijn honden toe.” Deborah's wens om niet te leven, komt in de jaren erna op verschillende momenten terug.

Deborah heeft een voorwaardelijke straf waardoor ze naar de gevangenis moet als ze iets strafbaars doet. Ze geeft in het eerste half jaar aan dat ze daardoor voorzichtiger is omdat ze het verhoogde inkomen niet wilt kwijtraken. Toch steelt Deborah soms (kleine) dingen in de supermarkt als uitlaatklep of zoekt ruzie omdat ze behoefte heeft “om te rellen”. Zo raakt Deborah in de eerste maanden van de pilot weer in conflict met de “junkie buurman”. Hij slaat haar dan met een stalen pijp bont en blauw, gooit een plantenbak door haar raam en wordt nadien zelf aangevlogen. Tijdens de hele pilot blijft Deborah contact zoeken met haar dochter maar haar familie houdt het af en het kan ook eigenlijk niet, want Deborah is chronisch onder invloed. De woede naar haar familie uit Deborah in verbale agressie en bedreigingen. Het komt dan ook regelmatig tot aanvaringen als Deborah bij haar familie “verhaal wilt halen” waardoor ze zowel als dader en slachtoffer in contact komt met de politie. De verminderde financiële stress door het verhoogde inkomen heeft wel een verzachtende werking op haar behoefte om te rellen als uitlaatklep voor frustratie. In het tweede jaar van de pilot lijkt Deborah meer beheerst te worden. Ook haar begeleider beaamt dit: “*Het is rustiger rondom mevrouw. Zij zelf telt nu tot tien en belt op tijd op naar begeleiding. Ik zie een meer ontspannen mevrouw die soms nog uitspattingen heeft, maar over de gehele linie milder is geworden.*”

Alles overziend, voorziet het verhoogde inkomen Deborah van toegang tot een door haar gewenste levensstandaard, met goed eten, een huisdier, huishoudelijke- en verzorgingsproducten en de verdovende middelen die ze gebruikt om de dag door te komen. Het inkomen ondervangt deels de financiële afhankelijkheid van criminele activiteiten en helpt haar om een teruggetrokken bestaan te leven. Door haar verhoogde levensstandaard vindt ze zo een deel van de rust die ze zoekt. Vanwege gebeurtenissen in het verleden, haar emotioneel/psychische toestand en leefsituatie blijft het leven voor Deborah echter een lijdensweg. Dat Deborah minder financiële stress heeft, beter voor zichzelf kan zorgen en zich kan verdoven zonder al te veel te hoeven hrosselen, maakt wel dat haar verdriet en de ellende in haar leven minder ondragelijk zijn en dat zij haar woede en frustratie minder naar buiten richt. Daardoor heeft ze minder stress en ondervinden omwonenden minder overlast. Hoewel Deborah en haar directe omgeving dus zeker baat hebben bij de extra gelden, verandert het weinig in haar verdere gedrag dat samenhangt met haar identiteitskenmerken en emotioneel/psychische toestand.

4. Een blik op de toekomst en een terugblik op de pilot vanuit het perspectief van de deelnemers

“Voorheen maakte ik een muur om me heen en nu is die muur weg (..) Toen ik je [onderzoeker] net leerde kennen zat ik de hele dag thuis, ik had geen zin en ik had geen zin om te leven. NU, ik ben rustig en de wereld gaat voor me open.” – Jayden

In dit hoofdstuk beschrijven we eerst hoe de deelnemers naar de toekomst keken gedurende de pilot en de ontwikkelingen daarin. Tijdens het laatste interview van de pilot hebben we ook samen met de tien overgebleven deelnemers de balans opgemaakt. Waar staan ze nu, hoe kijken zij zelf naar de afgelopen drie jaar en wat heeft het verhoogde inkomen voor hen betekent? Een half jaar na het aflopen van de pilot spraken we de deelnemers nog éénmaal. We sluiten het hoofdstuk af met een korte beschrijving van het leven na de pilot.

Toekomstperspectief gedurende de pilot

“Ik denk niet echt na over de toekomst, ik pak het gewoon van dag tot dag.” – Levi

Samengevat: Bij sommige deelnemers zagen we veranderingen in hun vermogen om naar de toekomst te kijken. Het verhoogde inkomen hielp met het creëren van de benodigde rust en ruimte om na te denken over later. Daarnaast zagen sommige deelnemers hun leven gedurende de pilot op een zodanig positieve wijze veranderen dat zij hoop kregen voor een betere toekomst. Echter zorgde een tegenslag in het leven van deelnemers er soms voor dat hun nieuwe en positievere kijk op de toekomst teniet werd gedaan. Waar het verhoogde inkomen voor sommige deelnemers hielp om verder te kijken dan de dag van morgen, leek het voor veel deelnemers vanwege (chronische) gezondheidsproblemen en problemen en tegenslagen op andere leefgebieden lastig om de van-dag-tot-dag cyclus te doorbreken.

Tijdens elk meetmoment vroegen we de deelnemers hoe zij naar de toekomst keken. Uit de antwoorden komt naar voren dat een deel zich gedurende de pilot nog steeds in een situatie bevond waarin bijvoorbeeld lichamelijke gezondheidsproblemen, psychologische ziektebeelden, (financiële) tegenslagen of een combinatie hiervan hun dagelijks leven dusdanig belemmerden dat ze niet verder konden kijken dan de dag van morgen. Deze deelnemers liepen vaak tegen grenzen aan wat betreft hun ontwikkelingswensen en de verlichting die het verhoogde inkomen hen bood, leek niet opgewassen tegen de pijn en de problemen die onderdeel waren van hun alledaagse

realiteit. Zo antwoordde Deborah op de vraag hoe zij naar de toekomst keek: “Denk ik niet over na. Ik zie het niet. Als ik mijn dochter niet kan zien, is het klaar. Ik ga toch niet leven met elke dag pijn? Wat doe ik hier? Stuur me maar lekker naar boven, naar de hemel. En dan zal ik die kaffer eens vragen waarom dit allemaal gebeurd is.” Ook leken verschillende deelnemers te blijven hangen in het verleden doordat eerdere ervaringen telkens terugkeerden in hun beleving. Zo bracht Menno gedurende de interviews veelal dezelfde gebeurtenissen uit de tijd voorafgaande aan de pilot ter sprake en vertelde hierover alsof ze recentelijk gebeurd waren. Evenzo hadden verschillende deelnemers in de interviews moeite met de tijdsbepaling en volgorde van hun ervaringen. Wanneer het heden voor deelnemers wordt getekend door eerdere ervaringen, is het moeilijk om een toekomst te zien.

Bij sommige deelnemers zagen we wel veranderingen in hun vermogen om naar de toekomst te kijken en de ideeën die ze daarbij hadden. Het verhoogde inkomen hielp met het creëren van de benodigde rust en ruimte om na te denken over later. Daarnaast zagen sommige deelnemers hun leven gedurende de pilot op een zodanig positieve wijze veranderen dat zij hoop kregen op een betere toekomst. Dit was bijvoorbeeld het geval voor Levi, die zich na een periode van uitzichtloze schuldenproblematiek halverwege de pilot voor het eerst positief uitsprak over de toekomst en zijn wensen voor een stabiele basis. Hij beseftte dat het misschien wel even zou duren voor hij zijn toekomstplannen kon verwezenlijken, maar hij had wel de hoop dat wat hij voor zijn toekomst voor ogen had mogelijk was: “Het duurt langer, maar we komen er wel.”

Soms zorgde een tegenslag in het leven van deelnemers ervoor dat hun nieuwe en positievere kijk op de toekomst uiteenbrokkelde. Zo kreeg Jan gedurende de pilot een korte opleving waarin hij zijn toekomst wat positiever zag vanwege het perspectief op schuldenvrij zijn, maar door de tegenslagen die daarna volgden, liep hij telkens tegen de grenzen van de hoop aan. Jan wilde bijvoorbeeld graag een leven van “huisje, boompje, beestje”, maar door zijn psychosociale problematiek lukte het hem niet om een stabiele liefdesrelatie op te bouwen en beseftte hij dat een gezinsleven voor hem waarschijnlijk niet is weggelegd. En Thomas kon, naarmate de pilot verstreek, zeggen dat hij wel positief kon kijken naar zijn eigen toekomst, maar aan het einde van de pilot voelde hij zich zo onprettig in zijn woonpand vanwege overlast door burens dat hij zijn toekomst niet meer kon zien: “... maar er gebeuren hier dagelijks dingen die maken me een beetje boos, een beetje somber. Dus als het zo blijft, ik kan niet verder kijken.” Waar het verhoogde inkomen voor sommige deelnemers hielp om verder te kijken dan de dag van morgen, leek het voor veel deelnemers vanwege (chronische) gezondheidsproblemen en problemen en tegenslagen op andere leefgebieden lastig om de van-dag-tot-dag cyclus te doorbreken.

“Niks dan ellende, ellende, ellende. Maar hoe vind je mijn gordijnen?”

Benjamin | man | begin 60 | alleenstaand | Its

Benjamin groeide op in huiselijk geweld, zag zijn moeder in een poging tot zelfmoord uit een raam springen en bracht de rest van zijn jeugd door in een kindertehuis. Door alles wat hij meemaakte, ging het niet goed met hem en in zijn 20er jaren werd hij opgenomen in een GGZ-instelling. Daarna ging het niet beter. Benjamin werd veroordeeld voor een overval en dealen: “Psychisch ging het helemaal fout met mij. En van het een komt het ander. Dan kom je met justitie in aanraking, waardoor je dus een stempel op je krijgt gedrukt. En ja, dat werkt ook niet mee, in de rest van je leven.” Benjamin bleef naar eigen zeggen “zuiver door geldgebrek” actief in de criminaliteit en komt herhaaldelijk in aanraking met politie. Hij zat een gevangenisstraf voor drugsmokkel uit en wordt door de reclassering weer aangemeld bij de GGZ. Anderhalf jaar voor de start van de pilot komt hij vrij en valt in het diepe: “En op een gegeven moment moet je eruit en dan blijkt dat je er toch nog niet helemaal klaar voor bent, dat voel je niet aan jezelf. Dat ga je merken gewoon. Het resocialiseren in de maatschappij, dat heb ik toch niet gehad vier jaar lang. Misschien dat als je wat meer geld hebt dat je een keer uit eten kan of een keer naar de bioscoop, dat je dingen kan doen, leuke dingen en dat wat opzij kan zetten zodat je volgend jaar weer wat kan doen. Een televisie kopen, ga zo maar door. Heb ik ook geneens.” Intussen is er nog veel gebeurd. Zijn vriendin met wie hij bijna 20 jaar samen was kwam te overlijden en daarnaast moest hij zorgdragen voor zijn moeder. Benjamin kampt met een slechte lichamelijke gezondheid en is chronisch depressief. Hij heeft een hernia, last van zijn benen door bloedvatenvernauwing, is diabeet en heeft het aan zijn luchtwegen. Door een gebrek aan geld maakte Benjamin in de maanden voorafgaand aan de pilot plannen om een drugsmokkel uit te voeren. Op het moment dat hij vernam dat hij aan de pilot deel kon nemen, heeft hij van die plannen afgezien.

Aan de start van de pilot verblijft Benjamin bij zijn dochter. Hij heeft een eigen appartement waar nog altijd een hoop moet gebeuren maar waar hij nog niet aan toe is gekomen door alle omstandigheden. Naast de ondersteuning en zorg voor zijn dochter en haar oma komt hij aan weinig toe. Vroeger was hij sociaal actief “Klaverjassen, biljarten, voetballen” maar door zijn gezondheid gaat het niet meer. Hij zou graag meer doen en weer met mensen omgaan, maar wordt daarin beperkt door geldtekort en zijn beschadigde vertrouwen in anderen. Benjamin leeft van een uitkering en heeft schulden in de vorm van leningen bij bekenden. Hij staat onder vrijwillig bewind, krijgt 70 euro per week aan leefgeld en dat is niet genoeg: “Ja! Je redt het gewoon niet. Je moet geld lenen weer, ja daar gaan we weer. Het lukt niet om elke week boodschappen te doen, dan eet ik bij mijn dochter.”

Vanaf het moment dat hij het pilotgeld krijgt, gaat het beter met Benjamin. Hij geeft aan het gevoel te hebben dat hij “weer wat lucht kreeg”, en koopt een televisie: “Dat betekent heel veel voor me. Nu kan ik s’ ochtends lekker het journaal kijken. Meer vrijheid vind ik ook. Kan nu lekker ontspannen liggen en tv kijken. Ik ben een stuk gelukkiger zo.” Met het pilotgeld koopt Benjamin ook materialen om zijn huis op te knappen. Hij is trots op de dingen die hij gebouwd heeft en als hij de dozen eenmaal heeft uitgepakt, nodigt hij ook weer mensen bij hem thuis uit. Met de komst van het verhoogde inkomen is Benjamin actiever geworden op sociaal vlak. In de eerste maanden gaat hij fitness en kaarten met vrienden, neemt zijn moeder mee naar de bingo, en gaat vaker op stap: “Ik kan meer doen, naar de bioscoop, een keer uit eten met mijn dochter. Dingen die voorheen niet konden, kan ik nu wel. Ik kaart wel eens nu. Ben op fitness gegaan, dat kan ik ook betalen nu.” Het verhoogde inkomen geeft Benjamin ruimte om de band met zijn dochter aan te halen. Hoewel hij tijdens de hele pilot last blijft hebben van zijn chronische depressie, gaat door de financiële ruimte zijn geestelijke gezondheid flink vooruit. Benjamin komt al snel meer tot rust, heeft minder stress en geeft aan gelukkiger te zijn: “Dat komt omdat ik dingen kan doen die ik voorheen niet deed, waar ik geen geld voor had.” Omdat hij meer ontspannen is, ervaart hij ook meer ruimte voor reflectie en kiest voor

ander levenspad. Na een half jaar licht Benjamin toe: “Ik hou me niet meer bezig met criminele dingen. Ben wel een paar keer benaderd, maar nee dat doe ik niet. Ik hou me overal afzijdig van op dit moment. Dat wil ik ook zou houden. Ik heb geen zin dat ik dit kwijtraak, dat ik weer in de gevangenis kom.” Hoewel de hulpverlening van de GGZ een belangrijke rol blijft spelen in Benjamins leven, wordt na een jaar in de pilot het contact afgebouwd omdat zijn recidiverisico laag is en hij geen ondersteuning meer nodig heeft vanuit de forensische psychiatrie.

Het verhoogde inkomen kan Benjamin alleen niet behoeden van tegenslagen in zijn gezondheid. In het eerste kwartaal krijgt hij last van kortademigheid en belandt dan in het ziekenhuis. In het tweede kwartaal overleeft hij ternauwernood een bacteriële infectie. Vervolgens heeft Benjamin in het tweede jaar een scooterongeluk waarbij hij zijn ribben breekt. Vlak daarna wordt hij kortademig door een ambulance opgehaald en wordt er een longtumor gevonden die bij zijn vorige bezoeken over het hoofd is gezien. Hij gebruikt het verhoogde inkomen dan om met zijn dochter en een vriend naar het ziekenhuis te gaan voor zijn chemo en trakteert het gezelschap bij de Mc Donalds. Vanaf dat moment leeft Benjamin in angstige onzekerheid. De gelijktijdige opkomst van de Covid-19 pandemie maakt Benjamins’ leefwereld nog kleiner. Als Benjamin aan het einde van het tweede jaar weer thuiskomt na zijn bestralingen krijgt hij corona en belandt hij weer in het ziekenhuis. Rond dezelfde tijd komt zijn moeder te overlijden. In het derde jaar breekt hij bij een val in huis nogmaals zijn ribben en wordt er nóg een tumor gevonden waarna hij weer bestralingen krijgt. Alle tegenslagen op gezondheidsgebied drukken zwaar op zijn geestelijke gezondheid: “Ik ben geestelijk helemaal kapot. Af en toe weet ik het niet meer. Dan heb ik geen zin meer om te leven ook. Wat zoek ik nog op deze aardbol. Ik ben er alleen nog voor mijn kind, maar ik ben het wel zat aan het worden.” In het laatste jaar van de pilot kan Benjamin nog maar moeilijk lopen waardoor zijn leefwereld erg klein wordt en hij sterk afhankelijk is van hulpverlening. Met het verhoogde inkomen koopt hij dan een elektrische fiets waardoor hij weer mobieler is en weer zelf boodschappen kan doen.

Ondanks dat door zijn gebrekkige gezondheid Benjamins droombeeld van een ‘normaal’ bestaan met een baantje en sociale contacten tijdens de pilot niet volledig gerealiseerd wordt, heeft het verhoogde inkomen hem geholpen om heftige tegenslagen te doorstaan. Het heeft onwijs veel voor hem betekend en hielp om zijn leven een andere wending te geven:

“Het heeft voor mijn in ieder geval een hoop rendement gehad. Ik ben niet in de criminaliteit terecht gekomen en ga zo maar door. Voor mij is het heel belangrijk geweest. Heb ook veel meer interesses weer. Voor voetbal bijvoorbeeld. Ik ga weer naar het voetbal kijken op het veld. Dat was jaren weg en al die interesses die zijn weer een beetje terug. Door die fiets ook. Anders ging ik wel eens met een vriend mee met de auto maar nu kan ik gewoon gaan wanneer ik wil en ben niet afhankelijk van iemand.”

“Ik was een tijdje zorgeloos. Ik had nooit geld tekort. (...) Zonder het geld, ik zal het je eerlijk zeggen, ik ben wel eens weer benaderd om dingen te... weet je, en ja die had ik waarschijnlijk dan wel gedaan. En nu hoefde ik dat niet te doen. Kijk het is niet de hele wereld die 400 euro maar het is wel wat extra.” (...) “Ik wil niet meer vastzitten, voor mijn kind ook niet joh. Het project heeft me ook een beetje tot inkeer gebracht. Ik ben ook gaan nadenken over dingen. Nou redde ik het wel allemaal financieel en dan kon ik rustig nadenken. Ja, dat opent gewoon deuren die normaal gesloten blijven omdat je gewoon het geld niet heb.”

Een terugblik op deelname aan de pilot

“Wauw, ik kan alleen maar positieve dingen zeggen. Bedankt aan jullie, bedankt aan de GGZ, bedankt aan de gemeente. Die hebben mijn leven in die drie jaar, ik hoop dat dat, want ik ben er klaar voor verder te gaan, maar ik hoop dat er nog meer van zulke positieve dingen van de gemeente en van jullie komen. Niet alleen voor mij, maar ook voor andere mensen die iedere dag lachen, maar veel pijn van binnen hebben.” -Thomas

Samengevat: Al terugblikkend op de pilot noemden de meeste deelnemers dat het verhoogde inkomen meer rust, ontspanning en stabiliteit had gebracht, ondanks dat een deel van de deelnemers nog steeds problemen ervoeren. Twee deelnemers noemden dat hun leven gedurende de pilot niet verbeterd was, maar zij relateerden dat niet aan de pilot. Verder droeg het verhoogde inkomen voor meerdere deelnemers bij aan een positiever zelfbeeld en een aantal deelnemers ervoeren meer mentale ruimte waardoor zij andere levenspaden voor zich konden zien dan het criminele pad. Deelnemers keken verschillend aan tegen het stoppen van de pilot, sommigen hadden er vrede mee, anderen hadden het graag voor zichzelf, en soms ook voor anderen, door zien lopen. Een aantal hadden tips over de organisatie van de pilot, welke gingen om begeleiding, een tegenprestatie en manieren van uitbetalen.

Aan het einde van de pilot is met de overgebleven tien deelnemers besproken hoe ze zich voelden ten opzichte van het begin. Zij kregen onder andere de vraag om de zin ‘Ik voel me meer... en minder... dan drie jaar geleden’ in te vullen. Zij vulden in dat zij zich “sterker”, “zekerder”, “actiever”, “helderder”, “meer energievoller”, “openminded” en “kansrijk” voelden en minder “gestrest”, “paranoïde”, “drankzuchtig”, “nervuus”, “onzeker” en “alleen” dan drie jaar geleden. Vrijwel iedereen ervoer dat het verhoogde inkomen meer rust, ontspanning en stabiliteit had gebracht, ondanks dat een deel van de deelnemers nog steeds problemen ervoer. Een voorbeeld hiervan is Benjamin, die benoemde meer te kunnen doen door het verhoogde inkomen ondanks zijn slechte gezondheid. Voor enkele deelnemers had het verhoogde inkomen hen de ruimte gegeven om langzaam op te krabbelen, als ware het een opstapje om toe te werken naar een toekomst waarin ze meer op eigen benen kunnen staan. In het geval van Jan en Eva was het leven niet beter geworden, maar beide noemden dat dat los stond van de pilot.

Verder droeg het verhoogde inkomen voor meerdere deelnemers bij aan een positiever zelfbeeld. Zo konden deelnemers met behulp van het verhoogde inkomen hun gewenste identiteitsrollen beter vervullen. Verder hoefden sommige deelnemers zich niet langer te schamen voor hun gebit omdat zij met behulp van het verhoogde inkomen een tandartsbehandeling konden betalen of

kwamen beter voor de dag doordat ze wat waren aangekomen. Ook konden sommige deelnemers geanticipeerde of reële negatieve verwachtingen van anderen weerleggen, zoals Jayden, die onwijs trots was dat hij, tegen verwachtingen van zijn naasten in, zijn rijbewijs had terug behaald. Ook op basis van het idee dat zij het verhoogde inkomen enkel aan “goede” dingen hadden besteed, waren sommige deelnemers trots op hun eigen handelen. Zo vertelde Romano: “Ik ben voornamelijk trots op hoe ik helemaal zelfstandig een extra inkomen heb mogen invullen en ook hoe ik dat gedaan heb. Dat is ook iets van een beetje trots op mezelf. Ja, dat is echt wel discipline. Kijk, voor iemand die onder bewind staat hé, waarvan je zou zeggen ‘die kan niet goed met geld omgaan’, die heeft het toch wel heel goed gedaan denk ik.”

Daarnaast gaven een aantal deelnemers aan anders te zijn gaan denken in vergelijking tot hun leven voorafgaande aan de pilot. Zo noemde Jeremy: “Ik ben anders gaan denken dan vroeger toch. Iets verstandig meer. De stress was minder.” Hij had het gevoel weer dingen te kunnen zien en verder te kunnen in het leven. En Benjamin vertelde dat het verhoogde inkomen hem de rust bracht die hij nodig had om na te denken: “Ja, dat opent gewoon deuren die normaal gesloten blijven, omdat je gewoon het geld niet hebt.” Naast de praktische uitwerking van het verhoogde inkomen, namelijk meer bestedingsruimte, bood het extra geld sommige deelnemers dus ook meer mentale ruimte waardoor zij andere levenspaden voor zich konden zien dan het criminele pad.

Waar een aantal deelnemers er vrede mee hadden dat de pilot stopte, gaven anderen aan dat ze de pilot graag zouden zien doorlopen. En niet alleen voor zichzelf, maar ook voor anderen. Zo wenste Thomas het toe aan andere mensen die in een benarde leefsituatie zaten. En Benjamin dacht met name aan de mede-deelnemers: “Ik vind het ook echt jammer dat het verdwijnt. Voor mezelf, maar ook voor de anderen in het project, die zitten op hetzelfde punt als mij en die zien ook wel dat ze het niet gaan redden. Die belanden misschien in de criminaliteit terug. Ik acht die kans best aanwezig.” (Zie ook paragraaf ‘Tijdelijkheid van de pilot’ op pp. 108 voor meer informatie over de angst voor terugval in delictgedrag na het stoppen van de pilot).

Tot slot vroegen wij de deelnemers om tips over de organisatie van de pilot en de toekomstige projecten. Enkele deelnemers wisten niet zo goed wat ze hierop moesten antwoorden en een paar deelnemers gaven juist aan wat ze hadden gewaardeerd. Zo vertelde Thomas wat hij aan de interviews had gehad: “En ook zoals jullie het doen, je krijgt het [verhoogde inkomen], maar zoals jij komt: ‘hé hoe is het?’, vind ik echt supertof. Ja, want dat helpt ook iemand om in balans te blijven.” En Levi merkte op “dat er niet echt druk op de ketel gezet wordt” wat betreft het maken van interviewafspraken. Hij vond het fijn dat de afspraken in samenspraak werden gemaakt en dat hier ook enige mate van flexibiliteit in zat. Bijvoorbeeld als Levi een tijdje moeilijk bereikbaar was

of als hij, nadat de afspraak gemaakt was, uiteindelijk toch niet kon. Wij kregen daarnaast ook enkele tips, welke hieronder zijn opgesomd:

- *Manier van uitbetalen*

Bouw het verhoogde inkomen in de laatste maanden af. Of geef deelnemers de keuze: afbouwen of niet.

- Motivatie hiervoor: dan hebben deelnemers de tijd om te wennen aan een leven met weer minder inkomen en voelt de overgang minder abrupt.

- *Een vrijwillige tegenprestatie*

De pilot doorzetten onder voorwaarde dat er een vrijwillige tegenprestatie wordt gevraagd aan de deelnemers¹⁴.

- Motivatie hiervoor: Wanneer deelnemers een tegenprestatie wordt gevraagd, is makkelijker te verantwoorden dat zij langdurige financiële ondersteuning krijgen en hoeft de pilot niet tijdelijk te zijn.

- *Begeleiding*

Geef deelnemers begeleiding om hen op weg te helpen om hun doelen te realiseren. De mate van begeleiding die nodig is zal per deelnemer verschillen.

- Motivatie hiervoor: de deelnemer die deze tip gaf, noemde het verhoogde inkomen een “doeluitkering”. Hij kon zich voorstellen dat deelnemers moeite kunnen hebben met het formuleren van doelen en begeleiding kan hierbij helpen: “Misschien in een gesprek van ‘goh wat wil je bereiken?’.” Daarnaast gaven hij en een andere deelnemer aan dat sommige deelnemers vanuit hun leefsituatie moeite kunnen hebben met het opbrengen van discipline om het geld doelmatig en stapje voor stapje te besteden maar dat dit niet betekent dat ze de discipline niet hebben. Begeleiding zou ook hierin kunnen ondersteunen.

¹⁴ Dit lijkt echter niet voor alle deelnemers een haalbare kaart.

Het leven na de pilot

“Ik raak nu weer in de problemen. De burgemeester had ook kunnen zeggen: ‘Het gaat nu goed en de jongens maken nu geen bombarie op straat, dan kunnen ze wel vrijwilligerswerk doen en die 400 euro houden.’” – een van de deelnemers

Samengevat: Het leven na de pilot werd voor alle deelnemers gekenmerkt door meer moeite met rondkomen en een toename in financiële stress en zorgen. Sommige deelnemers waren hierdoor weer meer geneigd tot kortetermijnoplossingen zoals geld lenen, hosselen of diefstal, of gingen zwart werk doen om hun geldtekort te ondervangen. Ook zagen we bij meerdere deelnemers dat zij door de toegenomen geldstress een grotere kans hadden om weer in de problemen te komen doordat zij meer moeite hadden om hun emoties en agressie te reguleren. Daarnaast kon de stress ook (overlastgevende) gedragingen, voortvloeiend uit mentale ziektebeelden, triggeren. De combinatie van financiële stress en (aanhoudende) problemen die de deelnemers op andere leefgebieden ervoeren, maakte deelnemers kwetsbaarder voor terugval in oude gedragingen. Waar enkele deelnemers aan het einde van de pilot aangaven weer aan het werk te zijn, aan het werk te willen of een opleiding te willen volgen, leek de verwezenlijking van deze ontwikkelingswens een half jaar na afloop van de pilot nog steeds lastig of was er geen sprake meer van. Waar één deelnemer aangaf stappen te ondernemen richting werk, benoemden de overige deelnemers dezelfde soort drempels voor (arbeids)participatie als die genoemd werden tijdens de pilot.

Na het aflopen van pilot hebben wij de deelnemers nog een tijdje gevolgd om een beeld te krijgen van de duurzaamheid van de waargenomen effecten. In de volgende paragrafen beschrijven wij de ontwikkelingen vlak na, en een half jaar na de pilot. Omdat uit een deel van de verhalen naar voren komt dat deelnemers momenteel weer criminele activiteiten ondernemen of dit overwegen te gaan doen, is er ter bescherming van de deelnemers voor gekozen om in dit hoofdstuk geen namen te noemen.

Ontwikkeling in delictrisico de 1e maand na de pilot

Gedurende de eerste twee maanden na het aflopen van de pilot is onder acht deelnemers nog de FARE afgenomen. Hier komt een directe gemiddelde stijging van 19% in het delictrisico naar voren. Ook volgens de klinische beoordelaars is voor een aantal deelnemers het delictrisico gestegen. Opvallend was dat het met name op het gebied van financiën minder goed ging met deelnemers. Waar de dynamische delictrisico-indicator ‘Financieel wanbeleid’ gedurende de pilot met 61% was gedaald, laten de resultaten van de laatste FARE-meting zien dat er voor deze

indicator een toename is van 150% vergeleken met de laatste meting gedurende de pilot. De indicator Financieel wanbeleid is tevens ook de indicator waar de hoogste stijging in risico is te zien bij de laatste FARE-meting. Ook uit de mondelinge toelichting van deelnemers tijdens de laatste FARE-meting blijkt dat zij het financieel lastiger hadden. Zo moest een deelnemer voorafgaande aan de pilot goed afwegen waar wel en waar geen geld voor was. Sinds de stop van de pilot is de deelnemer weer in hetzelfde schuitje beland. De deelnemer kwam niet meer elke week uit met het weekgeld en had geld moeten lenen van een vriend. Of zoals de deelnemer het zelf omschreef: “Eten kopen is nu weer een struggle.” Het gebrek aan geld gaf stress en de deelnemer dacht erover om weer op illegale wijze aan geld te komen. Volgens de GGZ-hulpverlener die de meting had afgenomen leek het recidiverisico bij deze deelnemer sinds de beëindiging van de pilot toe te nemen door toenemende financiële druk, wat spanning gaf en waardoor de emotieregulatie van de deelnemer leek te verslechteren. Ook enkele andere deelnemers waren weer meer geneigd tot kortetermijnoplossingen zoals geld lenen, hosselen of diefstal, of gingen zwart werk doen om wat geld bij elkaar te krijgen. Voor één deelnemer liep na het aflopen van de pilot de frustratie vaak op. Deze deelnemer handelde volgens de begeleider impulsief en was makkelijk te provoceren. Het beëindigen van het pilotgeld leidde in de eerste periode na de pilot tot een verslechtering op het vlak van de impulscontrole van deze deelnemer.

Ontwikkelingen een half jaar na de pilot

In juli 2022 hebben wij zeven van de tien deelnemers die tot het einde van de pilot hebben deelgenomen telefonisch kunnen bereiken om te vragen hoe het met hen ging (drie deelnemers waren onbereikbaar). Wij vroegen hen hoe ze de eerste maanden na het aflopen van de pilot hadden ervaren, of ze naast hun uitkering en leefgeld nog op een andere manier in hun inkomen hadden voorzien en of er verder nog ontwikkelingen hadden plaatsgevonden gedurende het afgelopen half jaar.

Moeite met rondkomen

Voor iedereen was het verschil in inkomen direct merkbaar toen de pilot was gestopt. De deelnemers moesten weer proberen rond te komen van een paar tientjes leefgeld per week en dat was lastig. Of in de woorden van de deelnemers: “erg moeilijk”, “zwaar”, “echt heel moeilijk” en “klote”. Sommige deelnemers noemden dat de gestegen voedsel- en energieprijzen extra drempels opwierpen om maandelijks rond te kunnen komen.

Per deelnemer verschilde het in welke mate rondkomen lastig was. Een aantal deelnemers gaven aan dat ze zich wel konden redden ondanks dat ze moesten letten op wat ze uitgaven en dat ze niet alles wat zij nodig hadden konden aanschaffen. Zo noemde een deelnemer: “Je hebt het gewoon

zwaarder, je hebt minder geld en alles is duurder geworden. Ja ik doe mijn best.” Een andere deelnemer vertelde dat hij niet altijd rondkwam maar dat dit voor hem geen aanleiding gaf om bijvoorbeeld te gaan stelen, iets waar hij vlak voor afloop van de pilot bang voor was.

Uit de verhalen van andere deelnemers kwam naar voren dat zij dusdanig moeite hadden met rondkomen dat zij via zwart werk, criminaliteit of andere wegen hun geldtekorten probeerden te ondervangen. Zo vertelde een deelnemer dat zijn angst dat hij de energierekening niet meer kon betalen was uitgekomen en hij voorzag weer in de schuldsanering terecht te komen. Om beter rond te kunnen komen, deed hij zwart werk. Hij licht toe: “Er zijn momenten geweest waar ik me gedwongen voel om te gaan werken, terwijl de zorg en iedereen zegt dat dat geen goed idee is.” Ook was hij van plan om een paar maanden elders te verblijven om te besparen op gas, water en licht. Een andere deelnemer noemde via zwart werk of criminaliteit wat hij te verdienen: “Het eten is al duurder dus je moet wat. Je moet wel gaan hosselen, kom op man. Dus ik overleef het wel hoor.” En de deelnemer die zijn arbeidscontract niet verlengd kreeg, meldde zich in zijn laatste werkweek ziek waardoor hij in de ziektewet belandde. Naar eigen zeggen deed hij dat vanwege psychische klachten die door zijn verhoogde stressniveau opspeelden. Vermoedelijk heeft de deelnemer zich ook ziekgemeld vanwege de gunstige financiële regeling die gepaard gaat met de ziektewet, waardoor hij beter zou kunnen rondkomen voor zichzelf en voor zijn gezin.

Twee deelnemers gaven aan dat zij het in het afgelopen half jaar nog wat breder hadden doordat ze het verhoogde inkomen hadden opgespaard. Uit het gesprek met een andere deelnemer kwam naar voren dat hij, met oog op zijn huidige moeite met rondkomen, wenste dat hij wat geld had gespaard: “Achteraf had ik gewoon geld opzij moeten zetten. Maar ja, dat weet je niet van tevoren.”

Oplopende (financiële) stress

De moeite met rondkomen die deelnemers ervoeren na de afloop van de pilot vertaalde zich naar meer geldzorgen en financiële stress. De toegenomen financiële stress maakte sommige deelnemers kwetsbaarder voor terugval in oude gedragingen waarbij ze bijvoorbeeld moeite hadden om hun emoties en agressie te reguleren. Ook kon het gedragingen die voortvloeiden uit mentale ziektebeelden triggeren. Zo benoemde een deelnemer dat hij door de toegenomen stress in de eerste maand nadat de pilot was gestopt al in de problemen was gekomen: “Het was heel zwaar. Van iets van 400 euro ging ik naar 50 euro. Dus dan eh ja... Akkefietje gehad natuurlijk door de stress en dat soort dingen. In die drie jaar was ik niet in aanraking met de politie gekomen. En nu dat alles weer over was. En stress, toen werd ik psychotisch en toen kwam ik in aanraking met de politie.”

Naast financiële problemen, ervoeren deelnemers ook spanningen en problemen op andere leefgebieden. Zo hebben twee deelnemers (nog steeds) problemen op het gebied van wonen. Een van hen ervoer veel woonoverlast in zijn pand en is bang zijn rust niet meer te kunnen bewaren, of zoals hij zelf aangaf: “Als ik blijf waar ik ben word ik gek (..) Ik wacht totdat ik het niet meer aankan, dan bel ik met de GGZ.” De andere deelnemer had nog steeds veel problemen in huis waar de huisbaas niets aan deed, zoals lekkages. Door lange wachttijden voor een nieuwe woning en een gebrek aan inkomen konden beiden moeilijk een nieuwe woning vinden. Ook kwam uit gesprekken naar voren dat mentale en fysieke gezondheidsklachten bij enkele deelnemers (nog steeds) het dagelijks leven beïnvloeden en/of het realiseren van ontwikkelingswensen belemmeren.

Ontwikkelingswensen op gebied van (arbeids)participatie

Aan de enkele deelnemers die aan het einde van de pilot aangaven weer aan het werk te zijn, aan het werk te willen of een opleiding te willen volgen vroegen wij hoe het met deze ontwikkelingswensen ging. Uit het gesprek met een deelnemer kwam naar voren dat hij nog steeds bezig was om deze wens stapje voor stapje te realiseren. Zo had hij met het verhoogde inkomen gespaard voor het kunnen halen van een rijbewijs omdat hij verwachtte meer kansen te hebben op een baan als hij kon autorijden. De deelnemer vertelde dat hij vlak na de pilot zijn theorie-examen had behaald en dat hij nog bezig was met rijlessen. Daarnaast was hij begonnen aan een VCA-opleiding, in de hoop dat hij met dit certificaat een betere kans zou maken op de arbeidsmarkt na jaren geen werkervaring te hebben opgebouwd. De deelnemer leek vastbesloten om werk te vinden, aangezien hij geen beroep wilde doen op de Voedselbank terwijl hij hier op basis van zijn inkomen wel aanspraak op kon doen: “Nee ik ben echt bezig met mezelf aan het klaar maken om weer aan het werk te gaan.”

Uit de gesprekken met de andere deelnemers kwam naar voren dat het nog steeds moeilijk was om wensen wat betreft (arbeids)participatie te verwezenlijken. Hiervoor kwamen dezelfde drempels naar voren als tijdens de interviews gedurende de pilot. De deelnemer die vlak voor afloop van de pilot aangaf nog geen nieuwe dagbestedingsplek te willen vanwege de onrust in zijn woonsituatie zag de situatie in zijn pand enkel verslechteren. De deelnemer had hierdoor veel stress en gaf aan het daardoor niet op te kunnen brengen om een nieuwe dagbestedingsplek te zoeken. Hij zat daarom nog steeds veelal thuis. De deelnemer die vlak voor de afloop van de pilot een baan had gevonden kreeg zijn arbeidscontract niet verlengd, omdat hij geen Verklaring Omtrent Gedrag (VOG) kon overleggen vanwege zijn verleden. Hoewel hij wel was aangenomen zonder VOG, werd nu zijn contact niet verlengd vanwege het ontbreken hiervan. De deelnemer gaf aan graag een eigen inkomen te verdienen maar schatte in dat het niet kunnen aanvragen van een VOG hem in de toekomst verder zal belemmeren in het vinden van een passende baan. Een andere deelnemer

zou een opleidingstraject tot schilder starten, maar dit is niet van de grond gekomen. Uit het gesprek werd niet duidelijk waarom. Volgens de deelnemer is zijn begeleider er nog mee bezig. De deelnemer die vertelde weer te zijn gaan “hosselen” om wat bij te verdienen, had eerder een sollicitatie gehad maar die baan was niet aantrekkelijk vanwege vervoerskosten en de angst voor het kwijtraken van zijn uitkering: “Ik kon in Amsterdam werken maar ik had gewoon vervoer nodig weet je (..) En als ik nu ga werken dan ben ik ook mijn uitkering kwijt. Dan moet ik mij de pleuris werken en dan krijg ik ook maar zoveel geld. Dus ik ga me niet eens druk maken. Het bevalt me wel zo. Ik doe dagelijks mijn ding en ga me er niet aan storen ofzo. Financieel red ik het wel hoor.”

5. Mediërende factoren

In de deelnemersverhalen zagen wij vier (contextgebonden) mediërende factoren die vermoedelijk van invloed waren op de potentieel verwachte uitwerking van het verhoogde inkomen. Deze mediërende factoren worden in dit hoofdstuk beschreven zoals ervaren door de deelnemers. Inzicht in deze factoren is van belang voor het ontwerp van eventuele gelijksoortige interventies in de toekomst.

Financieel bewind en moment van uitbetaling

“Kijk als jij weet van, je vangt de 23e dat is elke maand dezelfde datum, dan weet jij ook dat je gewoon je rekening kan betalen mocht dat nodig zijn of wat dan ook (..) kijk als er wordt gezegd vanaf het begin het wordt de laatste dag van de maand overgemaakt en dat gebeurt de eerste keer en daarna gebeurt het eerder, dat is toch verwarrend voor een mens.” – Kees

Samengevat: Hoewel het verhoogde inkomen een bijdrage leverde aan de afname van de schaarstebeleving, zagen we ook dat het ontvangen van het verhoogde inkomen voor een aantal deelnemers om verschillende redenen juist (financiële) spanningen kon oproepen. Dit hing samen met het moment van uitbetalen door de gemeente of bewindvoering die niet altijd volledig op de hoogte was van de betalingsconstructie rondom het verhoogde inkomen en/of er een ander (falend) beleid op nahield.

Uitbetaling van het verhoogde inkomen door gemeente

Het moment van het uitbetalen van het verhoogde inkomen vormde voor enkele deelnemers een punt van frustratie. De richtlijn voor het moment van uitbetaling van het verhoogde inkomen was storting van het geld op de laatste werkdag van de maand. In de praktijk betekende dit dat het geld niet op een vaste datum werd gestort. Dit was voor sommige deelnemers verwarrend en/of zorgde voor stress als zij ondanks het verhoogde inkomen aan het einde van de maand de eindjes aan elkaar moesten knopen. Waar het verhoogde inkomen veelal zorgde voor een afname in financiële stress gaf de manier van uitbetalen van het extra geld enkele deelnemers juist meer stress.

Uitbetaling en sparen van het verhoogde inkomen door bewind

Alle bewindvoerders waren tijdig geïnformeerd over de manier waarop zij dienden om te gaan met het verhoogde inkomen: het extra geld was in principe niet bedoeld om schulden af te lossen en zou volledig ter beschikking moeten staan van de deelnemers (behalve als de deelnemer dat anders wenste). Toch blijkt uit de interviews dat in een aantal gevallen het verhoogde inkomen door

bewindvoerders werd vastgehouden of zelfs werd gebruikt om schulden af te lossen. Ook komt uit de interviews naar voren dat sommige deelnemers (herhaaldelijk) de bewindvoerder eraan moesten herinneren om het verhoogde inkomen op de persoonlijke rekening te storten en soms moest hiervoor zelfs hulp worden ingeschakeld van de projectleiders om te bemiddelen. Daarnaast ervoeren verschillende deelnemers bemoeienis van de bewindvoerder bij de keuze waaraan zij het verhoogde inkomen spenderen. Wij vonden verschillende voorbeelden waaruit naar voren komt dat de manier waarop een bewindvoerder omging met het verhoogde inkomen kon zorgen voor stress en frustratie bij een deelnemer. De vraag is of de bewindvoering niet de volledige informatie heeft gehad, begreep, doorgaf aan collega bewindvoerders of er geen boodschap aan had.

Wanbeleid bewind

Enkele deelnemers hadden voorafgaande aan de pilot al slechte ervaringen met hun bewindvoering. Zo zijn Jeremy, Romano en Eva de dupe geworden van wanbeleid van hun bewindvoerders met hogere schulden als gevolg. Zo kwam bij Jeremy naar voren dat zijn vorige bewindvoerder hem had opgelicht. De bewindvoerder ging een grote lening aan om geld te verduisteren en betaalde ondertussen Jeremy's huur, zorgverzekering en enkele boetes niet waardoor hij met een grote schuld achterbleef. Jeremy nam tijdens de pilot een advocaat in de hand om het op te lossen maar het ging slecht met hem omdat hij bang was om weer opgesloten te worden. Het wanbeleid vanuit bewindvoering zorgde voor meer financiële stress en minder vertrouwen in bewindvoering.

Bij aanvang van de pilot hadden alle drie de deelnemers inmiddels een nieuwe bewindvoerder die hen toegewezen was nadat de misstanden van hun vorige bewind aan het licht waren gekomen. De overstap naar een nieuw bewind zorgde niet altijd voor verbetering. In het geval van Romano, die bij aanvang van de pilot al zo'n acht jaar onder bewind zat, waren er meerdere bewindvoerders geweest door wie zijn schulden waren toegenomen. Volgens Romano waren zijn schulden in totaal met enkele tienduizenden euro's gestegen. Door zijn uitzichtloze en alsmaar groeiende schuldenproblematiek voelde Romano zich depressief en had geldzorgen. Hij vroeg zich af: "Ik denk bij mezelf, hoe zit het met andere mensen, hoeveel andere mensen zijn op deze zelfde manier gedupeerd? Kijk, je kan nagaan dat ik van die vier of vijf bewindvoerders maar één goede bewindvoerder heb gehad. Dat is een schrijnend laag getal." Uiteindelijk kwam hij bij een bewindvoerder terecht die wel schulden afloste. Ook bij Eva leek de overstap naar een nieuw bewind niet automatisch te betekenen dat alles op rolletjes zou lopen. Zo moest ze gedurende de pilot elke maand achter haar bewindvoerder aan om te zorgen dat ze haar verhoogde inkomen ontving. Ook had ze het idee dat haar schulden niet werden afbetaald omdat ze brieven ontving

van nieuw gemaakte schulden¹⁵. Daarnaast werd haar verhoogde inkomen gedurende twee maanden ingehouden vanwege verhuiskosten, wat haar meer financiële stress gaf. Bewindvoering wordt veelal gezien als de oplossing voor mensen die terecht zijn gekomen in benarde financiële situaties en hier niet zelf uit kunnen komen. Uit verhalen van enkele deelnemers blijkt dat bewindvoering niet in alle gevallen problemen oplost maar deze juist verergert en dat dit vaak te laat aan het licht komt.

Ook uit onderzoek van de ombudsman (2020) is gebleken dat sommige bewindvoerders hun taken niet goed uitvoeren waardoor mensen jarenlang blijven hangen in schuldsituaties. In maart 2022 werd in een ronde van Kamervragen naar aanleiding van een nieuwsbericht aan de minister van Rechtspleging en Rechtshandhaving gevraagd of er meer situaties bekend zijn waarbij bewindvoerders dergelijke bedragen van hun cliënten afhandig hebben gemaakt. Uit de beantwoording (Directoraat-Generaal Rechtspleging en Rechtshandhaving 2022) blijkt dat malafide handelingspraktijken onder bewindvoerders niet als structureel probleem wordt gezien. Er zouden sinds 2019 slechts drie gevallen bekend zijn van bewindvoerders die misbruik maakten van personen die onder beschermingsbewind stonden. Op basis van de verhalen van de deelnemers vragen wij ons werkelijk af of er voldoende zicht is op de omvang van dit probleem en het handelen van bewindvoerders in de praktijk.

¹⁵ Het is niet duidelijk of de nieuwe schulden voortkomen uit beleid van Eva haar bewind of dat de schulden ontstaan zijn door aankopen die Eva heeft gedaan.

“Ja ik wil toch therapie en goede hulp... zodat ik ook weer verder kan.”

Eva | vrouw | begin 40 | alleenstaand | vmbo

Eva groeit op in een hecht, liefdevol gezin. Na de middelbare school gaat Eva werken. Ze heeft de wens een vervolgopleiding te volgen, maar dit komt niet van de grond wanneer haar beide ouders in haar twintiger jaren sterven. Na de dood van haar moeder gaat het mentaal niet goed met Eva en ze wordt uiteindelijk arbeidsongeschikt verklaard. De hechte, liefdevolle sfeer uit haar gezin vindt Eva zelf niet in relaties. Ze heeft verschillende instabiele relaties waarin partners haar mishandelen (zowel psychisch als lichamelijk). Eva krijgt twee kinderen die elk een andere vader hebben. Beide kinderen wonen bij hun vader. Over één kind is Eva het gezag verloren. Bij haar andere kind is jeugdzorg betrokken. Eva begrijpt zelf niet wat er mis is gegaan. Eva kent geen verleden met politie en justitie, totdat ze een voorwaardelijke veroordeling krijgt voor het vergrijp van zware mishandeling en gijzeling. Volgens Eva zijn dit valse beschuldigingen. Eva komt in zorg bij het Forensisch ACT en krijgt reclasseringstoezicht en een taakstraf opgelegd. Eva wordt gediagnosticeerd met een depressieve stoornis, een borderline stoornis, PTSS en een LVB.

Bij aanvang van de pilot heeft Eva schulden en staat ze onder bewind. Haar vorige bewindvoerder voerde wanbeleid waardoor haar schulden groeiden. Eva komt moeilijk rond van haar leefgeld. Ze heeft vaak geen geld over om naast voedsel nog andere dingen te kopen. Als ze verzorgingsproducten als maandverband, shampoo of wasmiddel aanschaft, zit ze met een dilemma: "Wat moet ik dan gaan eten?" Het wordt helemaal lastig als er onvoorziene kosten bijkomen, zoals ziektekosten voor haar kat of voor haarzelf. Naast geldzorgen ervaart Eva verschillende gezondheidsproblemen en is zij voornamelijk thuis. Het liefste wil ze zich weer gezond voelen, weer midden in het leven staan en haar kinderen weer zien.

Eva haar leven wordt gedurende de pilot vanwege haar gezondheidsproblemen steeds kleiner en speelt zich vooral binnenshuis af. Ze vindt persoonlijke verzorging en hygiëne belangrijk en streeft er elke dag naar hieraan te werken. Haar energie laat dat nog net toe, al moet ze in het laatste jaar van de pilot soms op een stoel onder de douche. Het verhoogde inkomen maakt het mogelijk dat ze maandverband en andere basis verzorgingsproducten kan kopen. Dat ze op deze manier nog voor zichzelf kan zorgen houdt haar enigszins op de been. Zo kan Eva zich nog waardig voelen over zichzelf als persoon, als vrouw. Het verhoogde inkomen geeft Eva dus wat meer financiële rust, maar deze rust is fragiel en zo doorbroken. Dit komt onder andere naar voren wanneer haar bewindvoerder na haar verhuizing twee maanden het verhoogde inkomen niet uitbetaalt onder het mom van verhuiskosten. Ze maakt zich direct zorgen over hoe ze haar persoonlijke verzorging kan blijven bekostigen. "Ik ben ook een vrouw (..) als ik bijvoorbeeld, je menstruatie hebt dan heb ik ook mijn dingen nodig dan red ik het nooit. Dus dan, waar moet ik het dan van doen? Dan kan ik weer geen boodschappen halen bijvoorbeeld. Dat gaat niet." Daarnaast moet Eva elke maand achter haar bewindvoerder aan om het verhoogde inkomen te ontvangen en heeft ze het gevoel dat ook deze bewindvoerder er een potje van maakt, onder andere omdat ze brieven ontvangt van nieuw gemaakte schulden. Eva heeft geen inzicht in haar geldzaken dus ze kan het niet controleren. Ze hoopt dat de hulpverlening haar hiermee kan helpen, maar realiteit is dat Eva gedurende de pilot geen stabiele zorg ontvangt en er dus ook niemand is die met haar mee kijkt en Eva kan vertellen wat er precies gebeurt.

De laatste anderhalf jaar gaat Eva haar gezondheid nog verder achteruit. Daarnaast mist Eva een stabiel sociaal netwerk. Ze heeft wel wat contacten, maar die bieden geen langdurige stabiliteit of steun. Ook mist ze haar kinderen heel erg. Dat ze zo slecht contact met hen heeft zit haar "heel erg dwars. Het doet me echt zeer (..) dat blijft, daar ben ik moeder voor denk ik. Ik snap echt niet wat ik verkeerd gedaan heb". Door haar kwetsbaarheid kan ze zich niet goed verweren en verschillende personen uit haar netwerk maken

Onvervulde zorgbehoeften

"Ja ik wil toch therapie en goede hulp... zodat ik ook weer verder kan." - Eva

Samengevat: Sommige deelnemers ervoeren drempels om toegang tot de zorg te krijgen waar zij behoefte aan hadden. Veelal bood het verhoogde inkomen wat verlichting op het gebied van schaarstebeleving, maar werd de gewenste maar onvervulde hulp door deelnemers gezien als essentieel om neerwaartse spiralen te doorbreken en/of vooruit te komen in het leven. Van tevoren verwachte effecten van de pilot bleven bij deze deelnemers dan ook (grotendeels) uit. Deelnemers noemden verschillende (interacterende) verklaringen voor het ervaren van ontoereikende zorg: het vermogen om hulp te vinden, wachttijden in de zorg, het niet kunnen betalen van de zorgkosten, geen aansluiting tussen zorgaanbod en zorgbehoeftes en een verloren vertrouwen in hulpverlening.

Uit de verhalen van de deelnemers komt naar voren dat een aantal deelnemers een onvervulde zorgbehoefte had en zij zagen de hulp die zij graag zouden ontvangen als essentieel om vooruit te komen in het leven. Bij deze deelnemers bood het verhoogde inkomen veelal wel een afname in de schaarstebeleving, maar aangezien deze deelnemers ondersteuningsbehoeften op andere leefgebieden dan financiën hadden, hielp het verhoogde inkomen niet om de neerwaartse spiraal waar zij in terecht waren gekomen te doorbreken. Zo bleek bijvoorbeeld uit de verhalen van Eva en Menno dat zij gedurende de pilot ervoeren geen toegang te hebben tot voor hen toereikende geestelijke gezondheidszorg, waardoor zij gedurende de pilot steeds meer achteruitgingen. Van tevoren verwachte effecten van de pilot wat betreft het vervullen van behoeftes op hogere niveaus bleven bij deze deelnemers dan ook (grotendeels) uit. In de verhalen van de deelnemers kwamen verschillende (interacterende) drempels naar voren die deelnemers ervoeren voor toegang tot zorg waar zij behoefte aan hadden:

Vermogen om hulp te vinden en wachttijden

Zodra deelnemers uit zorg waren bij het Forensisch ACT was het soms lastig om weer in zorg te komen zodra zij daar weer behoefte aan hadden. Zo bleek bijvoorbeeld uit het verhaal van Jeremy dat het hem niet lukte om weer hulp te krijgen toen hij een terugval kreeg nadat hij tijdens de pilot uit zorg was gegaan bij de GGZ. Het lukte hem niet om zelfstandig te navigeren in het bureaucratische zorglandschap en om de benodigde doorverwijzing te krijgen. Ook de lange wachttijden beperkten voor deelnemers, zoals Jan, Eva en Menno de toegang tot geestelijke gezondheidszorg.

Zorgkosten

Soms kon het verhoogde inkomen niet alle behoeftes aan zorg vervullen, bijvoorbeeld doordat zorg die sommige deelnemers behoefte buiten het basispakket van hun zorgverzekering viel. Zo had Romano al lange tijd baat bij fysiotherapie, maar ook gedurende de pilot had hij hier geen geld voor. Hij bleef daardoor last houden van lichamelijke klachten, was minder mobiel en omdat hij een tijd lang geen zicht had op verbetering zag hij in die periode van de pilot de toekomst somber in.

Aansluiting tussen zorgaanbod en zorgbehoefte

De inschatting van het Forensisch ACT-team wat betreft de zorgbehoefte van een deelnemer kwam niet altijd overeen met de zorgbehoefte die een deelnemer tijdens de interviews aangaf te hebben. Een voorbeeld hiervan is Jan, bij wie de zorg gedurende de pilot steeds meer werd afgeschaald omdat zijn recidiverisico als laag werd bestempeld. Jan had echter nog wel behoefte aan hulpverlening omdat hij zich veel zorgen maakte en bang was voor terugval. Hoewel specialistische zorg in zijn geval niet meer noodzakelijk was, had hij door voorbenoemde wachtlijstproblematiek geen toegang tot lichtere zorg in aansluiting op zijn behoeften.

Daarnaast leken de psychische problematiek en persoonlijkheidsstructuren waarvoor deelnemers hulp behoefden soms drempels op te werpen voor het ontvangen van zorg. Voor sommige deelnemers leek het vermogen van het zorgsysteem om hulp te bieden niet altijd aan te sluiten op hun behoeftes en tegelijkertijd leek het vermogen van de deelnemers om hulp te ontvangen soms niet te voegen naar de manier waarop het zorgsysteem was ingericht. Wat hierin soms ook meespeelde was de moeite die enkele deelnemers hadden met de wisseling in cliëntbegeleiders, helemaal als de “klik” die een deelnemer had met een eerdere cliëntbegeleider er niet was met de nieuwe cliëntbegeleider.

Vertrouwen in de hulpverlening

Hoewel veel deelnemers zich positief uitspraken over de zorg die zij ontvingen van het Forensisch ACT (zie ook de paragraaf ‘Uit zorg bij het Forensisch ACT’ op pp. 49) zagen wij bij enkele deelnemers dat zij niet tevreden waren met de geestelijke gezondheidszorg. Zo voelden Menno en Eva zich niet geholpen. En naarmate de tijd verstreek waarin deelnemers zich niet geholpen voelden, nam het vertrouwen in hulpverlening af en namen stress en moedeloosheid toe. Zo leek Menno al aan het begin van de pilot zijn vertrouwen in de hulpverlening verloren te zijn en bij Eva groeide dit gedurende het eerste jaar. Het wantrouwen in hulpverlening kon de interactie tussen deelnemer en hulpverlener soms nog complexer maken dan deze al was. Het verhaal van Menno illustreert dit. Menno worstelde al van jongs af aan met psychische aandoeningen. Na jarenlange

zorg van de GGZ had hij zich vrijwillig bij de forensische tak aangemeld in de hoop dat zij met hun ambulante aanpak op cruciale momenten konden ingrijpen en daarmee zijn destructieve gedrag konden inperken. Vlak na aanvang van de pilot stopt zijn vaste cliëntbegeleider en vanaf dat moment was voor Menno niet duidelijk wie zijn nieuwe cliëntbegeleider zou zijn. Voor zijn gevoel was de GGZ er niet voor hem of ze waren telkens te laat. Dit gaf hem het idee dat andere cliënten altijd voorrang kregen omdat hij vrijwillig in zorg was: "Ik heb geen titel of geen artikel of iets dergelijks, ik heb er geen moer aan. Ik moet zover gaan dat ik iets moet doen waar ik spijt van krijg en dan komen hun [ambulante Forensische zorg] nog effetjes." Omdat Menno zich niet geholpen voelde door de GGZ voelde hij zich soms genoodzaakt om het noodnummer van de politie te bellen als hij dacht dat hij zou ontsporen. Daarnaast uitte Menno's onvrede over de GGZ zich in wantrouwen en weerstand tegen de hulpverlening. Waar het voor de GGZ een uitdaging was om Menno zorg te bieden vanwege gedrag voortvloeiend uit zijn mentale problematiek, ervoer Menno zich niet gehoord en gezien en wierp zijn wantrouwen jegens de hulpverlening meer drempels op voor behandeling. Zo zette hij zich een tijdje af tegen zijn psychiater, was hij volgens een cliëntbegeleider een periode niet afspraaktrouw en bood hij weerstand tegen de nieuwe zorgorganisatie die de zorg van de GGZ zou overnemen. Ondanks Menno's onvrede over de hulpverlening wilde hij nog steeds graag geholpen worden om zijn gedrag te veranderen. Zijn onvermogen om zelf te veranderen en het gevoel er alleen voor te staan, maakte het leven voor Menno ondragelijk. "Ik haat mijzelf, ik walg van mijzelf af en toe, ik vind het zo vreselijk wat ik mensen aandoe die het niet verdienen. Terwijl ik eigenlijk een hele lieve jongen ben, maar gewoon niet meer kan weetje [Menno huilt]. Ik trek het al veel te lang niet meer weet je."

Complexe relatie tussen cliënt en hulpverlening

Het verhaal van Eva en Menno illustreert hoe complex de interactie tussen cliënt en hulpverlening kon zijn. Vanuit het perspectief van Eva en Menno liet de GGZ hen in de steek. Vanuit het perspectief van het Forensisch ACT was het heel lastig om Eva en Menno zorg te bieden doordat cliëntbegeleiders in de vele pogingen die zij deden moeilijk contact met Eva en Menno kregen vanwege zorgmijndend gedrag en doordat gedrag kenmerkend voor het ziektebeeld waar zij hulp voor behoefden een behandeling juist kon belemmeren. De complexe relatie die Eva en Menno gedurende de pilot met de hulpverlening hadden, legt bloot voor welke uitdagingen het Forensisch ACT staat: hoe bied je (bemoei)zorg aan mensen die aangeven hier sterke behoefte aan te hebben maar tegelijkertijd nauwelijks tot niet bereikbaar of benaderbaar zijn? En hoe kun je vervolgens voorkomen dat cliënten het vertrouwen in hulpverlening verliezen (iets wat meer drempels op kan werpen voor behandeling)?

Repressie door politie

“Ik zie het een beetje ook als uitlokking af en toe weet je. Expres naar me kijken en dingen en zo. Ze vallen niet alleen mij ook lastig, maar ook mijn vriendin. Dan gaan ze voor de deur staan en zeggen ze ‘de zaken gaan goed hé’. Het is een beetje een machtspelletje.” – Levi

Samengevat: Sommige deelnemers hadden tijdens de pilot negatieve ervaringen met de aanpak vanuit de politie. Ze hadden het gevoel extra in de gaten te worden gehouden en/of onnodig veel gecontroleerd en aangesproken te worden. De werkwijze van de politie werd door deelnemers ervaren als uitlokking en opjaging en ook cliëntbegeleiders beaamden dat hier tot zekere hoogte sprake van was. Daar het handelen van de lokale politie invloed had op het welzijn van de deelnemers, heeft de aanpak van de politie invloed gehad op de potentiële uitwerking van het verhoogde inkomen.

Ervaringen deelnemers

De deelnemers die zich negatief uitten over de aanpak van de politie gaven elk aan eigenlijk niet meer in de problemen te willen komen en het liefste contact met politie en justitie te vermijden. Soms lukte dit niet door een terugval in normoverschrijdende gedragingen, maar uit hun verhalen komt ook naar voren dat de politie (herhaaldelijk) contact met hen leek te zoeken vanwege hun profiel. Zo ervoer Levi dat hij vanwege zijn verleden en zijn uiterlijk al een streepje achter had bij de politie en ze hem daarom in de gaten hielden. Zo werd hij vaak aangesproken of aangehouden en stond er herhaaldelijk politie bij hem in de straat, omdat ze zijn catering aan huis interpreteerden als drugshandel. Ook Kees ervoer een periode tijdens de pilot dat hij in de gaten werd gehouden door de politie, net zoals vroeger, zonder dat daar directe aanleiding voor was. Ze stopten voor zijn huis en keken bij hem naar binnen. In het geval van Floris uitte de werkwijze van de politie zich in herhaaldelijke aanhoudingen door dezelfde agent tijdens het autorijden. Hierbij werd er steeds THC en amfetaminen gevonden, welke medicijnen waren die Floris door de psychiater voorgeschreven kreeg. De politie leek daar geen boodschap aan te hebben en legde Floris telkens een boete op en uiteindelijk ook een taakstraf. De optelsom van aanhoudingen zorgde ervoor dat het rijbewijs van Floris niet verlengd werd. Floris raakte verder in de problemen tijdens de Covid-19 pandemie; hij wilde geen mondkapje op in het openbaar vervoer omdat hij dacht dat het slecht voor hem zou zijn. Om toch naar zijn werk en partner te kunnen nam hij de auto, welke vervolgens in beslag werd genomen omdat Floris werd aangehouden en geen rijbewijs kon overleggen aangezien deze niet was verlengd. De bovengenoemde deelnemers ervoeren de aanpak vanuit de politie als uitlokkend of zelfs opjagend en cliëntbegeleiders beaamden dat hier tot op zekere hoogte

sprake van was. Zo omschreef een van de cliëntbegeleiders: *“In het algemeen lijkt de aanpak van de politie in Den Helder wel te zijn dat onze cliënten worden opgejaagd en heel veel in de gaten en staande worden gehouden.”*

Averechtse aanpak

De bejegening en werkwijze van de politie had invloed op het welzijn van de deelnemers. Zo gaven Levi en Kees aan hierdoor meer prikkelbaar te zijn en dat het de kans vergrootte dat ze sneller uit hun slof zouden schieten. Zo vertelde Kees: *“Als je nu [naam psycholoog] belt kan ik al vertellen wat zij gaat zeggen. Ze [politie] mogen hier niet komen, ze mogen hier niet kijken, ze mogen me niet aanspreken, ze moeten mij met rust laten. Want je maakt me gefrustreerd, ik word kwaad en ik word agressief. Dus met andere woorden, ze lopen mij uit te dagen voor iets wat er niet is.”* In het geval van Floris werden frustraties over de constante aanhoudingen geuit middels een bedreiging naar de desbetreffende agent. En doordat hij zich opgejaagd voelde door de politie, voelde hij zich niet meer prettig in zijn woonplaats en wilde hij graag verhuizen naar een andere gemeente. Ervan uitgaande dat de controlerende aanpak van de politie met alle goede bedoelingen werd uitgevoerd, had het ook een averechts effect; deelnemers werden er prikkelbaar en gefrustreerd van waardoor ze meer moeite hadden om hun emoties en agressie te reguleren.

De ervaringen en aanvaringen die sommige deelnemers hadden met de politie leidden niet alleen tot frustratie bij henzelf, maar ook bij hun cliëntbegeleiders. Het had namelijk ook effect op het behandeltraject. Naar aanleiding van deze ervaringen zijn de projectleiders en daarnaast ook een cliëntbegeleider tijdens de pilot in gesprek gegaan met de lokale politie.

“Het is niet dat je ervoor kiest, het is gewoon de omgeving waarin je bent opgegroeid.”

Levi | man | eind 20 | in relatie | mbo

Levi verhuist als kind naar Nederland. Hij groeit op in een familie waar niet veel geld is en in een omgeving waar criminaliteit deel uitmaakt van het straatbeeld. Als oudste kind voelt hij zich verantwoordelijk en gaat hij “foute dingen” doen om aan geld te komen voor het gezin. Het loopt al snel uit de hand en hij komt rond zijn 10^e voor het eerst in aanraking met politie en verschillende jeugdinstanties. Na het verlies van een dierbare heeft hij overal “schijt aan” en raakt verder in de problemen. Thuis is hij onhandelbaar en eind tienerjaren wordt hij opgepakt voor verdenking van tientallen delicten, veelal overvallen. Hij krijgt een taakstraf, welke een “mega stempel” op hem drukt en hij gaat verder de fout in. Voor zijn 20^e levensjaar komt hij vast te zitten voor een paar maanden en kort daarna moet hij voor een aantal jaar de gevangenis in. Na zijn detentie komt Levi in zorg bij het Forensisch ACT. Levi heeft moeite met agressieregulatie en ervaart PTSS-klachten door gebeurtenissen in het verleden. Naast een vermoeden van PTSS wordt ADHD bij Levi gediagnosticeerd. Als Levi klaar is met zijn behandeling wordt hij uitgeschreven, maar hij wordt in datzelfde jaar alweer aangehouden vanwege een geweldsincident. Levi wil contact met justitie vermijden en niet meer in de problemen raken. Daarom doet hij een verzoek om weer in zorg te komen bij het Forensisch ACT en onder reclasseringstoezicht te komen.

Aan de start van de pilot wenst Levi zich een “normaal leven”. Om dit te verwezenlijken is hij voor de pilot een eigen onderneming gestart om zelf geld te verdienen, maar Levi bevindt zich nog steeds in een instabiele situatie waarin hij veel schulden en geldzorgen heeft. Hij heeft geen hoop voor de toekomst en is bang weer terug te vallen in criminele activiteiten om aan geld te komen. Kort na de start van de pilot stopt Levi met zijn eigen onderneming vanwege de financiële stress en druk die het hem bezorgt. Met de komst van het verhoogde inkomen ervaart Levi al snel minder financiële zorgen en stress. Halverwege het eerste jaar van de pilot gaat hij onder bewind en in de schuldsanering, wat hem nog minder financiële stress geeft. Het geeft Levi rust dat zijn schulden worden afgelost. Zo kan hij daarna weer met een schone lei beginnen. Het verhoogde inkomen biedt Levi wat meer bestedingsruimte naast het leefgeld dat hij ontvangt en hij ervaart goed te kunnen rondkomen. Hij heeft geld voor de zorg van zijn kind, kan sinds jaren op vakantie en spaart voor het eerst in zijn leven. Door meer bestedingsruimte en overzicht in zijn geldzaken wordt hij niet getriggerd om foute dingen te doen voor geld: “Als je toch elke keer een brief krijgt van nu 300 betalen nu die 500 euro betalen, ja vroeger deed ik er allemaal fouten dingen ervoor, als ik die brief kreeg, helemaal in de stress, ik ga naar buiten, ga ik fouten dingen doen om het te gaan betalen en eindstand word ik opgepakt dus dan krijg ik het dubbel.” De afname in stress zorgt er ook voor dat hij minder prikkelbaar is en minder snel uit zijn slof schiet.

Levi wil graag zijn eigen geld verdienen, maar dit komt gedurende de pilot nauwelijks van de grond. In het eerste half jaar van de pilot vindt hij een baan, maar als kort daarna zijn rijbewijs wordt geschorst, moet hij stoppen omdat hij niet meer naar zijn werk kan komen. In het tweede jaar is Levi vooral aan huis gebonden door een botbreuk, het gemis van een rijbewijs en de Covid-maatregelen. Ook lopen de gemoederen tussen hem en zijn ex, de moeder van zijn kind, hoog op waardoor ze nieuwe omgangsregelingen moeten opstellen. Dit is voor hem een lastige periode. Om toch iets om handen te hebben start hij een catering aan huis, maar de politie interpreteert dit als drugshandel waardoor Levi er al snel weer mee stopt want hij wil geen gedoe. Voor Levi voelt het als de zoveelste keer dat de politie hem controleert en onterecht beschuldigt. Levi heeft nare ervaringen met de manier waarop de politie hem bejegt. Als reactie hierop is hij eerder geneigd uit zijn slof te schieten en raakt hierdoor sneller in de problemen. Maar Levi wil niet in de problemen raken en heeft zijn eigen manieren gevonden om te kalmeren en problemen te voorkomen. Zo rookt Levi vrijwel elke dag een joint omdat het hem helpt rustig te worden. Op dagen dat Levi veel stress of frustratie voelt

blijft hij zoveel mogelijk binnenshuis omdat hij buitenshuis getriggerd kan worden tot agressief gedrag en dat wil hij voorkomen. Daarnaast heeft het verhoogde inkomen ook een stressverlagend effect doordat het de structurele geldzorgen die Levi voor de pilot ervaarde weg heeft genomen. Op het gebied van recidive lijken er halverwege het tweede jaar van de pilot geen hoge risico's meer te zijn waardoor de reclassering haar toezicht na tien jaar stopt. Ook krijgt Levi geen directe zorg meer vanuit de GGZ. Wel wordt Levi nog een aantal maanden regelmatig gebeld door een cliëntbegeleider om te horen hoe het met hem gaat.

In het derde jaar voelt Levi zich weer beter in zijn vel; hij is mobieler na herstel van zijn botbreuk en hij heeft zijn rijbewijs terug. Hij wil alleen nog geen nieuwe baan zoeken, want hij is vanwege een familielid en zijn partner voorzichtig vanwege Covid en wil niet met te veel nieuwe mensen in aanraking komen. Wel gaat hij weer frequent sporten en krijgt weer meer conditie na een lange periode thuis te hebben gezeten. Na herhaaldelijke bemiddeling van de cliëntbegeleider tussen Levi en de politie heeft Levi in het derde jaar veel minder negatieve ervaringen met de politie en wordt hij nauwelijks nog aangehouden. Door zijn PTSS, zijn tijd in detentie en de vervelende ervaringen met politie sinds hij uit detentie is, ervaart Levi nog wel angst om weer aangehouden te worden of opgepakt te worden en dit uit zich soms in veel spanningen en hoge alertheid. Eind van het derde jaar volgt er nog een tegenslag voor Levi wanneer hij erachter komt dat het verhoogde inkomen wat hij had opgespaard als buffer voor na de pilot door een schuldeiser is geïnd terwijl dit eigenlijk niet zou mogen. Levi heeft hierna wel weer wat kunnen sparen, maar dit is niet zo'n grote buffer als hij eerst had. Levi baalt ervan, maar het lijkt geen effect te hebben op zijn financiële schaarste beleving.

Ondanks tegenslagen die Levi gedurende de pilot ervaart, helpt het verhoogde inkomen hem om rustig te blijven en toe te werken naar een 'normaal' leven, doordat het extra geld hem meer financiële ruimte en perspectief biedt. "Het helpt me natuurlijk elke maand, weetje, ook al dat ik het niet zie, maar ik weet het wel. Weten vind ik toch belangrijker. Er wordt gedaan wat ik toch voor ogen had om later toch een normaal leven te leiden. Dat als ik een baan heb, dit en dat, dat ik ook een huis kan kopen." Een leven waarin Levi een stabiele basis heeft en voor zijn kind kan zorgen. Waar hij zijn eigen geld verdient en niet zijn hand op hoeft te houden. Een leven zonder contact met justitie en politie. Een leven dat hij vanuit zijn jeugd en tienerjaren niet kent en dat generaties voor hem ook niet hadden. Voor aanvang van de pilot durfde hij niet te zeggen of zijn leven ooit op orde zou komen en gedurende de pilot verandert dit; hij heeft hoop en een positieve kijk op de toekomst. Voor Levi was het gedurende de pilot duidelijk dat het na drie jaar zou stoppen en zijn wens om dagbesteding en het aflopen van de pilot stimuleren hem om te gaan solliciteren, waardoor hij aan het einde van de pilot een nieuwe baan vindt.

Covid-19 pandemie

“Het is niet zo druk op straat. Voor mij is dat beter. Ja of ik moet een eilandje kopen voor mezelf.”

– Thomas

De eerste Covid-19 golf brak uit aan het begin van het tweede jaar van de pilot. De invloed die de Covid-19 pandemie had op het dagelijks leven en welbevinden van de deelnemers verschilde. Op enkele deelnemers had Covid-19 weinig effect omdat zij al voor een groot deel in sociale isolatie leefden. Sommige deelnemers gaven aan meer rust te ervaren door de komst van Covid-19, bijvoorbeeld vanwege minder sociale interactie en activiteiten, een stiller straatbeeld en rustigere supermarkten. Voor andere deelnemers gold dat Covid-19 de psychische kwetsbaarheid juist vergrootte. Zo hadden sommige deelnemers moeite met de beperkende maatregelen. Ook misten enkele deelnemers sociale interactie en activiteiten. Bijvoorbeeld vanwege het weggefallen van dagbesteding, het vrienden-voetbalteam dat niet meer bij elkaar mocht komen of wanneer een deelnemer vanwege de eigen kwetsbare gezondheid (of die van iemand uit het sociale netwerk) beperkte bewegingsvrijheid had. Voor enkele deelnemers was het makkelijker om minder uit te geven en/of alcohol te drinken, aangezien winkels en kroegen gedurende de Covid-maatregelen grotendeels gesloten waren. In andere enkele gevallen zorgde de Covid-pandemie er (deels) voor dat ontwikkelingswensen van deelnemers uitgesteld moesten worden, bijvoorbeeld wanneer een deelnemer aan rijlessen wilde beginnen of graag een eigen inkomen wilde verdienen.

6. Organisatorische en procesmatige uitdagingen

Uitval deelnemers

“[Ik vertrek] om aan me eigen te denken, aan mijn eigen rust, aan me eigen toekomst en gezondheid. Het gaat hier niet goed (..) Dat het geld wegvalt dat is kut, niet leuk, maar ik moet wat, ik ga mezelf niet de dood in jagen om dat kankergeld te blijven krijgen om hier mezelf dood te laten gaan om hier ongelukkig te zijn.” – Kees

Samengevat: Gedurende de pilot zijn in totaal vier deelnemers vroegtijdig uitgevallen. De uitval van deelnemers hing samen met het verbreken van de randvoorwaarden voor deelname aan de pilot: niet in detentie zijn en ingeschreven blijven binnen de gemeente. Wij vonden twee keerzijdes van de randvoorwaarde om in Den Helder ingeschreven te staan gedurende de hele pilot. Deze voorwaarde speelde bij een persoon namelijk woonfraude in de hand en had daarnaast als onbedoeld effect dat deelnemers werden gehinderd in hun ontwikkeling, bijvoorbeeld omdat ze elders een meer behulpzaam sociaal netwerk hadden of om andere redenen wensten te verhuizen.

De meeste deelnemers hebben drie jaar lang aan de pilot deelgenomen. Alleen voor Lieke, Kees, Jim en Menno is de pilot vroegtijdig geëindigd. Hun ontwikkelingspaden zijn tot het moment van beëindiging gevolgd. Uit de verhalen van Lieke, Kees en Jim komt naar voren dat het verhoogde inkomen op financieel gebied wat meer ruimte en soms ook rust bracht, maar dat andere problemen in het leven zodanig de overhand namen dat het behouden van het verhoogde inkomen voor hen niet de prioriteit leek te hebben. Menno merkte zelf nauwelijks iets van de pilot, doordat hij zijn financiën niet zelf beheerde en hij gedurende zijn deelname aan de pilot hetzelfde bedrag aan zakgeld ontving. Waarschijnlijk was er voor het familielid dat zijn geld beheerde wel meer financiële ruimte om bijvoorbeeld de boodschappen en zorgkosten voor Menno en zijn huisdier te betalen. Voor hem leken vooral de interviews een meerwaarde te hebben vanwege het sociale contact en doordat hij zijn verhaal kwijt kon. De uitval van deelnemers hing samen met het verbreken van de randvoorwaarden voor deelname aan de pilot: niet in detentie zijn, en ingeschreven blijven binnen de gemeente.

Voorwaarde detentie

Tijdens het eerste half jaar van de pilot viel Lieke uit na het plegen van een strafbaar feit. Lieke ervoer geldzorgen en het verhoogde inkomen hielp haar niet voldoende om deze zorgen te verminderen. Lieke nam een impulsief besluit om snel aan geld te komen, met detentie en

opgelegde behandeling als gevolg. Daarnaast stelde de rechtbank de voorwaarde dat Lieke na het uitzitten van de opgelegde straf niet meer terug zou keren naar Den Helder, gezien het criminele- en gebruikersnetwerk van Lieke zich in Den Helder bevond. Lieke viel uit aangezien een inschrijving in gemeente Den Helder een voorwaarde was voor deelname aan de pilot.

Tijdens de pilot bracht Jim tweemaal een tijdje door in detentie waarbij zijn verhoogde inkomen tijdelijk werd stopgezet. In het derde jaar was Jim plotseling op geen enkele wijze meer te bereiken. Zowel de onderzoekers als de projectleiders kregen geen contact meer met hem en zijn familie. Uiteindelijk bleek dat Jim een gevangenisstraf had gekregen.

Voorwaarde inschrijving gemeente

Halverwege het tweede jaar van de pilot viel Kees uit vanwege verhuizing naar een andere gemeente. Kees ervoer destijds problemen op meerdere leefgebieden, zo verergerden zijn gezondheidsproblemen en liep zijn relatie stuk. Het ging niet goed met Kees en hij ervoer niet dat het aanhouden van het verhoogde inkomen dusdanig hielp om vooruit te komen. Verhuizen naar een afgelegen plek om zich te kunnen onttrekken aan de wereld zag hij op dat moment als de juiste keuze voor een hogere kwaliteit van leven. Kees was bekend met de pilotvoorwaarden en verbrak door te verhuizen bewust vroegtijdig de deelname aan de pilot.

In het derde jaar viel ook Menno uit vanwege verhuizing naar een andere gemeente. De vroegtijdige beëindiging van zijn deelname kwam niet voort uit Menno's keuze, maar uit een keuze die door betrokken (zorg)professionals werd gemaakt in het kader van zijn zorgproces. Door complexe omstandigheden waarin Menno verkeerde, waren betrokken instanties al een tijd op zoek naar een nieuwe (beschermd) woning voor hem. Met het vinden van een nieuw onderkomen in een andere gemeente werd deelname aan de pilot vroegtijdig verbroken. Volgens één van de projectleiders was er door betrokkenen bij deze zoektocht mogelijk geen rekening gehouden met de pilot en bijbehorende voorwaarden.

Keerzijde randvoorwaarden

Naast de uitgevallen deelnemers was er ook een deelnemer die gedurende de pilot praktisch gezien verhuisde naar een andere gemeente. Deze deelnemer kwam nog wel af en toe naar Den Helder om familie te bezoeken en voor hulpverleningsafspraken, maar verbleef het grootste gedeelte van de tijd elders omdat die plek hem/haar beter beviel. Hij/zij was zich bewust van de randvoorwaarden van de pilot en besloot zich daarom niet in te schrijven op zijn nieuwe woonadres. De randvoorwaarde om in Den Helder ingeschreven te staan gedurende de hele pilot speelde voor deze deelnemer woonfraude in de hand. Daarnaast had deze voorwaarde als

onbedoeld effect dat deelnemers werden gehinderd in hun ontwikkeling, bijvoorbeeld omdat ze elders een meer behulpzaam sociaal netwerk hadden of om andere redenen wensten te verhuizen.

Juridisch aspect uitbetaling

“De uitbetaling van een extra geldbedrag wringt met de bestaande wet- en regelgeving waardoor deze kwalificeert als onrechtmatig.” – oplegnotitie Gemeente Den Helder, 21 september 2020

Samengevat: Een half jaar na de start van de pilot ontstond binnen de gemeente discussie over de mate van rechtmatigheid van de uitbetaling van het verhoogde inkomen naar aanleiding van een interne controle. Naar aanleiding van deze discussie is een onafhankelijk consultant ingeschakeld om advies te geven. Het rapport stelde de onrechtmatigheid in uitbetaling vast, maar gaf geen aanleiding om de pilot vroegtijdig te beëindigen. De onrechtmatigheid in uitbetaling werd door de gemeente geaccepteerd. Dit voorval toont het belang van voldoende juridische onderbouwing van (en ruimte voor) beleidsexperimenten.

Gezien er beperkte ruimte is in wet- en regelgeving voor experimenten met inkomensondersteuning was het in de aanloop naar de start van de pilot voor betrokkenen nog erg zoeken naar een betalingsconstructie die voldeed aan de unieke vereisten van de pilot. De pilot ging van start in 2019 en na de zomerperiode in 2019 ontstond binnen de gemeente discussie over de rechtmatigheid van de verstrekking van het verhoogde inkomen naar aanleiding van een interne controle. De geldverstrekking zou niet in overeenstemming zijn met de voorschriften van de Participatiewet en fiscale regels en hierdoor als onrechtmatig kwalificeren. Hoewel de duur van de pilot door de betrokken partijen van tevoren was overeengekomen en op basis hiervan ook een toezegging aan de deelnemers was gedaan, kwam de uitvoering van de pilot hierdoor in gevaar. Door de gemeente werd een onafhankelijk consultant ingeschakeld om de kwestie te onderzoeken en advies te geven over het vervolg van de pilot. Eind 2019 werd het adviesrapport opgeleverd. Er werd geconcludeerd dat de betalingsconstructie inderdaad onrechtmatig was maar dat het toch de aanbeveling verdiende om de pilot te continueren. Het rapport gaf dus geen aanleiding om de pilot vroegtijdig te beëindigen en de onrechtmatigheid in uitbetaling werd geaccepteerd.

In het voorjaar van 2020 werd de onrechtmatigheid in de uitbetaling van het verhoogde inkomen via een raadsbrief aan de gemeenteraad medegedeeld. Logischerwijs wilde de raadscommissie MO geïnformeerd worden over de inhoud van de pilot en de voorlopige resultaten. Vanwege de Covid-19 pandemie werd de raadscommissievergadering waarbij de kwestie geagendeerd was telkens opgeschort. Uiteindelijk sloten in oktober 2020 de initiatiefnemers van de pilot en de onderzoekers

aan bij een raadscommissievergadering. Hoewel de pilot uiteindelijk niet vroegtijdig is gestopt, toont dit voorval het belang van voldoende juridische onderbouwing van (en ruimte voor) beleidsexperimenten.

Media-aandacht en maatschappelijk draagvlak

“Stroom van reacties op Helders initiatief om uitkering veelplegers aan te vullen: ‘Ga gewoon fietsen stelen of drugs dealen. Dan word je vanzelf beloond met een mooi bedrag.’” – Noord Hollands dagblad, 08-10-2020

Voor de start van de pilot hebben verschillende betrokken partijen besproken dat publiciteit tijdens het eerste experimentjaar vermeden zou worden omdat er nog geen resultaten te melden zouden zijn (Gemeente Den Helder 2020). Echter was er nog een andere belangrijke reden om, het liefst gedurende de hele pilot, geen publieke aandacht te geven aan de interventie, namelijk bescherming van de deelnemers. Doordat de raadsvergaderingen publiek zijn, kwam de pilot na oktober 2020 onder de aandacht van lokale media en verschenen er enkele vrij ongenueanceerde artikelen en reacties in de krant en op de facebook-pagina van het Noord Hollands Dagblad. Een aantal deelnemers heeft deze gelezen en voelde zich gestigmatiseerd. Het nieuws ging snel rond en ook roddels in de wijk werden door een deelnemer en familie van de deelnemer als zeer beledigend ervaren.

Tijdelijkheid van de pilot

“Ik zit gewoon met twee kanten, want het is wel lekker. Stel je voor dat het stopt, dan ga je weer naar beneden. Drie jaar lang heb ik genoten en dan? Ik vind het gewoon een beetje oneerlijk.” - Jayden

Samengevat: Waar het verhoogde inkomen an sich veel deelnemers meer rust en ontspanning gaf, bleek het tijdelijke karakter van de interventie onder meerdere deelnemers spanning op te roepen. Dit kwam ofwel doordat een deelnemer de opzet van de pilot niet begreep ofwel doordat deelnemers voorzagen dat zij na afloop van de pilot weer geldtekort zouden ervaren en hierdoor angst hadden om terug te vallen in delictgedrag.

Het niet begrijpen

Voor vrijwel alle deelnemers was het op voorhand en tijdens de pilot duidelijk dat de pilot drie jaar zou duren en dat ze daarna geen verhoogd inkomen meer zouden ontvangen. Alleen voor Jayden leek de tijdelijkheid van de pilot ongrijpbaar. Hoewel voorafgaande aan de pilot vanuit de GGZ

met hem was besproken hoe de pilot werkte, moest de onderzoeker dit tijdens vrijwel elk interview nogmaals uitleggen. Jayden leek er telkens zijn eigen ideeën en waarheden op na te houden. Ook een interventie van de GGZ tijdens de pilot bood geen soelaas. Doordat Jayden de insteek van de pilot niet bleef begrijpen, of de tijdigheid niet wilde accepteren, voelde het pilotgeld voor Jayden dubbel. Aan de ene kant ging het veel beter nu hij voldoende te besteden had. Tegelijkertijd had hij hierdoor het gevoel te verliezen zodra de pilot zou stoppen. Jayden had het gevoel drie jaar lang lekker te zijn gemaakt om hem vervolgens weer in de put te laten vallen. Het leek erop alsof Jayden niet snapte waar hij aan meedeed en dit zorgde ervoor dat hij al gedurende het eerste jaar van de pilot stress had over het aflopen van de pilot. Pas helemaal tegen het einde van de pilot leek Jayden te accepteren dat de pilot zou stoppen en begon hij stappen te ondernemen om zijn inkomen na de pilot te verhogen.

Angst voor terugval

Het idee van de pilot was dat de deelnemers de tijd hadden om met behulp van het verhoogde inkomen hun leven wat meer op orde te krijgen, dat negatieve spiralen konden worden doorbroken en dat zij na afloop van de pilot in hogere kwaliteit van leven zelfstandig verder konden. Wij zagen bij sommige deelnemers dat zij hun leven wat meer op de rails hadden en van daaruit ook hoop hadden gekregen voor de toekomst en stappen zetten om hun leven verder op orde te brengen. Daarnaast kwam uit verhalen van meerdere deelnemers naar voren dat het verhoogde inkomen hen weliswaar meer rust en ruimte had gebracht maar dat zij zich nog steeds bevonden in kwetsbare situaties van waaruit zij niet zelfstandig verder konden leven. Met name onder de deelnemers waar de kern van de problematiek verankerd lag op andere leefgebieden dan financiën, zagen we dat hun leven gedurende de pilot nog steeds (met vlagen) turbulent was en dat de negatieve spiralen waar zij zich in bevonden niet (volledig) te doorbreken waren met enkel een maandelijks verhoogd inkomen. Meerdere deelnemers ervoeren aan het einde van de pilot dan ook spanningen en angst omdat zij voorzagen dat financiële stress weer zou intreden na het wegvallen van het verhoogde inkomen. Zij waren bang dat zij zouden terugvallen in delictgedrag als oplossing voor hun geldtekorten waardoor ze vervolgens weer in de problemen zouden raken. Zo ook Jeremy:

“Bij geldproblemen is er altijd stress. Nu moet ik het gaan zien hoe ik het ga doen zonder het geld. [Interviewer: hoe kijk je ernaar dat het afloopt?] Een beetje verdrietig soms. Bang om in dezelfde situatie te komen. Want deze tijden waren harde tijden. En dingen zijn duurder geworden. Ik ben bang man. Misschien als ik geen geld heb, moet ik gaan stelen ofzo, en dan zit ik op het politiebureau ofzo.”

“Hoe moet ik naar de toekomst gaan kijken als ik geen rust heb?! Hoe moet ik naar de toekomst gaan kijken als ik niet lekker in m’n vel zit?! Hoe wil je aan de toekomst gaan werken als je geen toekomst hebt hiero?!”

Kees | man | eind 20 | in latrelatie | basisonderwijs

Kees groeit op in een instabiele en onveilige gezinssituatie. Thuis is er veel stress en Kees wordt stelselmatig mishandeld door zijn vader. Van jongs af aan heeft Kees last van gezondheidsproblemen en is hij heel druk in zijn hoofd. Door de instabiliteit in zijn jeugd wordt Kees vroeg volwassen. Na een tijdje in instellingen te hebben gewoond, gaat Kees halverwege zijn tienerjaren op zichzelf wonen. Hij stopt met school en gaat aan het werk. In de tweede helft van zijn tienerjaren begint Kees veel alcohol en verschillende soorten drugs te gebruiken om zijn bestaan dragelijker te maken. Hij is snel agressief en uit dit af en toe naar anderen. Zelfgezegd is hij een “losgeslagen tijdbom”. Als Kees wordt ontslagen bij zijn baan vanwege gezondheidsproblemen neemt zijn drugsgebruik toe. Om toch aan geld te komen gaat hij drugs verkopen. In die tijd bestaan Kees zijn dagen vooral uit thuis zitten, drugs nemen, drugs verkopen, met de hond lopen en af en toe iemand “verbouwen”. Na herhaaldelijk opgepakt te zijn vanwege drugshandel en geweldsincidenten komt hij terecht bij het Forensisch ACT en krijgt hij reclassering. Bij Kees wordt een persoonlijkheidsstoornis, PTSS en een LVB vastgesteld.

Bij aanvang van de pilot is de zorg van de GGZ officieel afgelopen, maar Kees is nog vrijwillig in zorg omdat hij er “gewoon baat bij” heeft. Kees heeft een kort lontje en is snel overvraagd. Hij wil graag uit de problemen blijven en zoekt contact met de GGZ als hij het gevoel heeft dat het mis kan gaan. Daarnaast rookt hij tabak en cannabis en drinkt hij bier om rustig te blijven. Wat hem ook lijkt te helpen om rustig te blijven is zijn kersverse vaderschap. Kees spendeert veel tijd met zijn gezin. De baby heeft wel invloed op de portemonnee. Kees ervaart moeite met rondkomen. Zo heeft hij al in geen tijden nieuwe kleren kunnen kopen, wat resulteert in gaten in sommige van zijn kledingstukken. Hij woont op een plek waar hij graag weg wil, maar Kees ziet geen mogelijkheden vanwege zijn financiële situatie. Er zitten veel tochtplekken en schimmel in huis waar niets aan wordt gedaan door de huisbaas. Daarnaast is het drugsgebruik in de buurt volgens Kees heel hoog, wat ook op straat zichtbaar is. Hij vindt het geen prettig idee dat zijn kind later tussen de drugsgebruikers en dealers moet lopen en spelen. Kees leeft van een uitkering, maar klust wel af en toe zwart bij. Hij wil zijn uitkering niet zomaar opzeggen. Als hij weer aan het werk gaat moet dat op een plek zijn waar afwisselend werk is en waar hij zich op zijn plek voelt. Kees wil graag zijn grote rijbewijs halen en nog een opleiding volgen maar om dit te bereiken moet hij eerst kunnen sparen. En een hogere concentratie hebben, want leren is voor hem moeilijk. Hij heeft een paar keer zijn theorie geprobeerd te halen, maar dit lukte niet en toen was het geld op. De verwachting van Kees is dat hij met het verhoogde inkomen minder financiële stress heeft en meer rust ervaart.

In het eerste jaar van de pilot lijkt het verhoogde inkomen Kees ook meer rust en minder stress te bieden. Zo geeft het hem meer bestedingsruimte om zijn kind te onderhouden. Kees neemt het ouderschap serieus en voelt verantwoordelijkheid voor zijn kind en partner. Zolang zijn kind het goed heeft, is Kees tevreden. Zijn cliëntbegeleider noemt dat hij Kees in dat jaar volwassener ziet worden doordat Kees meer mogelijkheden ziet doordat hij vader is geworden, structuur krijgt door het oppassen en meer financiële ruimte heeft door het verhoogde inkomen. Kees zijn middelengebruik neemt wat af en hij lijkt minder verbale agressie te uiten. Hoewel het verhoogde inkomen meer bestedingsruimte geeft, blijft er naast de zorg voor zijn kind niet veel meer over. Kees komt alsnog moeilijk rond. De achterstallige rekeningen en boetes die binnenkomen maken het niet makkelijker. Hoewel Kees zijn geldzaken niet zelf regelt, houdt het

hem wel bezig dat hij deze boetes nog ontvangt en moet betalen. Het geeft hem stress. Ook frustreert het hem dat er geen vaste datum is waarop het verhoogde inkomen wordt uitbetaald. Gelukkig is er zijn gezin, dat hem dagbesteding, structuur en een doel bieden op een dag.

Waar Kees in het eerste jaar van de pilot in wat rustiger vaarwater lijkt te zijn gekomen, komt daar in het tweede jaar van de pilot verandering in. Kees ervaart problemen op verschillende leefgebieden waardoor Kees in een neerwaartse spiraal terecht komt. Door de komst van Covid kan hij bijvoorbeeld niet meer af en toe zwart bij klussen, waardoor hij een extra zakcentje misloopt. Daarnaast gaat Kees steeds meer achteruit met zijn gezondheid en is veelal aan huis gebonden. Hij heeft soms zelfs niet de energie om er te zijn voor zijn kind. Ook ervaart Kees dat hij in de gaten wordt gehouden door de politie, wat hem nog meer stress oplevert. Om de opgebouwde stress en frustratie te uiten slaat Kees deuken in een deur in zijn huis, iets wat hij al ruim twee jaar niet meer gedaan heeft. Kees weet dat zijn frustraties kunnen leiden tot agressie richting mensen en dit wil hij voorkomen: "Ik wil mensen echt niet zomaar pijn doen hoor, ik houd daar niet van, ik wil niet mensen slaan of schoppen, maar ja heb je een grote mond en je komt je afspraken niet na. Dan komt gewoon de neanderthaler in mij naar boven, dan heb je gewoon een probleem (..) want ik ben echt niet zo hoor, ik wil echt niet graag mensen slaan ofzo." Op dagen dat hij veel stress voelt, blijft Kees expres binnen en zoekt hij contact met de GGZ. Toch krijgt Kees in de loop van het tweede jaar ruzie waardoor hij een botbreuk oploopt. Hij is hierdoor nog meer gebonden aan huis. Door de toenemende stress valt Kees terug in oud gedrag van verbale agressie en meer middelengebruik, met als gevolg dat hij nog moeilijker rondkomt.

Halverwege het tweede jaar van de pilot lopen de spanningen in zijn relatie op met een relatiebreuk als gevolg. Met het verbreken van de relatie vallen Kees zijn dagbesteding en structuur ook weg. Als reactie hierop heeft Kees een korte terugval in harddrugs na jarenlang clean te zijn geweest. Kees moet zijn eigen weg vinden en besluit omwille van zijn welzijn te verhuizen. Waar Kees in het eerste jaar van de pilot nog aangaf graag binnen de stad te willen verhuizen omdat hij zijn draai er wel had gevonden, besluit hij nu naar een afgelegen plek buiten de gemeente te verhuizen. Kees is zich ervan bewust dat hij hiermee zijn deelname aan de pilot vroegtijdig verbreekt maar dit lijkt voor hem op dat moment de juiste keuze voor zijn welbevinden. Hoewel het verhoogde inkomen bijdroeg aan iets meer financiële stabiliteit en rust heeft Kees niet het gevoel dat het aanhouden van het verhoogde inkomen hem dusdanig helpt om de problemen in zijn leven te overkomen.

7. Tot slot

“Ik had gewoon genoeg geld. Normaal als ik gas, water, licht en huur betaal dan ben ik overal doorheen, en mijn boodschappen. Dat is gewoon zo. Het leven is hartstikke duur en het wordt alleen maar duurder. Door dat extra geld kon ik gewoon dingen doe dit ik wou. Als mijn dochter zei, ‘Pap zullen we naar de bioscoop?’, ja tuurlijk, dan ging ik mee. Kon allemaal leuke dingen doen. Wat heb ik allemaal gedaan job? Gebowld, naar de film, uit eten, ik ben er mooi maar geweest.” – Benjamin

Conclusies

Drie jaar lang volgden wij binnen deze pilot de levens van veertien mensen in de forensische psychiatrie wiens levens werden gekenmerkt door een web van problemen met armoede, mentale stoornissen, geweld, drugs, criminaliteit en een veelal herhalend patroon van delictgedrag. Waar hulpverlening voor deze doelgroep normaliter is gericht op het bijsturen van individuele gedragingen, was de bedoeling van de pilot om juist de context te veranderen waarin deelnemers leven. Hiertoe is hen een gegarandeerd verhoogd inkomen geboden. De kerngedachte daarbij was dat als zij niet langer onderhevig waren aan effecten van armoede (financiële schaarste) zij minder stress zouden hebben, cognitief ontlast zouden worden en daardoor meer overwogen en toekomstgerichte keuzes zouden maken. De hoop was dat de netwerken van problemen die elkaar in stand houden en versterken daardoor doorbroken zouden raken en dat hierdoor maatschappelijke (over)last zou verminderen.

Hoewel er veelbelovende inzichten zijn opgedaan in enigszins vergelijkbare projecten wisten we op voorhand niet hoe de interventie zou uitpakken. Het bieden van een vrij besteedbaar verhoogd inkomen was immers voor deze doelgroep nog nooit gedaan. Er waren ook bedenkingen: zou het inkomen niet besteed worden aan drank of drugs? Het doel van dit onderzoek was dan ook om de ontwikkelingen op de voet te volgen en zo inzichten op te doen over de betekenis en de uitwerking van een verhoogd inkomen voor mensen in de forensische psychiatrie.

Onze centrale onderzoeksvraag luidde: *“Welke ontwikkelingen zijn er onder de deelnemers waar te nemen nadat hen een verhoogd inkomen is toegekend?”* Ter beantwoording van de onderzoeksvraag volgt hierna een beschrijving van de belangrijkste ontwikkelingen op het gebied van financiën, maatschappelijke participatie, middelengebruik, lichamelijk en psychosociaal functioneren, sociaal netwerk en contact met justitie, en hoe deze ontwikkelingen zich verhouden tot de verschillende verwachtingen zoals vastgelegd in de programmatheorie (pp. 12-15). Vervolgens beschrijven wij de mechanismen en werkzame en belemmerende factoren die helpen om de (verschillende) uitkomsten van de pilot te duiden en die verklaren waarom, voor wie en onder welke omstandigheden bepaalde

verwachtingen wel of niet uitkwamen. Daarna leest u enkele (praktische) overwegingen voor de uitvoering en het ontwerp van toekomstige projecten en voor beleid. Het rapport sluit af met een reflectie op de uitkomsten vanuit onze rol als onderzoekers.

Waargenomen ontwikkelingen en effecten van verhoogd inkomen

Het verhoogde inkomen heeft voor vrijwel alle deelnemers ontzettend veel betekend en zij prijsden zich gelukkig dat zij drie jaar lang de kans kregen om beter te leven. Ten opzichte van hun leven bij aanvang van de pilot gaven zij aan sterker te staan en meer zelfvertrouwen te hebben. Zoals verwacht, konden deelnemers dankzij het verhoogde inkomen tot op zekere hoogte beter voorzien in hun levensbehoeften en ervoeren zij minder stress door geldtekort. Het pilotgeld bood hen de mogelijkheid om hun woonruimte op orde te krijgen, om beter te eten en voor zichzelf te zorgen, te ontspannen en om relaties te onderhouden. De deelnemers bij wie geldtekort een hoofdrol speelde in de problemen die ze ervoeren, hadden een beduidend hogere kwaliteit van leven en het verhoogde inkomen had een positieve invloed op hun lichamelijk- en psychosociaal functioneren. Wij zagen dat deze positieve uitwerking van het verhoogde inkomen regelmatig overstemd werd door onzekerheden en tegenslagen die zich gedurende de pilot voordeden op verschillende leefgebieden in de levens van deelnemers. Onder veel deelnemers speelden gedurende de pilot nog andere prominente problemen in het leven waardoor de positieve uitwerkingen van het verhoogde inkomen op hun psychische gesteldheid minder of in enkele gevallen nauwelijks leek op te treden. Het verhoogde inkomen had ook weinig invloed op deze problemen in hun leven. Voor de deelnemer bij wie de financiële situatie geen onderdeel vormde van de ervaren problematiek leek het verhoogde inkomen geen direct effect te hebben op de psychische gesteldheid.

Tegen verwachtingen in leidde het hebben van een hoger besteedbaar inkomen in de regel niet tot een noemenswaardige verhoging van middelengebruik, hoewel enkelingen geld uitgaven aan alcohol in het kader van sociale activiteiten en sommige deelnemers meer gingen roken. Voor een deel van de deelnemers maakte het vergrote consumptieve vermogen het mogelijk sociale relaties te onderhouden, omdat zij activiteiten konden ondernemen en bijvoorbeeld cadeaus konden kopen. Ook bood het hen meer mogelijkheden om bepaalde rollen te vervullen zoals partnerschap en ouderschap. Tegelijkertijd zagen wij voor deelnemers met veelal ernstig beschadigde of non-existente netwerken weinig verandering op sociaal vlak. Net als bij eerdere onderzoeken (McDowell & Ferdosi 2021, Verho et al. 2022) zagen ook wij weinig concrete ontwikkelingen op het gebied van (arbeids)participatie. Wel zagen wij bij enkele deelnemers dat werk of scholing gedurende de pilot (weer) onderdeel kon zijn van hun toekomstperspectief, doordat het verhoogde inkomen hen rust, ruimte en/of verbetering op het gebied van gezondheid

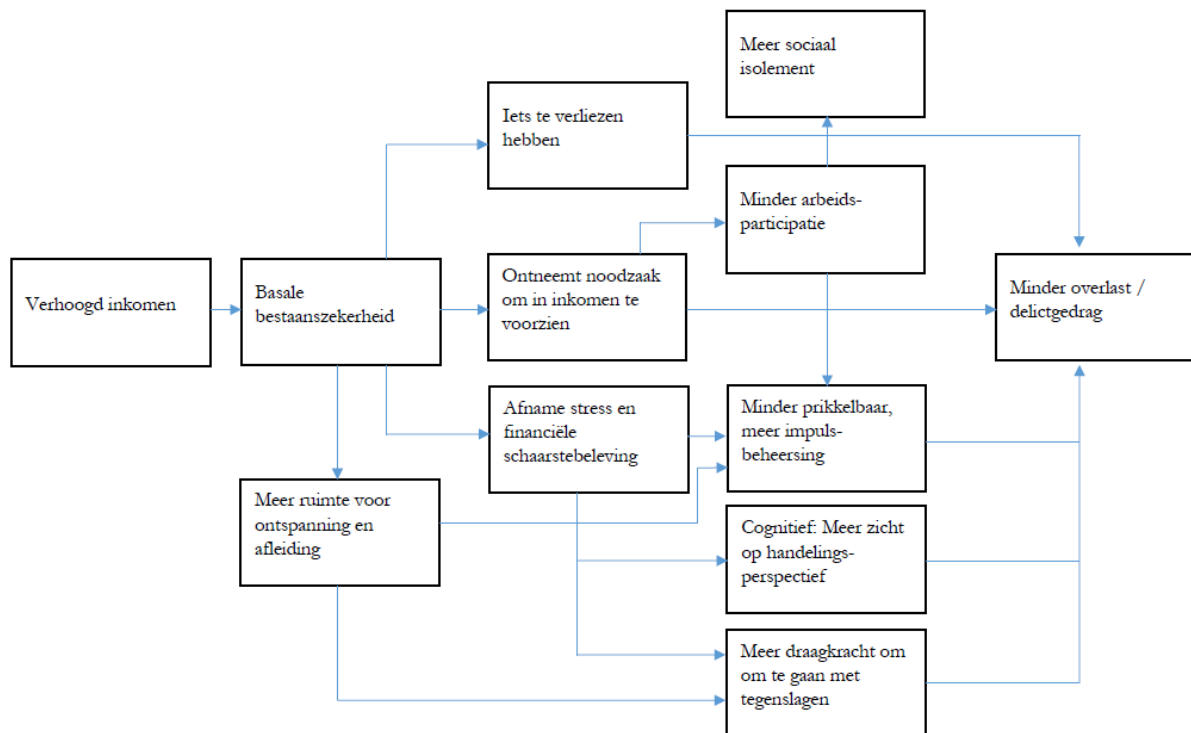
bracht. Tegelijkertijd was er soms juist sprake van een negatieve relatie tussen het verhoogde inkomen en de (arbeids)participatie, waarover later meer.

Invloed verhoogd inkomen op delictgedrag

Tijdens de pilot nam het delictrisico van deelnemers af. Het is aannemelijk dat het verhoogde inkomen daaraan heeft bijgedragen. Zo spraken wij met verscheidene deelnemers over concrete momenten waarop het verhoogde inkomen hen weerhield van bepaalde delictgedragingen zoals bedreigingen, geweldsdaden en handel in drugs. Daarbij zagen we wel de nodige variatie tussen deelnemers. Deze variatie lijkt samen te hangen met de verschillende verklaringen die deelnemers geven voor hun overlastgevende- en/of criminele gedragingen. Op basis van de deelnemersverhalen kwamen de volgende verklaringen naar voren, die vaak in combinatie voorkwamen:

- Misdaad is een manier om in basisbehoeften te voorzien.
- Misdaad is het gevolg van psychologische kwetsbaarheid en belasting.
- Misdaad hangt samen met identiteitskenmerken, i.e. gesocialiseerd zijn in een criminele habitus.
- Misdaad komt voort uit interacties binnen netwerken waarin geweld en criminaliteit prominent aanwezig zijn.

Misdaden gepleegd op basis van de laatste twee verklaringen leken buiten de invloedssfeer van het experiment te vallen omdat een verhoogd inkomen geen of beperkte invloed heeft op diep ingesleten identiteitskenmerken en geen directe invloed heeft op gedrag van andere mensen met wie deelnemers interacteren. Wel zagen wij dat het verhoogde inkomen soelaas kon bieden bij delictgedragingen die met name voortkwamen uit de eerste twee verklaringen. De hierbij werkzame recidiverisicoverlagende mechanismen zijn weergegeven in figuur 11 en worden hierna toegelicht.

Figuur 11. Werkzame mechanismen in de pilot ten aanzien van overlast en criminaliteit

Werkzame factoren

Het voorgaande model laat zien hoe het verhoogde inkomen via verschillende causale lijnen kan leiden tot minder overlast en/of delictgedrag. Een belangrijke verwachting was dat hierbij twee essentiële processen centraal zouden staan: effecten van basale bestaanszekerheid en effecten van verminderde psychologische belasting. Wij zagen beide processen in zekere mate bevestigd.

Basale bestaanszekerheid: kunnen overleven en iets om te verliezen hebben

In lijn met de verwachtingen gaf het verhoogde inkomen de meeste deelnemers de financiële ruimte om te voorzien in basale bestaanszekerheid. Hoewel dit de problemen die deelnemers ervoeren niet helemaal oploste, werd hiermee wel tot op zekere hoogte voldaan aan hun minimale wensen voor een waardig bestaan: voldoende en gezonde voeding, een fijn en veilig thuis, mogelijkheden tot zelfzorg en ontspanning en betekenisvolle sociale relaties en liefde. Het verhoogde inkomen ontnam zo voor een deel van de deelnemers de (gepercipieerde) noodzaak om via criminele activiteiten in inkomsten te voorzien. Tegelijkertijd ontnam het voor enkele deelnemers ook de noodzaak en/of motivatie om via betaalde arbeid in inkomsten te voorzien. Sommige deelnemers gaven aan dat afstand nemen van de arbeidsmarkt goed voor hen was omdat zij daardoor minder stress hadden en minder getriggerd konden worden tot bijvoorbeeld agressief gedrag door conflicten op de werkvloer. Daartegenover stond dat de mogelijkheid tot het nemen van afstand van de arbeidsmarkt voor enkelen indirect bijdroeg aan sociale isolatie.

Voor de pilot startte, zaten veel deelnemers voor hun gevoel behoorlijk aan de grond en verkeerden in uitzichtloosheid. Wij hoorde van deelnemers dat zij daarom soms weinig redenen zagen om zich te houden aan maatschappelijk geaccepteerde gedragingen. Er was immers weinig waardevols in hun leven wat hen nog afgenomen kon worden. Hier kwam verandering in met de komst van het verhoogde inkomen. De uitwerking die het verhoogde inkomen had op de levens van de deelnemers werd veelal als positief ervaren en velen wilden het verhoogde inkomen dan ook niet kwijtraken. Deelnemers kenden de randvoorwaarden en wisten dat zij het verhoogde inkomen zouden verliezen als ze in detentie zouden raken. Verschillende deelnemers gaven aan zich tijdens de pilot daarom meer te beheersen in situaties die anders hadden kunnen escaleren en kunnen leiden tot vervolging.

Psychologische effecten: Ruimte voor ratio en minder explosief

De verwachting was dat deelnemers minder stress zouden hebben doordat ze een verhoogd inkomen ontvingen. Zonder belasting door financiële zorgen zouden zij meer cognitief vermogen hebben voor andere zaken waardoor zij gevolgen van keuzes beter zouden overzien en daarin betere afwegingen zouden maken. Het verhoogde inkomen zou op deze manier bijdragen aan minder overlastgevend en regelovertrekend gedrag.

Dit mechanisme zagen wij op twee manieren bevestigd onder enkele deelnemers bij wie overlastgevend en regelovertrekend gedrag primair kan worden begrepen als uiting van impuls- en emotiegedreven uitpattingen die worden getriggerd in een wisselwerking tussen psychologische gesteldheid en omstandigheden. Zo gaven sommige deelnemers aan betere rationele overwegingen te maken, omdat zij meer rust hadden en beter zicht hadden op de gevolgen van hun handelingen en hun wensen voor de toekomst. Een deelnemer besloot bijvoorbeeld geen wraak te nemen op een moment dat hem iets werd aangedaan vanwege de mogelijke gevolgen.

Daarnaast noemden verschillende deelnemers dat zij minder prikkelbaar en agressief waren, omdat zij minder gestrest waren en meer mogelijkheden hadden om te ontspannen of zichzelf af te leiden. Daardoor vertoonden zij minder overlastgevend en regelovertrekend gedrag op momenten dat omstandigheden hen daar anders wel toe hadden getriggerd.

Belemmerende factoren

Wij vonden verschillende (interacterende) factoren die kunnen verklaren waarom van tevoren verwachte ontwikkelingen, die uitstijgen boven het hebben van basale zekerheid, nauwelijks tot niet optraden. Hieronder volgt een opsomming van deze factoren.

Het is niet altijd genoeg

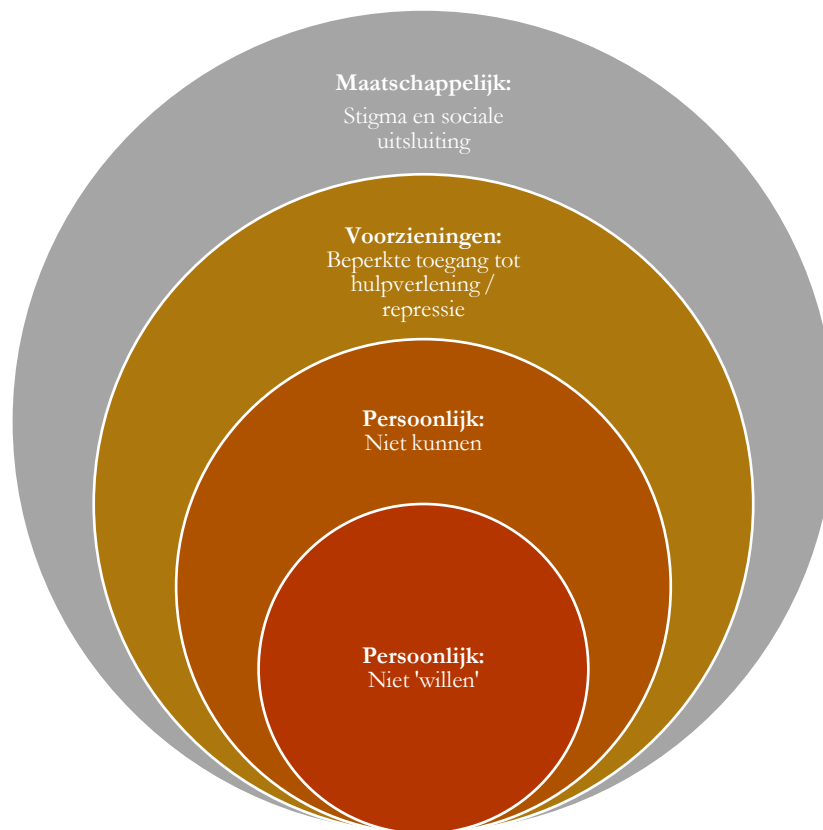
Bestaanszekerheid vormt de basis van het voorgaande model over recidiverisico-verlagende mechanismen. Een absolute randvoorwaarde voor deze bestaanszekerheid is dat het verhoogde inkomen van 1350 euro hoog genoeg is om in het levensonderhoud te voorzien en om financiële tegenvallers op te vangen. Dat was niet voor alle deelnemers het geval, waardoor de potentiële positieve effecten zoals stressreductie en een afname in delictgedrag minder optraden. Enkele deelnemers verrichtten tijdens de pilot daarom (incidenteel) zwart werk of ondernamen criminele activiteiten om geldtekort te ondervangen.

Verklaringen voor beperkte ontwikkelingen

Uit de deelnemersverhalen leren we dat het verhoogde inkomen niet voor iedereen hetzelfde uitwerkt. Ook blijken er in het algemeen beperkingen ten aanzien van de verwachtingen dat deelnemers zouden toekomen aan behoeftes op een hoger niveau, stappen zouden nemen naar gewenste veranderingen, actiever zouden worden, zich zouden oriënteren op opleiding of werk en dat sommigen konden gaan voorzien in een duurzaam zelf verdiend inkomen. Waar veel deelnemers tijdens de pilot wel grote verbetering ervaren in kwaliteit van leven, blijven zij tegen verwachtingen in vrijwel allemaal steken op een vrij basaal niveau van bestaanszekerheid en tijdens de pilot lukt het de meesten niet om gewenste veranderingen in hun leven te verwezenlijken. Bij het aflopen van de pilot waren de leefomstandigheden weliswaar verbeterd, met enige variatie tussen deelnemers, maar de meeste deelnemers hadden bijvoorbeeld nog steeds geen andere bronnen van inkomen. Hierdoor zullen zij na de laatste uitbetaling van het verhoogde inkomen grotendeels terugvallen in de oude levensstandaard en is het niet aannemelijk dat na het aflopen van de pilot de verwachtingen uitkomen dat deelnemers *structureel* beter kunnen voorzien in hun basale levensbehoeften en een *structurele* verbetering ervaren in hun kwaliteit van leven. Hoe komt dat?

Wij vonden een aantal (interacterende) verklaringen waarom deze verwachtingen niet, of niet in gelijke mate, uitkwamen voor deelnemers. Deze verklaringen zijn te plaatsen op verschillende niveaus die hierna als schillen zijn weergegeven in figuur 12. Op het *persoonlijk* niveau zien we dat deelnemers niet altijd een leven willen zoals beoogd in de doelen van de pilot of dat zij dat wel willen maar het niet kunnen, omdat de problemen in hun leven hun controle te boven gaan. Op het niveau van *voorzieningen* zien we dat deelnemers voor hun ontwikkeling afhankelijk zijn van

maatschappelijke instituties, uitvoerders en hulpverleners en niet altijd de gewenste hulp ontvangen of kunnen bekostigen. Op het *maatschappelijk* niveau zien we dat deelnemers door sociale uitsluiting op grond van gedragingen uit het verleden en psychologische aandoeningen soms beperkte mogelijkheden hebben of zien om zich te ontwikkelen binnen de samenleving.

Figuur 12. Factoren die voorgenomen ontwikkelingen hinderen en onverwachte effecten verklaren

Persoonlijk: niet 'willen'

De verwachting was dat wanneer deelnemers het vertrouwen werd geschonken om zelf te kiezen waaraan ze het inkomen uitgaven, zij dat op een voor hen zinnige wijze zouden doen en zich zouden ontwikkelen in lijn met maatschappelijke idealen (alware het een sociaal contract). Voor de meeste deelnemers werkte dat ook zo en zij gaven aan het inkomen op “goede” wijze en “zoals bedoeld” te willen besteden. Er waren ook deelnemers voor wie dit minder opging of voor wie het verhoogde inkomen betekenis kreeg in een levensstijl die niet in lijn was met doelen van de pilot om de sociale participatie- en zelfredzaamheid te vergroten en om delictgedrag te verminderen. Omdat de assumptie dat het perspectief op goed leven van deelnemers overeenkomt met het beleidsperspectief niet geheel klopt, pakt het bieden van een verhoogd inkomen soms anders uit

dan verwacht. Deelnemers bleken niet altijd te streven naar zelfstandigheid, om mee te doen in de samenleving of om (volledig) afstand te nemen van overlastgevend- of crimineel gedrag.¹⁶

Niet zelfstandig 'willen' zijn

Voor veel deelnemers kreeg zelfredzaamheid betekenis in relatie tot de wens om geholpen te worden. Door een gebrek aan een behulpzaam sociaal netwerk waren zij in de regel zeer afhankelijk van professionele hulpverlening en vonden zij ook enige veiligheid in deze afhankelijkheid. Zo wilden de meeste deelnemers langdurige mentale ondersteuning en wensten de meesten dat hun financiën professioneel beheerd werden. Deze wensen vanuit deelnemersperspectief staan deels in contrast met verwachtingen vanuit de pilot dat deelnemers meer zelfstandig zouden worden en minder afhankelijk raken van hulpverlening.

Daarnaast zagen we bij enkele deelnemers, die nadrukkelijk aangaven via betaalde arbeid in inkomsten te willen voorzien, dat zij tijdens de pilot minder urgentie voelden om deze wens te verwezenlijken, bijvoorbeeld omdat zij met de komst van het verhoogde inkomen meer leefgeld hadden. Zolang het verhoogde inkomen hen hielp te voorzien in hun bestaanszekerheid voelden zij minder de noodzaak en de wil om te gaan werken. Veelal was dit in samenspel met andere drempels die zij op dat moment ervoeren om te gaan werken, bijvoorbeeld gezondheidsklachten of de financiële onaantrekkelijkheid om te gaan werken in een situatie met uitkering en schulden. Op het moment dat de pilot afliep en een inkomensdaling dreigde, gingen zij pas concrete stappen naar werk zetten. Een half jaar na de pilot bleek dat één deelnemer nog bezig was met het ondernemen van stappen richting werk en dat de overige deelnemers dezelfde drempels ervoeren voor het realiseren van hun ontwikkelingswens wat betreft arbeidsparticipatie als die genoemd werden gedurende de pilot.

Niet willen meedoen

Hiernaast waren er deelnemers voor wie het verhoogde inkomen betekenis kreeg in relatie tot hun wens om, in tegenstelling met de doelstelling van de pilot, juist minder te participeren. Zo bleken sommige deelnemers door hun ervaringen dermate te zijn beschadigd dat zij het liefst afstand hielden van andere mensen en de samenleving. Het was ronduit confronterend dat meerdere deelnemers aangaven het leven dermate pijnlijk en uitzichtloos te vinden dat zelfdoding voor hen een verlokkelijk en terugkerend perspectief bleek. Omdat de drempel daartoe echter te hoog was, kozen verschillende deelnemers ervoor om zich volledig terug te trekken uit de samenleving, of

¹⁶ Met 'willen' bedoelen we dat deelnemers bewust kozen voor een bepaalde levensstijl. Dat zij hiervoor kozen, betekende alleen niet altijd dat zij het niet anders voor zichzelf gewild hadden in het leven. De wensen en keuzes van deelnemers leken voort te komen uit een complexe interactie tussen de persoonlijkheid, (negatieve) ervaringen uit het verleden, huidige leefomstandigheden en de mogelijkheden die zij voor zichzelf zagen.

zich te verdoven om het leven te kunnen doorstaan. Bezien vanuit het perspectief van deze deelnemers is het dan ook weinig verrassend dat de hoop en verwachtingen ten aanzien van maatschappelijk participatie niet uitkomen.

Misdaad als identiteitskenmerk

Tot slot waren er enkele deelnemers voor wie overlastgevend- of crimineel gedrag onderdeel was van de identiteit. Bij hen bleek de samenhangende bereidheid en mogelijkheid om de levensstijl te veranderen beperkt. Hoewel het verhoogde inkomen ook voor deze deelnemers de kwaliteit van leven verhoogde, had het beperkte of geen invloed op het delictgedrag. In een enkel geval werd het verhoogde inkomen gebruikt om delictgedrag te financieren.

Persoonlijk: niet kunnen

Hoewel de wensen en het perspectief van de deelnemers dus niet altijd overeenkwamen met de verwachtingen en de doelen van de pilot, waren er ook deelnemers voor wie dit tot op zekere hoogte wel het geval was. Zij wilden bijvoorbeeld een meer zelfstandig en zorgeloos leven met een gezin, een betaalde baan en geen schulden, maar ervoeren in de praktijk verschillende drempels om dit realiseren. Deze deelnemers *willen wel* maar *kunnen niet* omdat het hen ontbrak aan het vermogen en mogelijkheden om benodigde veranderingen te bewerkstelligen.

Naast financiële problemen ervoeren deelnemers ook problemen op andere leefgebieden. Zo leefden velen in sociaal isolement of ervoeren negatieve invloeden van sociale relaties, kampten met chronische psychische en fysieke kwetsbaarheid, hadden beperkte sociale/cognitieve vaardigheden, hadden schuldenproblematiek, waren afhankelijk van middelengebruik en ervoeren problemen op het gebied van huisvesting. De samenhang tussen deze verschillende problemen maakte het voor sommige deelnemers lastig om hun leefsituatie te verbeteren, zelfs wanneer zij minder belast waren door financiële problemen. Dat deelnemers moeite hadden om een leefsituatie die werd gekenmerkt door een verscheidenheid aan problemen te verbeteren lag dus niet alleen aan het ontbreken van financieel kapitaal maar ook aan het gebrek aan sociaal en cultureel kapitaal.

Daarnaast zagen we dat veel deelnemers gewoonweg weinig controle hadden over dingen die ze overkwamen. Tijdens de pilot ervoeren deelnemers diverse *life events* die veel effect hadden op hun leven en daardoor de effecten van het verhoogde inkomen overschaduwden. Hoewel het verhoogde inkomen tot op zekere hoogte hielp om dit soort gebeurtenissen meer dragelijk te maken, viel het op dat de leefwereld van deelnemers onevenredig gevuld was met uitzonderlijke uitdagingen die het moeilijk maakten om wezenlijke veranderingen aan te brengen in de levensloop.

In dit kader hielp het ook niet dat de sociale netwerken waar deelnemers toegang toe hadden veelal gekenmerkt werden door kwetsbaarheid, geweld en criminaliteit. Daar waar overlastgevend gedrag en criminaliteit van deelnemers met name voortkwam uit de interactie tussen deelnemers en hun sociale omgeving ging dit voorbij de invloedssfeer van de pilot.

Voorzieningen: Beperkte toegang tot hulpverlening & repressie

Hoewel het experiment primair was gericht op het inkomen van de deelnemers, speelden er voor de deelnemers ook veel problemen op overige leefgebieden die vroegen om interventies die buiten het bereik van de pilot lagen. Zo kwam in de verhalen van de deelnemers naar voren dat zij soms gehinderd werden in de gewenste ontwikkelingen omdat ze beperkte toegang hadden tot adequate (financiële) hulpverlening of zorg, of omdat ze juist werden belast door overheidsdiensten.

Toegang tot gezondheidszorg

Uit de verhalen van de deelnemers kwamen verschillende (interacterende) verklaringen naar voren voor het ervaren van ontoereikende zorg:

- Het verhoogde inkomen was niet altijd genoeg om benodigde medische zorg te kunnen bekostigen.
- Als deelnemers zorg behoefden, betekende dit niet altijd dat ze benodigde stappen konden zetten om ondersteuning te realiseren. Er wordt gezien de capaciteiten van deelnemers te veel beroep gedaan op hun vermogen om te navigeren in het bureaucratische zorglandschap om passende zorg te vinden.
- De lange wachttijden bij de GGZ maakten dat sommige deelnemers moeilijk toegang kregen tot specialistische zorg.
- De inschatting van de zorgbehoeftes door hulpverleners sloot niet altijd aan bij de ervaren zorgbehoeftes van de deelnemers.
- De psychische problematiek en persoonlijkheidsstructuren waarvoor een deelnemer hulp wilde, leken soms juist onderdeel van het probleem te zijn om die hulp waar zo'n behoefte aan was te kunnen ontvangen. Zo kon het zijn dat een deelnemer ervoer dat de zorg het liet afweten, terwijl hulpverleners moeilijk contact kregen vanwege zorgmijdend gedrag, of doordat gedrag kenmerkend voor het ziektebeeld waarvoor de deelnemer hulp behoefde de behandeling juist belemmerde.

Financiële hulpverlening

De meeste deelnemers stonden vanwege schuldensituaties en/of beperkte financiële vaardigheden onder bewind en ontvingen wekelijks leefgeld. Uit de interviews komt naar voren dat het onder bewind staan tegenstrijdige uitwerkingen had op de deelnemers. Het idee dat hun schuldenproblematiek werd opgelost en/of dat ze zelf niet meer verantwoordelijk waren voor het regelen van financiën gaf veel deelnemers rust. Tegelijkertijd zorgde het ontvangen van leefgeld bij vrijwel iedereen voor stress omdat ze meestal niet rondkwamen van het lage bedrag dat ze kregen. Hoewel het verhoogde inkomen het de deelnemers makkelijker maakte om van hun leefgeld te leven en een enkeling het extra geld gebruikte om de schulden sneller af te kunnen lossen, veranderde het in de regel weinig tot niets aan de onderliggende schuldensituatie. Zolang de schulden niet worden opgelost en/of deelnemers hun financiële vaardigheden niet verbeteren, zullen deelnemers chronisch geldtekort blijven ervaren zodra het verhoogde inkomen wegvalt aangezien zij dan nog steeds afhankelijk zijn van leefgeld.

Ook kwam tijdens de pilot naar voren dat verschillende deelnemers in het verleden slecht zijn geholpen of zelfs zijn opgelicht door financiële bewindvoerders. Hierdoor waren hun schulden toegenomen. Ook gedurende de pilot hadden enkele deelnemers negatieve ervaringen met hun bewind wat betreft de uitbetaling van het verhoogde inkomen. De nare ervaringen met bewind zorgde bij deelnemers voor (ernstige) beschadiging in het vertrouwen in de hulpverlening. Dit is problematisch aangezien zij tegelijkertijd voor hun bestaanszekerheid sterk afhankelijk zijn van die hulpverlening.

Repressie

Tijdens de pilot ervoeren verschillende deelnemers repressie door lokale politie. Doordat lokale veiligheidsdiensten verhoogde aandacht hadden voor de deelnemers werden zij buitengewoon vaak staande gehouden, gecontroleerd en/of beboet. Een vermoedelijk onbedoeld gevolg is dat deelnemers hierdoor veel stress hadden en zich opgejaagd en soms uitgelokt voelden. Deze ervaring kon afdoen aan potentiële effecten van stressvermindering door het verhoogde inkomen.

Maatschappelijk: Stigma en sociale uitsluiting

In de verhalen van deelnemers is te horen dat zij zich bevonden in de marge van de samenleving en drempels ervoeren tot deelname aan het maatschappelijk verkeer. Daarbij speelt mee dat veel van de deelnemers een dubbel (zelf)stigma droegen; die van crimineel en van geesteszieke.

Verschiedende deelnemers benoemden dat zij zich voor het leven gestraft voelden door daden uit het verleden. Zo hadden deelnemers door hun verleden moeite met het vinden van een huis en zeggen ze door hun strafblad geen Verklaring Omtrent het Gedrag (VOG) aan te kunnen vragen

waardoor zij niet in aanmerking komen voor veel banen. Hoewel zij veelal wel willen werken, ervaren zij ook drempels voor hulp om die stap te zetten. Zo was de drempel voor deelname aan dagbestedingsprojecten (re-integratie voorzieningen) groot vanwege het beeld dat daar alleen criminelen en verstandelijk beperkten lopen, waarmee deelnemers zich niet wilden vereenzelvigen. Het hielp daarbij niet dat binnen werkvoorzieningen in Den Helder verschillende doelgroepen samenkomen voor dagbesteding, re-integratie, verplichte tegenprestatie in het kader van de participatiewet en (taak)straf. Het onderscheid tussen werktoeleiding en straf was daardoor voor sommige deelnemers niet erg duidelijk.

Daarnaast zagen we dat sommige deelnemers door hun psychische problematiek sociaal worden uitgesloten. Doordat zij in hun denken en doen te zeer afwijken van de norm was het voor hen soms lastig om te interacteren met anderen. Hoewel ze behoefte hadden aan betekenisvolle contacten en om door anderen als mens te worden gezien en erkend, waren deze deelnemers door teleurstellende ervaringen het vertrouwen in anderen volledig kwijtgeraakt. Al met al zagen wij onder sommige deelnemers het sentiment dat zij zich uitgespuugd en weggeduwd voelden door de maatschappij. Voor deze deelnemers was het dan ook niet erg verassend dat zij zich kritisch opstelden ten aanzien van, of niet wilden conformeren aan, de (gedrags)regels behorend bij die maatschappij.

Overwegingen voor de toekomst

Tijdens deze pilot hebben de deelnemers ons veel geleerd. Door een tijdlang als passant aan te sluiten bij hun levensloop, kregen wij inzichten in hun leefwereld en leerden we tegelijkertijd om onze eigen verwachtingen en de assumpties in de pilot kritisch te beschouwen. Gaandeweg begonnen wij zo patronen te zien die hielpen verklaren waarom bepaalde verwachtingen in de pilot wel of niet uitkwamen en welke omstandigheden daarin een rol speelden. Dat leverde ook lessen en overwegingen op voor het ontwerp en de uitvoering van toekomstige experimenten. Deze zijn hierna beschreven in de vorm van praktische en organisatorische lessen, en overwegingen voor het ontwerp van interventies.

1. Praktische en organisatorische lessen

- ✓ Bij inkomensexperimenten zal het vaak voorkomen dat ontvangers schulden hebben en onder financieel bewind staan. Om ervoor te zorgen dat deelnemers ook daadwerkelijk beschikking hebben over de geboden financiën is het belangrijk om goede afspraken te maken met bewindvoerders en om toe te zien op hun handelen.
- ✓ Voor sommige deelnemers bleef het, ook met een verhoogd inkomen, moeilijk om maandelijks rond te komen. Duidelijke afspraken over het moment van uitbetaling van het verhoogde inkomen, bijvoorbeeld op een vaste datum, kan helpen om onnodige stress te voorkomen.
- ✓ Het eindigen van de pilot had grote (financiële) consequenties voor deelnemers. Om deze plotselinge verandering meer behapbaar te maken zou het kunnen helpen om deelnemers de optie te bieden om de extra financiële ondersteuning aan het einde geleidelijk af te bouwen.
- ✓ Het was een juridisch vraagstuk hoe de uitbetaling aan deelnemers zo geregeld kon worden dat het geen invloed had op andere uitkeringen en toeslagen en er geen beslag op kon worden gelegd. De in deze pilot gekozen vorm van bijzondere bijstand leek aanvankelijk een goede oplossing te zijn. De manier van uitbetalen bleek alleen onrechtmatig te zijn waardoor het continueren van de pilot in het eerste jaar ter discussie stond. Voor toekomstige projecten ligt er een uitdaging om een uitbetalingsconstructie te vinden die past binnen de aanpak van de interventie en tevens rechtmatig is om zo te voorkomen dat er problemen ontstaan in de uitvoering.
- ✓ Bij een deelnemer bleek gedurende de pilot dat het voor hem niet geheel duidelijk was aan wat voor interventie hij deelnam, ondanks uitleg voorafgaande aan de pilot en herhaaldelijk gedurende de pilot. Het tijdelijke karakter van de pilot leek voor hem ongrijpbaar. Om dit

bij toekomstige interventies te voorkomen moet er worden gezocht naar een manier om voor alle deelnemers begrijpelijk te maken waar ze aan meedoen. Hierbij moet rekening worden gehouden met een lage taalvaardigheid en/of licht verstandelijke beperking, wat onder deelnemers niet ongebruikelijk is.

2. Overwegingen voor het ontwerp van interventies

Duur van de interventie

- ✓ In deze pilot zagen wij verschillende behoeften wat betreft de duur van de financiële ondersteuning. Afhankelijk van de doelen van de interventie zien wij twee werkwijzen die elk aansluiten bij de behoeftes van een groep deelnemers.

Een groep deelnemers had weinig realistisch perspectief op eigen inkomen en behoefde langdurige financiële ondersteuning om een hogere kwaliteit van leven te genieten en in enige mate stabiel te blijven. Als het doel is om de doelgroep bestaanszekerheid te bieden, dan is het voor velen aannemelijk dat zij levenslange financiële ondersteuning behoeven.

Er was ook een deel van de deelnemers met meer bereidheid, mogelijkheden en capaciteiten om bepaalde persoonlijke doelen te bereiken. Zij zijn juist gebaat bij tijdelijke ondersteuning waarbij het verhoogde inkomen fungeert als opstapje naar een beter bestaan. De duur van het inkomen zou gekoppeld kunnen worden aan het behalen van persoonlijke doelen.

De vraag is alleen of het voor deelnemers op voorhand duidelijk is tot welke groep ze behoren en door wie en hoe dit wordt bepaald. In sommige gevallen leidde de financiële rust die de deelnemers hadden er vooral in het verloop van de pilot toe dat zij in staat waren om weer een toekomst te zien en persoonlijke doelen te formuleren. Om op voorhand onderscheid te kunnen maken in de behoeften wat betreft de duur van financiële ondersteuning (en eventueel andere benodigde ondersteuning) kan gedacht worden vanuit de capability benadering (Robeyns 2005): heeft de deelnemer realistisch gezien het vermogen en leeft diegene in omstandigheden die gewenste veranderingen mogelijk maken?

Begeleiding bij het opstellen en verwezenlijken van persoonlijk doelen

- ✓ Hoewel deelnemers in veel gevallen bepaalde veranderingen in hun leven wilden, lukte het niet altijd om het verhoogde inkomen zodanig te besteden dat deze doelen behaald konden worden. Voor vervolgprojecten valt het te overwegen om deelnemers de optie te bieden om meer begeleid te worden bij het opstellen van persoonlijke doelen en om ook meer gecoacht en/of ondersteund te worden bij het zetten van de benodigde stappen om hun doelen binnen het tijdsbestek van het project te realiseren. De mate van benodigde

begeleiding zal verschillen per persoon. Zo zal de een gebaat zijn bij een zekere mate van controle en voor de ander zal het qua begeleiding al helpen als iemand af en toe aan diegene vraagt hoe het gaat. Dit kan het beste worden gedaan door een hulpverlener waar de deelnemer al een goede relatie mee heeft, en bijvoorbeeld niet door de bewindvoerder waarmee deelnemers een afhankelijkheidsrelatie hadden die veelal gespannen was.

Doelstelling

- ✓ Voor het slagen van de interventie is het van belang om de doelen af te stemmen op wat realistisch gezien haalbaar is en als wenselijk wordt gezien door deelnemers. Het is daarbij goed om te reflecteren op assumpties in beleid over wat geldt als goed leven en om burgerschapsidealen te spiegelen aan de leefwereld en het perspectief van de doelgroep. Dit kan helpen om haalbare doelstellingen te formuleren.

(On)voorwaardelijkheid

- ✓ In deze pilot gold dat het verhoogde inkomen tijdelijk werd stopgezet indien deelnemers in detentie zouden raken. Deze voorwaarde bleek voor deelnemers een stok achter de deur om zich meer te beheersen waardoor delictgedrag werd voorkomen. Zodoende is het verstandig om deze voorwaarde ook voor toekomstige projecten toe te passen.
- ✓ Een minder effectieve voorwaarde voor deelname aan de pilot was het woonachtig (ingeschreven) zijn in de gemeente. Deze maatregel had als onbedoeld effect dat deelnemers werden gehinderd in hun ontwikkeling, bijvoorbeeld omdat ze elders een meer behulpzaam sociaal netwerk hadden of om andere redenen wensten te verhuizen. Ook werkte de maatregel woonfraude in de hand omdat deelnemers hun inschrijving in de pilotgemeente behielden om het verhoogde inkomen niet te verliezen, ook al woonden ze feitelijk (inmiddels) elders. De noodzaak tot deze maatregel kan worden ondervangen door een andere financieringsstructuur.

Integraliteit

- ✓ De interventie in deze pilot was gericht op een enkel leefgebied: inkomen. Voor een deel van de deelnemers gold echter dat zij behoefte hadden aan verandering en begeleiding op andere leefgebieden en niet goed in staat waren om zelfstandig hun persoonlijke doelen te realiseren, bijvoorbeeld omdat het hen ontbrak aan motivatie, vaardigheden en hulpbronnen. Om bestaanszekerheid voor deze doelgroep te garanderen is het van belang om ook te interveniëren op andere leefgebieden zoals huisvesting, dagbesteding, traumaverwerking, het sociaal netwerk en middelengebruik. Om deelnemers duurzaam te

verheffen boven een niveau van minimale bestaanszekerheid is betrokkenheid en ondersteuning nodig vanuit verschillende (overheids)diensten. Een mogelijkheid zou zijn om op voorhand voor iedere deelnemer in kaart te brengen welke overheidsdiensten en instanties nodig zijn om persoonlijke doelen te realiseren en om vervolgens een gezamenlijk integraal plan te maken waarin de verschillende verantwoordelijkheden worden toebedeeld. Te denken valt bijvoorbeeld aan het betrekken van GGZ-cliëntbegeleiders, het UWV, de schuldhulpverlening en bewindvoerders, politie en reclassering, de woningbouw, en belangrijke personen in het persoonlijke netwerk. Hierbij is een goede 'klik' tussen deelnemer en hulpverlener(s) en de continuïteit in de geboden hulp door een of meerdere hulpverleners van belang voor het effect van de begeleiding.

Publieke zichtbaarheid en media

- ✓ Experimenteren met een verhoogd inkomen voor de doelgroep van mensen in de forensische psychiatrie bleek controversieel, mede omdat deze groep erg laag staat in de hiërarchie van *deservingness* (Jensen & Petersen 2017). Zodra publieke bekendheid werd gegeven aan deze pilot klonken er luide verwijten: “Waarom criminelen belonen voor slecht gedrag? Waarom het geld niet aan alleenstaande moeders geven, die *verdienen* het toch meer?” Hoewel er goede argumenten zijn om de doelgroep van mensen in de forensische psychiatrie te ondersteunen, immers de samenleving is gebaat bij minder overlast en criminaliteit, is het de vraag of de Nederlandse bevolking in de huidige tijdsgeest ontvankelijk is voor deze roep om solidariteit met deze doelgroep. Desondanks is draagvlak voor experimenten en de duurzaamheid van projecten van belang en is publieke bekendmaking onontkomelijk. Daarom dient er van tevoren te worden nagedacht over een communicatiestrategie om maatschappelijk draagvlak te vergroten en om de potentiële negatieve effecten van (stigmatiserende) berichtgeving voor deelnemers en de geldverstekkende partij/gemeente te voorkomen.

Reflectie van de onderzoekers

Veel deelnemers leefden al jaren in de problematische omstandigheden waarin wij ze bij aanvang van de pilot troffen, met alle gevolgen voor de maatschappij van dien. De hoeveelheid (bemoei)zorg en aandacht vanuit veiligheidsorganen die veel deelnemers jarenlang ontvingen, leken daar niet veel verandering in te brengen. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat het beleid rond deze doelgroep erg gericht is op persoonlijke verantwoordelijkheid en persoonlijke verwijtbaarheid. Ja, de deelnemers maken soms onbegrijpelijke of amorele keuzes die alleen aan hen kunnen worden toegeschreven, maar tegelijkertijd tonen de verhalen verschillende gezichten en een gelaagdheid achter criminaliteit en overlast die zich niet laat reduceren tot het individu. Daarom loont een meer brede blik op de problematiek. Wij hopen dan ook dat deze rapportage hieraan bijdraagt en dat u deelnemer Jan ongelijk helpt geven in de verwachting die hij uitsprak tijdens het laatste interview: “Verwacht niet te veel. De kans is zo klein dat er daadwerkelijk wat gedaan wordt met zo’n rapport. Mensen die de beslissingen maken of in zo’n positie zitten, hebben vaak hun mening al. En die haal je er niet uit. Tenzij je er echt op het niveau bijstaat waarop jij [onderzoeker] erbij staat, anders gaat het geen meningen veranderen.”

Iets ogenschijnlijk simpels als een maandelijks verhoogd inkomen leek in ieder geval voor één schakel in een netwerk van problemen wel verschil te maken. Toegegeven, het verhoogde inkomen was niet zaligmakend. Niet voor de maatschappij: enkele deelnemers overtraden gedurende de pilot nog steeds wet- en regelgeving of veroorzaakten overlast. Maar ook niet voor de deelnemers: extra geld maakt het verleden niet ongedaan, het geneest geen chronische (psychische) ziektebeelden, het koopt geen fijne vrienden, familie of een gezin en het voorkomt geen tegenslagen.

Maar wat bracht het wel? Het bracht meer basale zekerheid en meer kwaliteit van leven. Het gaf deelnemers een iets beter uitgangspunt in het leven, een menswaardiger bestaan. En hoe miniem de verandering van buitenaf soms leek, voor veel deelnemers was het niet hebben van constante geldstress al een wereld van verschil. Want hoewel geld voor velen niet de kern van de problematiek leek te zijn, was geld wel voor iedereen een dagelijks terugkerend probleem. Of zoals deelnemer Thomas verwoorde: “Geld is niet alles, maar alles is geld.”

Is de pilot daarmee geslaagd? De vraag is voor wie. Natuurlijk hebben betrokken partijen bepaalde doelen en verwachtingen van de uitwerking van een pilot als deze. Het is duidelijk dat binnen het kader van deze pilot het deelnemersperspectief en het beleidsperspectief op bepaalde punten wringt, maar er waren ook overeenkomstige wensen. Op dat raakvlak ligt de legitimiteit van het beleid.

Wat ons betreft geven de uitkomsten van deze pilot voldoende aanleiding om verder te experimenteren. In het ontwerp van de interventie is wel ruimte voor verbetering. De geleerde lessen geven houvast voor keuzes hoe het anders kan. Bied bijvoorbeeld eerst een gegarandeerd minimuminkomen om deelnemers wat ademruimte te geven en kijk gaandeweg wat deelnemers als ontwikkelingswensen hebben en wat zij verder nodig hebben om wezenlijke stappen te zetten. Ook kan het lonen om de interventie breder in te zetten en ook te interveniëren op bijvoorbeeld het gebied van schulden, wonen, justitie en in het sociaal netwerk. Om de slagingskansen van toekomstige experimenten te vergroten kan het ook helpen om in een vroeg stadium de doelgroep te betrekken. De inzichten en vraagstukken die voortkomen uit dit rapport kunnen bijvoorbeeld dienen als startpunt voor gesprekken met de doelgroep waarin vervolgprojecten in coproductie worden vormgegeven.

Dit alles geeft natuurlijk geen garantie voor de uitkomsten. Door de unieke en soms heftige ervaringen en leefomstandigheden van deze doelgroep zullen uitkomsten op deelnemersniveau in zekere mate onvoorspelbaar blijven. Vaak zal het goed gaan, maar soms ook niet. Het vergt lef om juist daar de waarde van te zien.

Ook wij hadden bepaalde effecten van de pilot niet goed voorzien, zoals de moeite die deelnemers ervoeren door het aflopen van de pilot. In de laatste gesprekken waren veel deelnemers angstig voor het leven in armoede dat hen na de laatste betaling te wachten stond. Met veel deelnemers hadden wij een begripvolle en respectvolle band opgebouwd. Om hen in die omstandigheden achter te laten was ongemakkelijk en ronduit pijnlijk. Echter, met alle verhalen in onze gedachten, is het alternatief dat er niets was gedaan nog pijnlijker. Dan waren veel deelnemers vermoedelijk nog slechter af geweest, en bovendien was hun leed dan onzichtbaar gebleven.

Literatuurlijst

Ajuntament de Barcelona. (2018, 5 juli). B-MINCOME. Online: <http://ajuntament.barcelona.cat/bmincome/en/social-aids-barcelona> [geraadpleegd op 01-03-2022]

Akee, R. K., Copeland, W. E., Keeler, G., Angold, A., & Costello, E. J. (2010). Parents' incomes and children's outcomes: a quasi-experiment using transfer payments from casino profits. *American Economic Journal: Applied Economics*, 2(1), 86-115.

Brandsma, H. (2020, 8 oktober). Stroom van reacties op Helders initiatief om uitkering veelplegers aan te vullen: 'Ga gewoon fietsen stelen of drugs dealen. Dan word je vanzelf beloond met een mooi bedrag'. *Noord Hollands Dagblad*. Online: https://www.noordhollandsdagblad.nl/cnt/dmf20201008_14021268?utm_source=google&utm_medium=organic [geraadpleegd op 01-03-2021]

Bregman, R. (2014). *Waarom arme mensen domme dingen doen*. De Correspondent. Online: <https://decorrespondent.nl/511/waarom-arme-mensen-domme-dingen-doen/19645395-f6c9a0bd>

Bregman, R. (2017). *Gratis geld voor iedereen*. Little, Brown and Co.

Bryman, A. (2008). *Social research methods*. Oxford University Press: Oxford.

De Bruijn, E. J., & Antonides, G. (2022). Poverty and economic decision making: a review of scarcity theory. *Theory and Decision*, 1-33.

Directoraat-Generaal Rechtspleging en Rechtshandhaving. (2022). Antwoorden van de ministers voor Rechtsbescherming en voor Armoedebeleid, Participatie en Pensioenen op schriftelijke vragen van het lid Kat (D66) over het artikel 'Bewindvoerder steelt 160.000 euro van cliënten'. (nr. 2022Z05743, ingezonden 25 maart 2022)

Caplan, L. J., & Schooler, C. (2007). Socioeconomic status and financial coping strategies: The mediating role of perceived control. *Social Psychology Quarterly*, 70(1), 43-58.

Calnitsky, D., & Gonalons-Pons, P. (2021). The impact of an experimental guaranteed income on crime and violence. *Social problems*, 68(3), 778-798.

Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS). (2018). *Armoede en sociale uitsluiting 2018*. Centraal Bureau voor de Statistiek: Den Haag.

College voor de Rechten van de Mens. (2017). *Rapportage Mensenrechten in Nederland 2016: armoede, sociale uitsluiting en mensenrechten*. Online: <https://www.mensenrechten.nl/publicaties/detail/37645> [geraadpleegd op 12-02-2018]

Costello, E.J., Erkanli, A., Copeland, W., and Angold, A. (2010) Association of family income supplements in adolescence with development of psychiatric and substance use disorders in adulthood among an American Indian population. *JAMA*; 303(19) : 954-60.

Gemeente Den Helder (2020). *MEMO/oplegnotitie bij agendapunt presentatie pilot GGZ nbn*, 21 september 2020.

GGD Amsterdam. (2016). *Gezondheidsonderzoek 2016 (meetinstrument)*.

- Holmes, D., & Murray, S. J. (2011). Civilizing the 'Barbarian': a critical analysis of behaviour modification programmes in forensic psychiatry settings. *Journal of Nursing Management*, 19(3), 293-301.
- Hough, J., & Rice, B. (2010). *Providing personalised support to rough sleepers. An evaluation of the City of London pilot*. Joseph Rowntree Foundation: York.
- Hoogland, H., & Berg, J. (2016). Ervaringen van schaamte en psychologisch lijden door voedselbankklanten. *Journal of Social Intervention: Theory and Practice*, 25(1).
- Horn, van J.E., Eisenberg, M.J., Bouman, Y.H.A., Hanenberg, vanden F.J.A.C., Put, van der C.E., & Bogaerts, S. (2016). *Handleiding Forensisch Ambulante Risico Evaluatie – FARE: Volwassen cliënten vanaf 18 jaar, versie 1.0*. Kwaliteit Forensische Zorg (KFZ).
- Jensen, C., & Petersen, M. B. (2017). The deservingness heuristic and the politics of health care. *American Journal of Political Science*, 61(1), 68-83.
- Kangas, O., Jauhiainen, S., & Simanainen, M. (2019) The basic income experiment 2017-2018 in Finland. Online: <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/161361> [geraadpleegd op 13/05/22]
- Kerman, N. (2021). The Role of Universal Basic Income in Preventing and Ending Homelessness. *International Journal on Homelessness*, 1(1), 3-13.
- Komter, A. (2007). Gifts and social relations: The mechanisms of reciprocity. *International Sociology*, 22(1), 93-107.
- McDowell, T., & Ferdosi, M. (2021). The Impacts of the Ontario Basic Income Pilot: A Comparative Analysis of the Findings from the Hamilton Region. *Basic Income Studies*, 16(2), 209-256. <https://doi.org/10.1515/bis-2020-0034>
- Mittal, C., & Griskevicius, V. (2014). Effects of Resource Scarcity on Perceptions of Control and Impulsivity. *ACR North American Advances*.
- Mullainathan, S., & Shafir, E. (2013). *Scarcity: Why having too little means so much*. New York: Henry Holt and Company.
- Ombudsman, N. (2020). Hindernisbaan zonder finish. Een onderzoek naar knelpunten in de toegang tot de Wet schuldsanering natuurlijke personen. Rapport, 10.
- Robeyns, I. (2005). The capability approach: a theoretical survey. *Journal of human development*, 6(1), 93-117.
- Schuyt, C.J.M., & Voorham, C.A. (2000). *Sociale uitsluiting*. SWP: Amsterdam.
- Skinner, B.F. (1956). A case history in scientific method. *American Psychologist*, 11(5), 221.
- Steenbergen, van F. (2020). *Een herontwerp van bestaanszekerheid*. DRIFT: Erasmus universiteit
- Terracol, A. (2009). Guaranteed minimum income and unemployment duration in France. *Labour economics*, 16(2), 171-182.
- Thaler, R.H., Sunstein, C.R., (2008) *Nudge: Improving decisions about health, wealth, and happiness*. Yale University Press: New Haven.

- Thomson, R. (2007). The qualitative longitudinal case history: practical, methodological and ethical reflections. *Social Policy and Society*, 6(4), 571-582.
- Thomson, R., & Holland, J. (2003). Hindsight, foresight and insight: the challenges of longitudinal qualitative research. *International Journal of Social Research Methodology*, 6(3), 233-244.
- Verharen, E. A. J. (2017). *Being there: samen werken aan het versterken van sociale kwaliteit*. HAN University of Applied Sciences Press. Online: [https://www.han.nl/onderzoek/nieuws/versterken-sociale-kwalit/ attachments/being there lisbeth verharen def versie web.pdf](https://www.han.nl/onderzoek/nieuws/versterken-sociale-kwalit/attachments/being_there_lisbeth_verharen_def_versie_web.pdf) [geraadpleegd op 12-02-2018]
- Verho, J., Hämäläinen, K., & Kanninen, O. (2022). Removing welfare traps: Employment responses in the Finnish basic income experiment. *American Economic Journal: Economic Policy*, 14(1), 501-22.
- Vught, van M. (2015). *Assertive Community Treatment (ACT)*. Databank: Langdurige GGZ. Trimbos-instituut: Utrecht.
- Werf, van der M., Dijk, van W., & Dillen, van L. (2018). Financiële schaarste schaal. Nibud & Universiteit Leiden.
- West, S., Baker, A. C., Samra, S., & Coltrera, E. (2021). Preliminary analysis: SEED's first year. *Stockton, CA: Stockton Economic Empowerment Demonstration*, 500.
- Williams, C. E. (2020). Taking bold action on homelessness. *Foundations for social change: New Leaf project*. Online: https://static1.squarespace.com/static/5f07a92f21d34b403c788e05/t/624f36ebfd37700ce13c006b/1649358579199/2021_FSC_Statement_of_Impact_w_Expansion+%28Public%29.pdf [geraadpleegd op 13-05-22]
- Wilson, N., & McDaid, S. (2021). The mental health effects of a Universal Basic Income: A synthesis of the evidence from previous pilots. *Social science & medicine*, 287, 114374.
- Zainal, Z. (2007). Case study as a research method. *Journal Kemanusiaan*, (9), 1-6.